

אני והזולת

א. אני וחברי, אני והאחר 3

- א. 1. הצורך בחברה וסוגי חברות..... 3
- א. 2. קונפליקטים בין חברים - תרבות המחלוקת..... 12
- א. 3. מהם גבולות החברות?..... 26
- א. 4. היחס לאחר..... 33

ב. אחריות, ערבות ומחויבות 69

- ב. 1. מחויבות משפחתית..... 69
- ב. 2. מחויבות קהילתית..... 78
- ב. 3. מחויבות לאומית: דין ערבות..... 82
- ב. 4. בין מחויבות לזולת למחויבות לעצמי..... 91

ג. מחויבות הכלל כלפי הפרט 93

- ג. 1. מדיניות של צדק חברתי..... 93
- ג. 2. חובת פדיון שבויים..... 98
- ג. 3. יחס לנכים ומוגבלים..... 102
- ג. 4. בטיחות האזרחים..... 105
- ג. 5. פרישה מהציבור..... 109

ד. צדק חברתי וקדושה 116

א. אני וחברי, אני והאחר

א. 1. הצורך בחברה וסוגי חברות

מקורות חובה בפרק זה הם: בראשית ב' והבכור שור, אבות פ"א מ"ו ופירוש הרמב"ם, אבות פ"ב מ"ט, אבות דרבי נתן.
מקורות בחירת החובה בפרק זה הם:
1. אחד מתוך פרקי התנ"ך המדגימים סוג של קשר חברות.
2. שתיים מתוך הפרשנויות למשנה באבות פ"ב מ"ט
3. אחד מבין שני המקורות הבאים: תענית כא, תענית ז.

פתיחה:

"הֲיָה לִי חֵבֶר הֲיָה לִי אֶחָ" כתב יורם טהרלב, כולנו זקוקים לחברים ולחברות. חלק גדול מיומנו אנו מוקפים חברים, האם עצרת פעם ושאלת את עצמך, האם יש לי חברים טובים? מהם בכלל חברים טובים? ובכלל, מדוע אנו חיים בחברה? מהו הצורך שלנו בחברים? אנו מזמינים אותך להצטרף למסע בעקבות החברות, יחד נתבונן בהיבטים שונים הנוגעים לקשר שבינינו לחברנו, נעסוק בחברות במקורותינו, ואולי אף נחזק החברויות הטובות שיש לנו בחיינו.

ספר בראשית פרק ב

(יח) וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים לֹא טוֹב הָיְתָה הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה לוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ: (יט) וַיִּצַר ה' אֱלֹהִים מִן הָאָדָמָה כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל הָאָדָם לְרֹאוֹת מַה יִּקְרָא לוֹ וְכָל אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם נָפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ: (כ) וַיִּקְרָא הָאָדָם שְׁמוֹת לְכָל הַבְּהֵמָה וְלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְלִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְלָאָדָם לֹא מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ: (כא) וַיִּפֹּל ה' אֱלֹהִים תְּרַדְמָה עַל הָאָדָם וַיִּישַׁן וַיִּקַּח אֶחָת מִצִּלְעֹתָיו וַיִּסְגֶּר בָּשָׂר תַּחְתָּנָה: (כב) וַיִּבֶן ה' אֱלֹהִים אֶת הַצִּלְעַת אֲשֶׁר לָקַח מִן הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיְבָאָהּ אֶל הָאָדָם: (כג) וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הִפְעַם עִצָּם מֵעַצְמִי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לָקַחָה זֹאת:

רבי יוסף בכור שור על בראשית פרק ב פסוק יח

אעשה לו עזר כנגדו. כלומר - שיהא לו לצוותא ולעזר ולא לפריה ולרביה, כי כל זמן שאינו בר מיתה אינו צריך חליפין:

ספר קהלת פרק ד

(ט) טוֹבִים הַשָּׁנִים מִן הָאֶחָד אֲשֶׁר יֵשׁ לָהֶם שָׂכָר טוֹב בְּעַמְלָם: (י) כִּי אִם יִפְלוּ הָאֶחָד יָקִים אֶת חֲבֵרוֹ וְאִילוּ הָאֶחָד שִׁפּוֹל וְאִין שָׁנִי לְהַקִּימוֹ: (יא) גַּם אִם יִשְׁכְּבוּ שָׁנִים וְחָם לָהֶם וְלָאֶחָד אִידָּ יָחֵם: (יב) וְאִם יִתְקַפּוּ הָאֶחָד הַשָּׁנִים יַעֲמְדוּ נִגְדּוֹ וְהַחוּט הַמְשַׁלֵּשׁ לֹא בְמַהֲרָה יִנְתַּק:

רש"י קהלת פרק ד

(ט) טובים השנים - לכל דבר מן האחד לפיכך יקנה לו אדם חבר וישא אשה אשר יש להם יותר ריוח בעמלם, הרבה מלאכה נעשית בשנים שאין היחיד מתחיל בה לבדו:

(י) כי אם יפלו - כמשמעו, ולענין המשנה אם תקפה עליו משנה שלו חבירו מחזיר' לו או אם כשל ולא דקדק את אשר שמע מפי רבו בא חבירו ומעמידו על האמת. ואי לו - ואוי לו:
(יב) ואם יתקפו האחד - אם באו לסטי' עליו לתקפו אם שנים הם יעמדו לנגדו וכ"ש אם ג' הם והחוט המשלש לא במהרה ינתק

סיפורי תנ"ך המייצגים סוגים שונים של קשר ומוטיבציות לקשר בין בני אדם:

1. דוד ויהונתן

שמואל א פרק יז:

(נז) וכשוב דוד מהכות את הפלשתי ויקח אתו אבגר ויבאהו לפני שאול וראש הפלשתי בידו: (נח) ויאמר אליו שאול בן מי אתה הנער ויאמר דוד בן עבדך ישי בית הלחמי:

שמואל א פרק יח

(א) ויהי ככלתו לדבר אל שאול ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד <ויאהבו> ויאהבהו יהונתן כנפשו:
(ב) ויקחהו שאול ביום ההוא ולא נתנו לשוב בית אביו: (ג) ויכרת יהונתן ודוד ברית באהבתו אתו כנפשו: (ד) ויתפשט יהונתן את המעיל אשר עליו ויתנהו לדוד ומדיו ועד חרבו ועד קשתו ועד חגרו: (ה) ויצא דוד בכל אשר ישלחנו שאול ישכיל וישמהו שאול על אנשי המלחמה וייטב בעיני כל העם וגם בעיני עבדי שאול: פ

(ו) ויהי בבואם בשוב דוד מהכות את הפלשתי ותצאנה הנשים מכל ערי ישראל <לשור> לשיר והמחלות לקראת שאול המלך בתפים בשמחה ובשלישים: (ז) ותענינה הנשים המשחקות ותאמרנה הנה שאול <באלפו> באלפיו ודוד ברבבתינו: (ח) ויחר לשאול מאד וירע בעיניו הדבר הזה ויאמר נתנו לדוד רבבות ולי נתנו האלפים ועוד לו אך המלוכה: (ט) ויהי שאול <עון> את דוד מהיום ההוא והלאה: ס

(י) ויהי ממחרת ותצלח רוח אלהים רעה אל שאול ויתנבא בתוך הבית ודוד מנגן בידו כיום ביום והחנית ביד שאול: (יא) ויטל שאול את החנית ויאמר אכה בך ויבקר ויטב דוד מפניו פעמים: (יב) וירא שאול מפני דוד כי הנה ה' עמו ומעם שאול סר: (יג) ויסרהו שאול מעמו וישמהו לו שר אלף ויצא ויבא לפני העם: פ

(יד) ויהי דוד לכל דרכו משכיל וה' עמו: (טו) וירא שאול אשר הוא משכיל מאד ויגר מפניו: (טז) וכל ישראל ויהודה אהב את דוד כי הוא יוצא ויבא לפני העם: פ

(יז) ויאמר שאול אל דוד הנה בתי הגדולה מרב אתה אתן לך לאשה אך הנה לי לבן חיל והלחם מלחמות ה' ושאול אמר אל תהי ידי בו ותהי בו יד פלשתים: ס

(יח) ויאמר דוד אל שאול מי אנכי ומי חיי משפחת אבי בישראל כי אהיה חתן למלך: (יט) ויהי בעת תת את מרב בת שאול לדוד והיא נתנה לעדריאל המחלתי לאשה: (כ) ותאהב מיכל בת שאול את דוד ויגדו לשאול וישר הדבר בעיניו: (כא) ויאמר שאול אתננה לו ותהי לו למוקש ותהי בו יד פלשתים ויאמר שאול אל דוד בשתים תתחתן בי היום: (כב) ויצו שאול את עבדו דברו אל דוד בלט לאמר הנה חפץ בך המלך וכל עבדיו אהבוך ועתה התחתן במלך: (כג) וידברו עבדי שאול

בְּאֲזְנֵי דָוִד אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר דָּוִד הִנֵּקְלָה בְּעֵינַיִכֶם הַתַּחֲתוֹן בְּמֶלֶךְ וְאִנְכִי אִישׁ רֶשַׁע וְנִקְלָה: (כד)
 וַיִּגְדּוּ עֲבָדֵי שָׂאוּל לוֹ לֵאמֹר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר דָּוִד: פ
 (כה) וַיֹּאמֶר שָׂאוּל כֹּה תֹאמְרוּ לְדָוִד אִין חֲפִץ לְמֶלֶךְ בְּמַהֵר כִּי בְמֵאָה עֵרְלוֹת פְּלִשְׁתִּים לְהִנָּקֵם בְּאֵיבֵי
 הַמֶּלֶךְ וְשָׂאוּל חָשַׁב לְהַפִּיל אֶת דָּוִד בְּיַד פְּלִשְׁתִּים: (כו) וַיִּגְדּוּ עֲבָדָיו לְדָוִד אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֵּשֶׁר
 הַדְּבָר בְּעֵינָיו דָּוִד לְהַתַּחֲתוֹן בְּמֶלֶךְ וְלֹא מְלָאוּ הַיָּמִים: (כז) וַיִּקָּם דָּוִד וַיִּלָּךְ הוּא וְאֶנְשָׁיו וַיֵּךְ בַּפְּלִשְׁתִּים
 מֵאֲתֵימִם אִישׁ וַיָּבֵא דָוִד אֶת עֵרְלֹתֵיהֶם וַיִּמְלְאוּם לְמֶלֶךְ לְהַתַּחֲתוֹן בְּמֶלֶךְ וַיִּתֵּן לוֹ שָׂאוּל אֶת מִיכַל בְּתוֹ
 לְאִשָּׁה: ס
 (כח) וַיֵּרָא שָׂאוּל וַיֵּדַע כִּי ה' עִם דָּוִד וּמִיכַל בַּת שָׂאוּל אֶהְבֶּתָהּ: (כט) וַיֹּאסֶף שָׂאוּל לְרֹא מִפְּנֵי דָוִד
 עוֹד וַיְהִי שָׂאוּל אֵיב אֶת דָּוִד כָּל הַיָּמִים: ס
 (ל) וַיִּצְאוּ שְׂרֵי פְלִשְׁתִּים וַיְהִי מִדֵּי צֹאתָם שָׁכַל דָּוִד מִכָּל עֲבָדֵי שָׂאוּל וַיִּיקָר שְׁמוֹ מֵאֲדָם: ס

שמואל א פרק יט

(א) וַיִּדְבֹר שָׂאוּל אֶל יוֹנָתָן בְּנוֹ וְאֵל כָּל עֲבָדָיו לְהַמִּית אֶת דָּוִד וַיְהוֹנָתָן בֶּן שָׂאוּל חֲפִץ בְּדָוִד מֵאֲדָם: (ב)
 וַיִּגַּד יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵאמֹר מִבְּקֵשׁ שָׂאוּל אֵבִי לְהַמִּיתְךָ וְעַתָּה הֲשִׁמְרָ נָא בְּבִקְרָ וַיִּשְׁבֶּת בְּסֹתֵר וַנְּחַבֵּאתָ:
 (ג) וְאִנְי אֵצֶא וְעַמְדַתִּי לְיַד אֵבִי בְשׂוּדָה אֲשֶׁר אֶתֶּה שָׁם וְאִנְי אֲדַבֵּר בְּךָ אֵל אֵבִי וְרֵאִיתִי מֶה וְהַגְּדַתִּי לָךְ:
 (ד) וַיִּדְבֹר יְהוֹנָתָן בְּדָוִד טוֹב אֵל שָׂאוּל אֲבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֵל יַחֲטֵא הַמֶּלֶךְ בְּעַבְדּוֹ בְּדָוִד כִּי לֹא חָטָא
 לָךְ וְכִי מִעֲשָׂיו טוֹב לָךְ מֵאֲדָם: (ה) וַיִּשָּׂם אֶת נַפְשׁוֹ בְּכַפּוֹ וַיֵּךְ אֶת הַפְּלִשְׁתִּים וַיַּעַשׂ ה' תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה לְכָל
 יִשְׂרָאֵל רֵאִיתָ וְתִשְׁמַח וְלָמָּה תַחֲטֵא בְּדָם נָקִי לְהַמִּית אֶת דָּוִד חַנּוּם: (ו) וַיִּשְׁמַע שָׂאוּל בְּקוֹל יְהוֹנָתָן
 וַיִּשְׁבַּע שָׂאוּל חֵי ה' אִם יוֹמֵת: (ז) וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן לְדָוִד וַיִּגַּד לוֹ יְהוֹנָתָן אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיָּבֵא
 יְהוֹנָתָן אֶת דָּוִד אֵל שָׂאוּל וַיְהִי לְפָנָיו כְּאֶתְמוֹל שְׁלֹשׁוֹם: ס
 (ח) וַתִּוֹסֵף הַמֶּלֶכְחָמָה לְהִיּוֹת וַיִּצָּא דָוִד וַיִּלְחַם בַּפְּלִשְׁתִּים וַיֵּךְ בָּהֶם מִכָּה גְדוֹלָה וַיִּנְסוּ מִפְּנָיו: (ט) וַתְּהִי
 רוּחַ ה' רָעָה אֵל שָׂאוּל וְהוּא בְּבֵיתוֹ יוֹשֵׁב וְחַנְיָתוֹ בְּיָדוֹ וְדָוִד מִנְגֵן בְּיַד: (י) וַיִּבְקֵשׁ שָׂאוּל לְהַכּוֹת בַּחֲנִית
 בְּדָוִד וּבִקְרִי וַיִּפְטֹר מִפְּנֵי שָׂאוּל וַיֵּךְ אֶת הַחֲנִית בְּקִיר וְדָוִד נָס וַיִּמְלֹט בַּלֵּילָה הוּא: פ
 (יא) וַיִּשְׁלַח שָׂאוּל מְלָאָכִים אֵל בֵּית דָּוִד לְשַׁמְרוֹ וְלְהַמִּיתוֹ בְּבִקְרָ וַתִּגַּד לְדָוִד מִיכַל אִשְׁתּוֹ לֵאמֹר אִם
 אֵינְךָ מִמְּלֹט אֶת נַפְשְׁךָ הַלֵּילָה מִחַר אֶתֶּה מוֹמֵת: (יב) וַתֵּרָד מִיכַל אֶת דָּוִד בְּעַד הַחֲלוֹן וַיִּלָּךְ וַיִּבְרַח
 וַיִּמְלֹט: (יג) וַתִּקַּח מִיכַל אֶת הַתְּרָפִים וְתִשָּׂם אֵל הַמְּטָה וְאֶת כְּבִיר הָעֵזִים שָׁמָּה מִרְאֲשֵׁתָיו וַתִּכַּס
 בַּבָּגָד: ס

(יד) וַיִּשְׁלַח שָׂאוּל מְלָאָכִים לְקַחַת אֶת דָּוִד וַתֹּאמֶר חֲלָה הוּא: פ
 (טו) וַיִּשְׁלַח שָׂאוּל אֶת הַמְּלָאָכִים לְרֹאוֹת אֶת דָּוִד לֵאמֹר הֲעָלוּ אֹתוֹ בַּמְּטָה אֵלַי לְהַמְתּוֹ: (טז) וַיָּבֵאוּ
 הַמְּלָאָכִים וְהִנֵּה הַתְּרָפִים אֵל הַמְּטָה וּכְבִיר הָעֵזִים מִרְאֲשֵׁתָיו: (יז) וַיֹּאמֶר שָׂאוּל אֵל מִיכַל לָמָּה כָּכָה
 רַמִּיתִנִּי וַתִּשְׁלַחִי אֶת אֵיבֵי וַיִּמְלֹט וַתֹּאמֶר מִיכַל אֵל שָׂאוּל הוּא אָמַר אֵלַי שְׁלַחֲנִי לָמָּה אָמִיתְךָ: (יח)
 וְדָוִד בָּרַח וַיִּמְלֹט וַיָּבֵא אֵל שְׁמוּאֵל הַרְמָתָה וַיִּגַּד לוֹ אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה לוֹ שָׂאוּל וַיִּלָּךְ הוּא וְשְׁמוּאֵל
 וַיִּשְׁבוּ <בְּנוֹיֹת> בְּנוֹיֹת: (יט) וַיִּגַּד לְשָׂאוּל לֵאמֹר הִנֵּה דָוִד <בְּנוֹיֹת> בְּנוֹיֹת בְּרָמָה: (כ) וַיִּשְׁלַח שָׂאוּל
 מְלָאָכִים לְקַחַת אֶת דָּוִד וַיֵּרָא אֶת לְהַקֵּת הַנְּבִיאִים נְבִיאִים וְשְׁמוּאֵל עֹמֵד נֹצֵב עֲלֵיהֶם וַתְּהִי עַל מְלָאָכִי
 שָׂאוּל רוּחַ אֱלֹהִים וַיִּתְּנָבְאוּ גַם הֵמָּה: (כא) וַיִּגְדּוּ לְשָׂאוּל וַיִּשְׁלַח מְלָאָכִים אַחֲרָיו וַיִּתְּנָבְאוּ גַם הֵמָּה
 וַיִּסָּף שָׂאוּל וַיִּשְׁלַח מְלָאָכִים שְׁלִשִׁים וַיִּתְּנָבְאוּ גַם הֵמָּה: (כב) וַיִּלָּךְ גַּם הוּא הַרְמָתָה וַיָּבֵא עַד בּוֹר
 הַגְּדוֹל אֲשֶׁר בְּשֹׁכוֹ וַיִּשְׁאֵל וַיֹּאמֶר אֵיפָּה שְׁמוּאֵל וַיִּדּוּד וַיֹּאמֶר הִנֵּה <בְּנוֹיֹת> בְּנוֹיֹת בְּרָמָה: (כג) וַיִּלָּךְ שָׁם
 אֵל <נוֹיֹת> נְיוֹת בְּרָמָה וַתְּהִי עָלָיו גַּם הוּא רוּחַ אֱלֹהִים וַיִּלָּךְ הַלֹּף וַיִּתְּנָבְאוּ עַד בָּאוּ <בְּנוֹיֹת> בְּנוֹיֹת

בְּרָמָה: (כד) וַיִּפְשֵׁט גַם הוּא בְּגָדָיו וַיִּתְנַבֵּא גַם הוּא לִפְנֵי שְׁמוּאֵל וַיִּפֹּל עָרֹם כָּל הַיּוֹם הַהוּא וְכָל הַלַּיְלָה
עַל כֵּן יֹאמְרוּ הַגַּם שְׂאוֹל בְּנֵי־אָם: פ

2. רות, ערפה ונעמי

ספר רות פרק א

(ז) וַתֵּצֵא מִן הַמְּקוֹם אֲשֶׁר הִיְתָה שָׁמָּה וּשְׁתֵּי כַלְתֵּיהָ עִמָּה וַתֵּלְכֶנָּה בְּדָרֶךְ לְשׁוּב אֶל אַרְץ יְהוּדָה: (ח)
וַתֹּאמֶר נְעָמִי לְשְׁתֵּי כַלְתֵּיהָ לִּכְנֹה שְׁבִנָּה אִשָּׁה לְבֵית אִמָּה יַעֲשֶׂה אֲנִי וְעָשָׂה אֲנִי עִמָּכֶם חֹסֵד כְּאִשֶׁר
עָשִׂיתֶם עִם הַמֵּתִים וְעַמְדִּי: (ט) יִתֵּן ה' לָכֶם וּמִצְאֵן מִנוּחָה אִשָּׁה בֵּית אִשָּׁה וְתִשְׁק לָהֶן וְתִשְׂאֲנָה
קוֹלָן וְתִבְכְּיָנָה: (י) וַתֹּאמְרֶנָּה לָּהּ כִּי אֵתְךָ נָשׁוּב לְעַמְּךָ: (יא) וַתֹּאמֶר נְעָמִי שְׁבִנָּה בְּנֹתִי לָמָּה תֵּלְכֶנָּה
עִמִּי הַעוֹד לִי בָנִים בְּמַעֲי וְהִיוּ לָכֶם לְאֻנְשִׁים: (יב) שְׁבִנָּה בְּנֹתִי לָכֵן כִּי זָקַנְתִּי מֵהִיּוֹת לְאִישׁ כִּי אִמְרַתִּי
יֵשׁ לִי תִקְוָה גַם הִיְתִי הַלַּיְלָה לְאִישׁ וְגַם יִלְדֹתִי בָנִים: (יג) הֲלֹהֶן תִּשְׁבְּרֶנָּה עַד אֲשֶׁר יִגְדְּלוּ הַלְהֹן
תִּעֲגְנָה לְבַלְתִּי הִיּוֹת לְאִישׁ אֵל בְּנֹתִי כִּי מֵר לִי מֵאֵד מִכֶּם כִּי יִצְאָה בִּי יָד ה': (יד) וְתִשְׂנֶנָּה קוֹלָן
וְתִבְכְּיָנָה עוֹד וְתִשְׁק עֲרָפָה לְחַמּוֹתָה וְרוֹת דְּבָקָה בָּהּ: (טו) וַתֹּאמֶר הִנֵּה שְׁבָה יְבַמְתְּךָ אֵל עִמָּה וְאֵל
אֱלֹהֶיהָ שׁוּבִי אַחֲרַי יְבַמְתְּךָ: (טז) וַתֹּאמֶר רות אֵל תִּפְגְּעִי בִּי לְעִזְבֶּךָ לְשׁוּב מֵאַחֲרֶיךָ כִּי אֵל אֲשֶׁר תִּלְכִּי
אֵלַי וּבְאִשֶׁר תִּלְיִנִי אֲלִין עִמָּךְ עִמִּי וְאֱלֹהֶיךָ אֱלֹהֵי: (יז) בְּאִשֶׁר תִּמּוֹתִי אֲמוֹת וְשֵׁם אֶקְבֹּר כֹּה יַעֲשֶׂה ה'
לִי וְכֹה יְסִיף כִּי הִמְנוֹת יִפְרִיד בֵּינִי וּבֵינֶךָ: (יח) וַתֵּרָא כִּי מִתְאַמְצֶת הִיא לְלָקֵת אֶתָּה וַתַּחְדֵּל לְדַבֵּר
אֵלֶיהָ:

3. רחב והמרגלים

יהושע פרק ב

(א) וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון מִן הַשְּׁטִים שְׁנַיִם אַנְשִׁים מֵרְגָלִים חָרָשׁ לֵאמֹר לָכוּ רְאוּ אֶת הָאָרֶץ וְאֶת
יְרִיחוֹ וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ בֵּית אִשָּׁה זֹנָה וּשְׁמָה רַחַב וַיִּשְׁכְּבוּ שָׁמָּה: (ב) וַיֹּאמֶר לְמֶלֶךְ יְרִיחוֹ לֵאמֹר הִנֵּה
אַנְשִׁים בָּאוּ הִנֵּה הַלַּיְלָה מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְחַפֵּר אֶת הָאָרֶץ: (ג) וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ יְרִיחוֹ אֶל רַחַב לֵאמֹר הוֹצִיֵאִי
הָאֻנְשִׁים הַבָּאִים אֵלַיךְ אֲשֶׁר בָּאוּ לְבִיתְךָ כִּי לְחַפֵּר אֶת כָּל הָאָרֶץ בָּאוּ: (ד) וַתִּקַּח הָאִשָּׁה אֶת שְׁנֵי
הָאֻנְשִׁים וַתַּצְפְּנוּ וַתֹּאמֶר כֵּן בָּאוּ אֵלַי הָאֻנְשִׁים וְלֹא יָדַעְתִּי מֵאִין הֵמָּה: (ה) וַיְהִי הַשַּׁעַר לְסָגוֹר בַּחֹשֶׁךְ
וְהָאֻנְשִׁים יָצְאוּ לֹא יָדַעְתִּי אָנָּה הֲלָכוּ הָאֻנְשִׁים רִדְפוּ מֵהָר אַחֲרֵיהֶם כִּי תִשְׁיָגוּם: (ו) וְהִיא הִעֲלִתָם
הַגָּה וַתִּטְמְנֶם בְּפִשְׁתֵּי הָעֵץ הָעֲרֻכוֹת לָהּ עַל הַגָּ: (ז) וְהָאֻנְשִׁים רִדְפוּ אַחֲרֵיהֶם דָּרָךְ הִירְדוּן עַל
הַמַּעְבְּרוֹת וְהַשַּׁעַר סָגְרוּ אַחֲרָי כְּאִשֶׁר יָצְאוּ הַרְדָּפִים אַחֲרֵיהֶם: (ח) וְהִמָּה טָרַם יִשְׁכְּבוֹן וְהִיא עֲלִתָה
עֲלֵיהֶם עַל הַגָּ: (ט) וַתֹּאמֶר אֵל הָאֻנְשִׁים יָדַעְתִּי כִּי נָתַן ה' לָכֶם אֶת הָאָרֶץ וְכִי נָפְלָה אִימַתְכֶם עֲלֵינוּ
וְכִי נִמְגּוּ כָּל יִשְׂבֵי הָאָרֶץ מִפְּנִיכֶם: (י) כִּי שָׁמַעְנוּ אֶת אֲשֶׁר הוֹבִישׁ ה' אֶת מִי יָם סוּף מִפְּנִיכֶם בְּצִאתְכֶם
מִמִּצְרָיִם וְאֲשֶׁר עָשִׂיתֶם לְשְׁנֵי מַלְכֵי הָאֲמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֶבֶר הִירְדוֹן לְסִיחוֹן וְלַעֹוג אֲשֶׁר הִחְרַמְתֶּם אוֹתָם:
(יא) וְנִשְׁמַע וַיִּמַּס לְבַבְנוּ וְלֹא קָמָה עוֹד רוּחַ בְּאִישׁ מִפְּנִיכֶם כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהִים בְּשִׁמִּים מִמַּעַל
וְעַל הָאָרֶץ מִתַּחַת: (יב) וְעַתָּה הִשְׁבְּעוּ נָא לִי בַּה' כִּי עָשִׂיתִי עִמָּכֶם חֹסֵד וְעָשִׂיתֶם גַּם אִתָּם עִם בֵּית
אָבִי חֹסֵד וְנִתְתֶם לִי אוֹת אֶמֶת: (יג) וְהִחִיתֶם אֶת אָבִי וְאֶת אִמִּי וְאֶת אַחֵי וְאֶת <אֲחוֹתִי> אַחֵי וְאֶת
וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם וְהִצַּלְתֶּם אֶת נַפְשֵׁתֵינוּ מִמּוֹת: (יד) וַיֹּאמְרוּ לָהּ הָאֻנְשִׁים נַפְשֵׁנוּ תַחְתִּיכֶם לְמוֹת אִם
לֹא תִגִּידוּ אֶת דְּבָרֵנוּ זֶה וְהָיָה בְּתַת ה' לָנוּ אֶת הָאָרֶץ וְעָשִׂינוּ עִמָּךְ חֹסֵד וְאֶמֶת: (טו) וַתֹּרְדֶם בַּחֲבֹל
בְּעַד הַחֲלוֹן כִּי בֵיתָה בְּקִיר הַחוּמָּה וּבְחוּמָּה הִיא יוֹשְׁבָת: (טז) וַתֹּאמֶר לָהֶם הִהֲרָה לָכוּ פֶן יִפְגְּעוּ בָכֶם
הַרְדָּפִים וְנַחֲבַתֶם שָׁמָּה שְׁלֹשֶׁת יָמִים עַד שׁוּב הַרְדָּפִים וְאַחַר תֵּלְכוּ לְדָרְכְכֶם: (יז) וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיהָ
הָאֻנְשִׁים נָקִים אֲנַחְנוּ מִשְׁבַּעְתְּךָ הַזֶּה אֲשֶׁר הִשְׁבַּעְתָּנוּ: (יח) הִנֵּה אֲנַחְנוּ בָּאִים בְּאָרֶץ אֶת תִּקְוַת חוּט

השני הזה תקשרי בחלון אשר הורדתנו בו ואת אביך ואת אמך ואת אחיך ואת כל בית אביך תאספי אליך הביתה: (יט) והיה כל אשר יצא מדלתי ביתך החוצה דמו בראשו ואנחנו נקים וכל אשר יהיה אתך בבית דמו בראשו אם יד תהיה בו: (כ) ואם תגיד את דברנו זה והיינו נקים משבעתך אשר השבעתנו: (כא) ותאמר כדבריכם כן הוא ותשלחם וילכו ותקשר את תקות השני בחלון: (כב) וילכו ויבאו ההרה וישבו שם שלשת ימים עד שבו הרדפים ויבקשו הרדפים בכל הדרך ולא מצאו: (כג) וישבו שני האנשים וירדו מההר ויעברו ויבאו אל יהושע בן נון ויספרו לו את כל המצאות אותם: (כד) ויאמרו אל יהושע כי נתן ה' בידינו את כל הארץ וגם נמגו כל ישיבי הארץ מפנינו:

אבות פרק א' משנה ו

יהושע בן פרחיה ונתאי הארכלי קבלו מהם.
יהושע בן פרחיה אומר: עשה לך רב, וקנה לך חבר, והוי דן את כל האדם לכף זכות.

רמב"ם על משנה מסכת אבות פרק א משנה ו

ואמרו "וקנה לך חבר" - הוציאו בלשון קנייה, ולא אמר: עשה לך חבר, או: התחבר לחברים, וכיוצא בזה, והכוונה שראוי לאדם שיקנה לעצמו חבר על כל פנים, כדי שייקנו בו כל עניניו, כמו שאמרו: "אי חברא אי מיתותא", ואם לא מצאו - צריך להשתדל בו, ואפילו ימשכהו לחברות תחילה עד שיהיה חבר, ולא יסור מלכת אחר רצונו, עד שיחזק חברותו, כמו שיאמרו אנשי המוסר: כאשר תתחבר, אל תתחבר לפי מידותיך, אלא התחבר לפי מידות חברך. וכאשר יסמוך כל אחד משני החברים על זה הציווי, תהיה כוונת כל אחד מהם להשלים רצון חברו, ותהיה כוונת שניהם דבר אחד בלא ספק. ומה טוב מאמר אריסטו: "החבר - אחר שהוא אתה".

והחברים - שלושה מינים: חבר תועלת, וחבר נחת, וחבר מעלה.

אמנם חבר התועלת, הרי הוא כחברות שני השותפים, וחברות המלך וחייליו.

ואמנם חבר הנחת, הרי הוא שני מינים: חבר הנאה, וחבר בטחון.

אמנם חבר הנאה, הרי הוא כחברות הזכרים לנקבות וכיוצא בה.

ואמנם חבר הבטחון, הרי הוא שיהיה לאדם חבר שתבטח נפשו בו, לא ישמר ממנו לא במעשה ולא בדיבור, ויגלה לו כל עניניו, הנאה מהם והמגונה, מבלי חשש ממנו שישגיחו בכל זה חסרון, לא אצלו ולא אצל זולתו. כי אם יגיע לנפש בטחון באיש עד לזה השעור - תמצא רוב נחת בשיחתו ובחברותו.

ואוהב המעלה, הוא שתהיה תאוצת שניהם וכוונתם למטרה אחת, והיא: הטוב, וירצה כל אחד להעזר בחברו בהגיע הטוב ההוא לשניהם יחד. וזה הוא החבר אשר ציוה לקנותו, והוא כחברות הרב לתלמיד והתלמיד לרב.

שאלות:

- ⊞ מה הם שלושת סוגי החברים שמזכיר הרמב"ם. נסה לחישוב על עצמך: למי אתה משמש בכל אחד משלושת סוגי החברויות ומי משמש עבורך בכל אחד מהתפקידים?
- ⊞ אלו תכונות נדרשות על מנת להיות חבר בכל אחת מהרמות שמזכיר הרמב"ם? אלו קשיים יכולים להיווצר בכל אחת מחברויות אלו?

- ⊞ תאר סיטואציות שונות בהם אתה נזקק לחבר מכל אחד מהסוגים שהזכיר הרמב"ם.
- ⊞ הרמב"ם מורה לאדם שאין לו חברים: להשתדל ולמשוך שיהיה לו חברים. מה הוראה זו מעוררת בך? נסה לדמיין עצמך במקום אותו אדם בודד: מה היית מרגיש? על מה היית חושב? כיצד היית נוהג?
- ⊞ "אמור לי מי חבריך ואומר לך מי אתה" כך אומר המשפט העממי ובמידה מסוימת גם הרמב"ם. נסה לחשוב על העולם החברתי שלך ולהבין מה הוא מספר עליך?

רבינו יונה על אבות, פ"א מ"ו

וקנה לך חבר. לשלשה דברים צריך אדם אל החבר הטוב. האחד, לדברי תורה, כמו שאמר רז"ל (תענית ז, א), הרבה תורה למדתי מרבתי ועם חברי יותר מרבתי. והשני, למצות, שאף כשאין חבירו חסיד ממנו ופעמים שגם הוא עושה אשר לא כדת, כשהוא נהנה בדבר עושה העבירה, אבל אין חפצו ורצונו שחבירו יעשנה, כי אין לו הנאה בזה, וכמו שאמרו (ב"מ ה, ב), אין אדם חוטא ולא לו, אם כן נמצא כי יוכיח חבירו מן העבירות, וחבירו ישלם לו כפעלו, ונמצאו שניהם חוזרין בתשובה, כל אחד על פי חבירו. והשלישי, לענין העצה שיקחנו להיות לו מעיר לעזור בכל עניניו ולקחת ממנו עצה טובה, ולהיות לו בן סודו, אחר היותו עמו בברית ולא יגלנו לאחרים לבל יפרו מחשבתו, ואף לא לנראים אליו כאוהבים, כי אין צורת האהבה נכרת בפניהם, ועל זה אמר שלמה ע"ה (משלי טו, כב), "הפר מחשבות באין סוד וברוב יועצים תקום":

משנה מסכת אבות פרק ב משנה ט

(ט) אָמַר לְהֵם, צָאוּ וּרְאוּ אֵיזוּהִי דַרְךְּ יִשְׂרָאֵל שֶׁיִּדְבַק בָּהּ הָאָדָם. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, עֵינַי טוֹבָה. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר, חֶבֶר טוֹב. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, שָׁכֵן טוֹב. רַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר, הַרוֹאֶה אֶת הַנּוֹלָד. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, לֵב טוֹב.

רע"ב על מסכת אבות פרק ב משנה ט

חבר טוב - שמוכיחו כשרואה אותו עושה דבר שאינו הגון

המאירי על מסכת אבות פרק ב משנה ט

ואמר ר' יהושע חבר טוב שיתיעץ עמו בכל עניניו ויוכיחו מכל שגיאותיו וידריכנו על הטובות ובו יושלמו עניניו

ספר מגדל עוז ליעב"ץ - בית מדות - עליית החריצות

וכשיש לאדם חבר טוב שמתחברים ביחד בשביל התורה והמעשים והם באמונה זה לזה בלב שלם לעבודת האל ית', אשריהם מה טוב חלקיהם, כי אז כל אחד יסייע לחברו בהתעוררותו, נוסף על למודם יקבעו שעה אחת שיפושפשו במעשיהם וידברו בהתעוררות תשובה ותקון מעשיהם ויהיו אוהבים זה לזה בנפשם כאהבת דוד ויהונתן:

מהר"ל, דרך חיים פירוש למסכת אבות

חבר טוב וכי מעלה גדולה יש בחבר טוב, ומכ"ש שאמר ר' יוסי שיהיה שכן טוב ומה מעלה יש בזה, ועוד יש לשאול שאמר להם צאו וראו איזה דרך רעה שיתרחק הוסיף רבי יהושע חבר טוב, שכאשר הוא חבר טוב לאחד, בודאי בכלל זה הוא בעל עין טובה כי אם הוא בעל עין רעה לא יוכל להיות חבר טוב מפני עין הרע שבו, ויותר טוב מדת חבר שהחבר טוב יעשה הטוב בחברתו אליו בעצתו, כמו דרך החברים שהם חברים בעצה זה לזה, ודבר זה יותר מן עין טובה וזה בדבור ובעצה ועין טוב הוא בראיה בלבד ובכלל זה עין טובה:

ספר מגן אבות לרשב"ץ על אבות - פרק שני משנה ט

רבי יהושע אומר חבר טוב, כי אפשר שהאדם יהיה קרוב אצל עצמו ותגבר לפעמים עינו הרעה על עינו הטובה, וכשיהיה לו חבר טוב יוכיחנו על פניו וגם הוא יבוש ממנו, וטובים השנים מן האחד:

ספר עבודת ישראל - פרקי אבות פרק שני

רבי יהושע אומר חבר טוב. מן הפשוט הוא שיהא לו חברים טובים שילמד ממעשיהם. וכמו ששאלו לחכם אחד מה מעשיך, אמר להם צאו וראו בחבי

אבות דרבי נתן פרק שמיני

(ג) וקנה לך חבר כיצד מלמד שיקנה האדם חבר לעצמו שיאכל עמו וישתה עמו ויקרא עמו וישנה עמו וישן עמו ויגלה לו כל סתריו סתר תורה וסתר דרך ארץ שכשיושבין ועוסקין בתורה וטעה א' מהם הלכה או ראש הפרק או שיאמר על טמא טהור או על טהור טמא [ועל אסור מותר ועל מותר אסור חבירו מחזירו. ומניין] שכשחבירו מחזירו וקורא עמו שיש להם שכר טוב בעמלן שנא' (קהלת ד) טובים השנים מן הא' אשר יש להם שכר טוב בעמלם:

(ד) שלשה שיושבין ועוסקין בתורה מעלה עליהם הקב"ה כאילו נעשים אגודה אחת לפניו שנאמר (עמוס ט) הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה (הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה' שמו) הא למדת שלשה שיושבין ועוסקין בתורה מעלה עליהם כאילו נעשו אגודה אחת לפני הקב"ה:

(ה) שנים שיושבין ועוסקין בתורה שכרם מתקבל במרום שנאמר (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה'. אלו הן יראי ה' אלו שגוזרים גזרה ואומרים נלך ונתיר את האסורים ונפדה את השבויים והספיק הקב"ה בידיהם והולכין ועושין מיד. ואלו הן ולחושבי שמו אלו שמחשבין בלבם ואומרים נלך ונתיר את האסורים ונפדה את השבויים ולא הספיק הקב"ה בידיהם ובא מלאך וחיבטן בקרקע:

(ו) יחיד יושב ועוסק בתורה שכרו מתקבל במרום שנאמר (איכה ג) ישב בדד וידום כי נטל עליו. משלו משל למה הדבר דומה לאחד שהיה לו בן קטן הניחו ויצא לשוק עמד ונטל את המגילה והניחה בין ברכיו והיה יושב והוגה בה כיון שבא אביו מן השוק אמר ראוי בני קטן שהנחתיו ויצאתי לשוק מה עשה מעצמו למד ונטל את המגילה והניחה בין ברכיו והיה יושב ולומד בה. הא למדת שאף יחיד שיושב ועוסק בתורה שכרו מתקבל במרום:

תענית כא ע"א

תרגום - (על פי הרב עדין שטיינזליץ)

אמר: האם יש מי שישן שבעין שנים בחלום?
יום אחד היה הולך בדרך, ראה אדם אחד שהיה
נוטע חרוב.

אמר לו: זה, עד כמה שנים טוען פירות?
אמר לו: עד שבעים שנה.

אמר לו: פשוט לך שאתה חי שבעים שנה?
אמר לו אדם זה: עולם מלא חרובים מצאתי,
כפי ששתלו לי אבותי, שותל גם כן אני לבני.
ישב, אכל פיתו, באה לו שינה, וישן.

הקיפה אותו שן סלע, ונעלם מן העין, וישן
שבעים שנה. כאשר קם, ראה אדם אחד
שמלקט מהם.

אמר לו: אתה הוא ששתלת אותו?
אמר לו: בן בנו אני.

אמר לו: נמצא מכאן שישנתי שבעים שנה.

ראה את חמורו שנולדו לה עדרים עדרים.
הלך לביתו, אמר להם: בנו של חוני, האם הוא
חי?

אמרו לו: בנו איננו, בן בנו ישנו.

אמר להם: אני חוני המעגל.

לא האמינו לו.

הלך לבית המדרש.

שמע את החכמים שאומרים: מאירות הלכותינו
כבשנים של חוני המעגל, שכשהיה נכנס לבית
המדרש, כל קושיה שהיתה להם לחכמים, היה
פותר להם.

אמר להם: אני הוא!

ולא האמינו לו, ולא עשו לו כבוד כראוי לו.

חלשה דעתו, ביקש רחמים, ומת.

אמר רבא: זהו שאומרים אנשים, או חברה או
מיתה.

אמר רבי יוחנן: כל ימיו של אותו צדיק היה
מצטער על מקרא זה: "שיר המעלות בשוב ה'
את שיבת ציון היינו כחלמים".

אמר: מי איכא דניים שבעין שנה בחלמא?

יומא חד הוה אזל באורחא, חזייה להווא גברא
דהוה נטע חרובא.

אמר ליה: האי, עד כמה שנים טעין?

אמר ליה: עד שבעין שנים.

אמר ליה: פשיטא לך דחיית שבעין שנים?

אמר ליה: האי (גברא) עלמא בחרובא
אשכחתי, כי היכי דשתלי לי אבהתי, שתלי נמי
לבראי.

יתיב, קא כריך ריפתא, אתא ליה שינתא, נים.

אהדרא ליה משוניתא, איכסי מעינא, ונים
שבעין שנים.

כי קם, חזייה להווא גברא דהווא קא מלקט
מינייהו.

אמר ליה: את הוא דשתלתיה?

אמר ליה: בר בריה אנא.

אמר ליה: שמע מינה דניימי שבעין שנים.

חזא לחמריה דאתיילידא ליה רמכי רמכי.

אזל לביתיה, אמר להו: בריה דחוני המעגל מי
קיים?

אמרו ליה: בריה ליתא, בר בריה איתא.

אמר להו: אנא חוני המעגל.

לא הימנוהו.

אזל לבית המדרש.

שמעינהו לרבנן דקאמרי: נהירן שמעתתין
כבשני חוני המעגל, די הוי עייל לבית מדרשא,
כל קושיא דהווא להו לרבנן, הווא מפרק להו.

אמר להו: אנא ניהו!

ולא הימנוהו, ולא עבדי ליה יקרא כדמבעי ליה.

חלש דעתיה, בעי רחמי, ומית.

אמר רבא: היינו דאמרי אינשי או חברותא או
מיתותא.

שאלות:

↔ נסה לתאר את הפגישה של חוני המעגל ושל האדם הנוטע חרוב בצורה חיה ומלאה יותר:

על מה חשב כל אחד מהם? מה הרגיש כל אחד למשמע דברי השני? על מה התווכחו?

- ↩ על מה חלם חוני המעגל במשך שבעים שנה?
- ↩ מה ראה חוני המעגל כאשר פתח את עיניו לאחר שינה ארוכה כל כך? נסה לדמיין את ההפתעה שלו.
- ↩ האם אתה מכיר את החוויה של הבדידות שמתאר חוני בכניסתו לבית המדרש? מה מרגישים כאשר אף אחד לא מתייחס אליך ולא מכיר אותך?
- ↩ נסה לדמיין כיצד היה ממשיך הסיפור אילולי גילה חוני ליושבי בית המדרש את זהותו.
- ↩ מדוע אנחנו צריכים חברה? נסה לחשוב על עולם בו אין בני אדם חוץ ממך: מה קל יותר בעולם כזה? מה קשה בו?

תלמוד בבלי מסכת תענית דף ז.

אמר רבי חמא אמר רבי חנינא: מאי דכתיב: "ברזל בברזל יחד"? לומר לך מה ברזל זה אחד מחדד את חבירו אף שני תלמידי חכמים מחדדין זה את זה בהלכה. אמר רבה בר בר חנה: למה נמשלו דברי תורה כאש, שנאמר "הלא כה דברי כאש נאם ה'?" לומר לך מה אש אינו דולק יחידי אף דברי תורה אין מתקיימין ביחידי. והיינו דאמר רבי יוסי בר חנינא, מאי דכתיב "חרב אל הבדים ונאלו"? חרב על שונאיהן של תלמידי חכמים שעוסקין בד בבד בתורה ולא עוד אלא שמטפשינן, שנאמר "ונאלו". ולא עוד אלא שחוטאין: כתיב הכא "ונאלו" וכתיב התם "אשר נואלנו ואשר חטאנו" ... אמר רב נחמן בר יצחק: למה נמשלו דברי תורה כעץ שנאמר "עץ חיים היא למחזיקים בה"? לומר לך מה עץ קטן מדליק את הגדול אף תלמידי חכמים קטנים מחדדים את הגדולים. והיינו דאמר רבי חנינא: הרבה למדתי מרבתי ומחבירי יותר מרבתי ומתלמידי יותר מכולן.

א. 2. קונפליקטים בין חברים - תרבות המחלוקת

מקורות חובה בפרק זה הם: אבות פ"ה מ"ז, פ"ד מ"א, עולת רא"ה, בראישת י"ג, גיטין ס ע"ב, יבמות יד ע"ב, שמות כ"ג, ספר החינוך מצווה ע"ח, משנה ראשונה בבבא מציעא. מקורות בחירת החובה בפרק זה הם:

1. שלושה מתוך הפירושים לאבות פ"ה מ"ז ופירוש אחד לאבות פ"ד מ"א.
2. חמישה מקורות נוספים להרחבת והעמקת דרכי פתרון למחלוקת.

פתיחה:

מתי בפעם האחרונה רבת עם חבר טוב? ממש ממש לא הסכמת איתו ואף כעסת עליו? בפרק הקודם ראינו את היפה שבחברות, את התרומה ההדדית של חברים זה לזה, אך לכולנו יש גם רגעים של משבר בין חברים, אי-הסכמה, מחלוקת ואף מריבה. מה גורם לכך? כיצד ניתן להתמודד עם חברות הנמצאת בהתנגשות? כיצד אפשר להכריע בקונפליקטים בין חברים? האם יש בתורה כלים לכך?

א. 2. א. מחלוקת לשם שמים ושלא לשם שמים

אבות פ"ה, משנה י"ז

כל מחלוקת שהיא לשם שמים, סופה להתקיים.
ושאינה לשם שמים, אין סופה להתקיים.
איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים? זו מחלוקת הלל ושמאי.
ושאינה לשם שמים? זו מחלוקת קרח וכל עדתו.

ר' מנחם המאירי על אבות:

כל מחלוקת שהיא לשם שמים, סופה להתקיים וכו': יש לתמוה איך ראוי לומר על מחלוקת שיתקיים והרי עכ"פ לא יתקיים אלא אחת מן הדעות שחלקו עליהם ומילת 'מחלוקת' כולל הב' צדדים ואין ראוי לומר דהמחלוקת יתקיים.
שאלות:

- ↔ מה ההבדל לפי דעתך בין מחלוקת לשם שמיים לבין מחלוקת שאינה לשם שמיים? תן דוגמא לכל אחד מסוגי המחלוקות מחיך.
- ↔ כיצד אתה מרגיש כאשר אתה מתווכח שלא לשם שמיים? אלו תכונות אופי יוצאות ממך בוויכוח זה? נסה לחשוב: מה רואה בך אדם העומד מבחוץ ורואה אותך מתווכח?
- ↔ מה שואל המאירי על המשנה? האם יש לך קושיות נוספות על המשנה? האם יש לך תשובה להציע לקושיה של המאירי?

ר' עובדיה מברטנורא על אבות:

כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים -
ואני שמעתי, פירוש "סופה", תכליתה והמבוקש מענינה.
והמחלוקת שהיא לשם שמים, התכלית והסוף המבוקש מאותה מחלוקת להשיג האמת, וזה מתקיים, כמו שאמרו מתוך הויכוח יתברר האמת, וכמו שנתברר במחלוקת הלל ושמאי שהלכה כבית הלל.

ומחלוקת שאינה לשם שמים, תכלית הנרצה בה היא בקשת השררה ואהבת הניצוח, וזה הסוף אינו מתקיים, כמו שמצינו במחלוקת קורח ועדתו שתכלית וסוף כוונתם היתה בקשת הכבוד והשררה והיו להיפך.

רבינו יונה על אבות:

לומר כי מה שאמר, כל מחלוקת שהיא לשם שמים, סופה להתקיים, הכוונה - שלעולם יתקיימו במחלוקת. היום יחולק בדבר אחד, למחר בדבר אחר - למחלוקת יהיה קיים ונמשך ביניהם כל ימי חייהם! ולא עוד, אלא שאורך ימים ושנות חיים יוסיפו להם.
ושאינה לשם שמים, אין סופה להתקיים - רק במחלוקת הראשון יספו ימותו ושם ימותו כמחלוקת של קרח.

ר' מנחם המאירי על אבות:

... ומ"מ יראה לי שאין מחלוקת מיוחסת רק למשיב על הראשון ר"ל כשהאחד מתעורר לעשות איזה דבר ואומר ראוי שנעשה כך או שישאלו לו איזה ענין ויורה עליו שהוא כך אין זה מחלוקת. אבל כשהשני ישיב ויאמר מה שאתה אומר שהוא ראוי שיעשה אינו ראוי או מה שהורית אינו כמו שהורית אלא בהפך - זה מחלוקת, ונמצא שאין המחלוקת כולל אלא אחד מן הצדדים והוא המשיב על הראשון. ואמר שאם זה השני משיב וחולק שלא בדרך קנטור ונצוח אלא להודעת האמת סופו שיתקיימו דבריו כי אמת יעשו דרכו. אבל כשאינו לשם שמים אלא דמשיב וחולק דרך קנטור ונצוח אין סופה להתקיים אלא שיתקיימו דברי הראשון וכ"ש מחלוקת שבדברים אחרים. והכונה שיתעורר האדם להשתדל בהעמדת האמת ולחלוק על כל הבא לבטלו לא יגור מפני איש ואפילו על כל מקנטר ילך לדרכו ויעשה כרצונו. והגדיל ופירש בה ואמר איזו מחלוקת שהיא לש"ש? - (זו) של הלל ושמאי שהיה אחד מורה הוראה והשני חולק עליו להודעת האמת ולא לקנטר ולא לנצוח ולכן נתקיימו דברי החולק כשהיה האמת אתו. ואיזו היא מחלוקת שלא לש"ש? זו של קרח ועדתו שבאו לקנטר על משה רבינו ע"ה ועל הנהגתו מדרך קנאה ונצוח ולא נתקיימה עצתו ושולח ביד פשעו.

עקידת יצחק - שער עח

מה הפרש בין מחלוקת שמאי והלל למחלוקת קורח ועדתו, אחר שהכת האחת בשתי המחלוקות כוזבת: אמנם אחר שהובנה כוונת אומרו ואהרן מה הוא כי תלינו עליו, על הדרך שאמרנו, נתבארה כוונתם בשלמות. וזה, כי הם אמרו שכל מחלקת שהוא כמחלקת הלל ושמאי, ששניהם מודים בעקר המצוה והעבודה לשמים, אלא שחולקין בענין הגעתה, הנה התכלית הטובה הוא שהמה מסכימים עליו הוא האמת המשותף המקיים דברי שניהם, וזה סבה לשיזכרו בשוה בכל מקום, ונושאים ונותנים עליהם מאי טעמא דבית שמאי מאי טעמא דבית הלל וכדומה, וכמו שאמרו

על כלל חכמי התלמוד וכתותיהן הללו מטהרין והללו מטמאין, הללו פוסלין והללו מכשירין וכו',
ואלו ואלו דברי אלהים חיים (עירובין י"ג:).

משנה מסכת אבות פרק ד משנה י"א

רבי יוחנן הסנדלר אומר, כל כנסיה שהיא לשם שמים, סופה להתקיים. ושאניה לשם שמים, אין
סופה להתקיים:

אבות דרבי נתן פרק ארבעים

כו' כל כנסיה שהיתה לשם מצוה זו כנסת אנשי הגדולה ושלא לשם מצוה זו כנסת אנשי דור
הפלגה

ספר בראשית פרק יא

(א) ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים: (ב) ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שניער
וישב שם: (ג) ויאמרו איש אל רעהו הבה נלבנה לבנים ונשרפה לשרפה ותהי להם הלבנה לאבן
והחמר היה להם לחמר: (ד) ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם פן
נפויץ על פני כל הארץ: (ה) וירד ה' לראת את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם: (ו) ויאמר ה'
הן עם אחד ושפה אחת לכלם וזה החלם לעשות ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות: (ז)
הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו: (ח) ויפץ ה' אתם משם על פני כל
הארץ ויחדלו לבנת העיר: (ט) על כן קרא שמה בבבל כי שם בלל ה' שפת כל הארץ ומשם הפיצם ה'
על פני כל הארץ:

המאירי על מסכת אבות פרק ד משנה יד

רבי יוחנן הסנדלר אומר כל כנסיה שהיא לשם שמים כו' הוא שהוהירו את האדם שלא יהא משאו
ומתנו עם חבירו או עם חביריו לדרך הנצוח כי זה יגרום להריסת כל מצב ולבטל הא"ת כי כל
שמכוין לנצוח משתדל להעמיד דעתו ורצונו אם אמת ואם שקר אבל תהיה כונתו לברר הענין
שנושא ונותן עליו ולהוציא תעל"ותיו לאור ואמר על זה שכל שיתקבצו שנים או רבים לשאת
ולתת באיזה ענין אם הוא לשם שמים והוא שיכוננו כולם להעמדת האמת סופה להתקיים ר"ל סוף
המבוקש בקבוציהם מתקיים כי כל אחד יידה לחבירו מה שראוי להודות עליו ואז יתברר האמת
ויסכימו כולם להעמידו וכשיהיה לכונת הנצוח לא ישמעו זה לזה והמחלוקת במקומה עומדת
ותחתיה תעמוד הבהרת ואולי פשה תפוסה הצרעת ובברייתא באבות דר"נ סוף פ"מ אמרו כנסיה
שהיא לשם שמים כנסית ישראל בהר סיני ושאניה לש"ש כנסית אנשי דור הפלגה וכבר ידעת
שנתבלבלה שפתם עד שרובם כפרו במציאות כל נבדל כחשו בה' ויאמרו לא הוא ובסיני נתברר
האמת לכל בני האומה הנבחרת העם בחר לו לנחלה וכן ידעת אומר ז"ל קדושין ל' ב' אפי' אב
ובנו הרב ותלמידו שנושאים ונותנים זה עם זה בהלכה נעשו אויבים ר"ל כי גדר אהבה שווי הרצון
וחלוק הדעות הוא האיבה האמיתית ואמרו לא זזו משם עד שנעשו אוהבים כלומר שאינם
מכוונים רק לידיעת האמת ויודה אחד לחבירו הראוי להודות מצד הקבלה והענין:

ספר מדרש שמואל על אבות - פרק רביעי משנה יד

והרי"א ז"ל כתב כי התנא הזה ראה שטבע קיבוץ האנשים וכנסיתם יחייב הריב והקטטות כי להיותם ממזגים מתחלפים ירצה ויבחר זה מה שימאס זה וכל אחד מתנשא לאמר אני אמלך וקבלו דעתי אם לא ימצא ביניהם דבר מתאחד וקושר אותם והיא יראת שמים ואהבת השם כי כאשר ישים כל אחד מהם פניו אל זה התכלית המשובח כלם יבחרו בטוב במה שהוא טוב וכל אחד יכניע עצמו למה שראוי ויביט אל תועלת הכללי ולא יביט אחד מהם אל תועלתו הפרטי, וזה אמר כל כנסיה שהיא לשם שמים סופה להתקיים וכו'.

עולת ראי"ה - הראי"ה קוק, עמוד של'

"תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם" יש טועים שחושבים. שהשלום העולמי לא יפנה כי-אם ע"י צביון אחד בדיעות ותכונות. וא"כ כשרואים ת"ח חוקרים בחכמה ודעת תורה. וע"י המחקר מתרבים הצדדים והשיטות. חושבים שבזה הם גורמים למחלוקת והפך השלום. ובאמת אינו כן. כי השלום האמתי אי אפשר שיבוא לעולם כי-אם דוקא ע"י הערך של רבוי השלום. הרבוי של השלום הוא. שיתראו כל הצדדים וכל השיטות. ויתבררו איך כולם יש להם מקום. כל אחד לפי ערכו. מקומו וענינו. ואדרבא גם הענינים הנראים כמיותרים או כסותרים. יראו כשמתגלה אמתת החכמה לכל צדדיה. שרק ע"י קיבוץ כל החלקים וכל הפרטים. וכל הדעות הנראות שונות. וכל המקצעות החלוקים. דוקא על ידם יראה אור האמת והצדק. ודעת ד' יראתו ואהבתו. ואור תורת אמת. על-כן תלמידי חכמים מרבים שלום. כי במה שהם מרחיבים ומבארים ומילדים דברי חכמה חדשים. בפנים מפנים שונים. שיש בהם רבוי וחילוק ענינים. בזה הם מרבים שלום, שנאמר וכל בניך למודי ד', כי כולם יכירו שכולם גם הפכים בדרכיהם ושיטותיהם כפי הנראה, המה כולם למודי ד', ובכל אחת מהנה יש צד שתתגלה על יד ידיעת ד' ואור אמתו, ורב שלום בניך".

בבלי ברכות דף נח

תנו רבנן: הרואה אוכלוסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים, שאין דעתם דומה זה לזה ואין פרצופיהן דומים זה לזה.

הרחבה - נספח:

לכל איש יש שם / זלדה

לכל איש יש שם
שנתנו לו שונאיו
ונתנה לו אהבתו

לכל איש יש שם
שנתנו לו חגיו
ונתנה לו מלאכתו

לכל איש יש שם
שנתנו לו תקופות השנה
ונתן לו עיורונו

לכל איש יש שם
שנתן לו אלוהים
ונתנו לו אביו ואימו
לכל איש יש שם

שנתנו לו קומתו ואופן חיוכו
ונתן לו האריג
לכל איש יש שם

שנתנו לו ההרים
ונתנו לו כתליו

לכל איש יש שם	שנתנו לו המזלות
שנתן לו הים	ונתנו לו שכניו
ונתן לו	
מותו.	
	לכל איש יש שם
	שנתנו לו חטאיו
	ונתנה לו כמיתהו

א. 2. ב. דרכי פתרון והכרעה במחלוקות

1. היפרדות

ספר בראשית פרק יג

(ד) אֶל מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה שָׁם בְּרֵאשִׁיטָה וַיִּקְרָא שְׁם אַבְרָם בְּשֵׁם ה': (ה) וְגַם לְלוֹט הֵחֵלֵף אֶת אַבְרָם הָיָה צֶאֱן וּבִקֵּר וְאֵהָלִים: (ו) וְלֹא נָשָׂא אֶתֶם הָאָרֶץ לְשִׁבְתָּ יַחְדָּו כִּי הָיָה רְכוּשָׁם רַב וְלֹא יָכְלוּ לְשִׁבְתָּ יַחְדָּו: (ז) וַיְהִי רִיב בֵּין רְעִי מִקְנֵה אַבְרָם וּבֵין רְעִי מִקְנֵה לוֹט וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרָזִי אֲזִי יָשָׁב בְּאֶרֶץ: (ח) וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל לוֹט אֵל נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין רְעִי וּבֵין רְעִיךָ כִּי אֲנָשִׁים אַחִים אֲנַחְנוּ: (ט) הֲלֹא כָל הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ הִפְרָד נָא מֵעָלַי אִם הַשְׂמָאל וְאִימְנָה וְאִם הַיָּמִין וְאִשְׁמְאֵילָה: (י) וַיֵּשֶׂא לוֹט אֶת עֵינָיו וַיִּרְא אֶת כָּל כְּפַר הַיַּרְדֵּן כִּי כָלָה מִשְׁקָה לְפָנָי שַׁחַת ה' אֶת סֹדֶם וְאֶת עֲמֹרָה כְּגֹן ה' כָּאָרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶכָה צָעַר: (יא) וַיִּבְחַר לוֹ לוֹט אֶת כָּל כְּפַר הַיַּרְדֵּן וַיֵּסַע לוֹט מִקְדָּם וַיִּפְרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִי

2. מלחמה

ירושלמי שבת א, ד

מתני'

אלו מהלכות שאמרו בעלית חנניה בן חזקיה בן גרון כשעלו לבקרו ונמנו. ורבו ב"ש על ב"ה. ושמונה עשר דברים גזרו בו ביום ...

גמ'

אותו היום היה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל ...

תנא רבי יהושע אונייא: תלמידי ב"ש עמדו להן מלמטה והיו הורגין בתלמידי בית הלל.

תני: ששה מהן עלו והשאר עמדו עליהן בחרבות וברמחים.

שאלות:

↔ מה התמונה המתוארת בסוגיה? נסה לתאר אותה לפרטים: מה תופס את עיניך? אלו

קולות ואלו ריחות נשמעים בחלל האוויר?

↔ מה מעוררת בך ההשוואה בין "אותו היום" לבין חטא העגל?

↔ מה ההרגשות ומה המחשבות שצפות בך למקרא דברי הסוגיה? האם אתה מופתע?

↔ חשוב על ריב הקיים בחיידך: כיצד היית מתרגם את פתרון הסכסוך כפי שהוא מופיע

בסוגיה לריב שלך? אלו רגשות ומחשבות צפות בך לנוכח פתרון זה?

↪ לו היית באותו היום בבית המדרש: כיצד היית נוהג? דמיין שאתה מבקש לעצור את ההרג: איך עושים זאת? אלו מילים או אלו מעשים ניתן לעשות כך שישפיעו על המצב?

תלמוד בבלי מסכת גיטין דף ס/ב

איתמר: בני נהרא ... כי פליגי במיסכר ואשקויי [שהיה להם נהר העובר מלמעלה למטה ורצו האנשים הגרים למעלה לעשות סכר ולהשתמש במי הנהר כך שלא יגיעו כלל לאנשים הגרים למטה] שמואל אמר: עילאי שתו מיא ברישא דאמרי אנן מקרבינן טפי [=שמואל חשב שהעליונים צודקים כיוון שהמים עוברים אצלם בתחילה וע"כ זכותם לעשות מה שרוצים איתם כאשר הם אצלם] ורב אמר תתאי שתו מיא ברישא דאמרי נהרא כפשטיה ליזיל [=ורב חשב שהתחתונים צודקים כיוון שטבע הנהר לזרום למטה ועשיית הסכר פוגעת בזרימת המים הטבעית שמביאה את המים אל התחתונים] .. אמר רב הונא בר תחליפא השתא דלא איתמר הלכתא לא כמר ולא כמר [=כיוון שלא נפסקה הלכה לא כשמואל ולא כרב] כל דאלימ גבר

3. מציאת דרך לחיות יחד על אף המחלוקת

בבלי יבמות יד ע"ב

ת"ש: אע"פ שנחלקו בית שמאי ובית הלל בצרות, ובאחיות, בגט ישן, ובספק אשת איש, ובמגרש את אשתו ולנה עמו בפונדק, בכסף ובשוה כסף, בפרוטה ובשוה פרוטה, לא נמנעו בית שמאי מלישא נשים מבית הלל, ולא בית הלל מבית שמאי. ללמדך, שחיבה וריעות נוהגים זה בזה, לקיים מה שנאמר: (זכריה ח', יט) "האמת והשלום אהבו".

שאלות:

- ↪ נסה לדמיין חתונה של איש ואשה מבית הלל ומבית שמאי: מה הקשיים שיכולים להיווצר? כיצד פותרים אותם?
- ↪ חשוב על אחד מהריבים שיש לך בחיים: כיצד היית מתרגם את המונח "לא נמנעו מלישא" ליישוב הריב שלך?
- ↪ "האמת והשלום אהבו": כתוב דו שיח בין האמת והשלום: מה הקושי שלהם לאהוב זה את זה ומה מסייע להם בכל זאת להתחבר?
- ↪ מה הדרך המוצעת ליישוב סכסוכים בסוגיה זו? דמיין שאתה שופט בריב בין שניים ומבקש להגיע לגישור ופישור – כיצד אתה עושה זאת על פי הסוגיה?

תוספתא יבמות א, יא

אע"פ שאילו אוסרין ואילו מתירין, לא נמנעו עושין טהרות אילו על גב אילו, לקיים מה שנאמר "כָּל דֶּרֶךְ אִישׁ זֶה בְּעֵינָיו וְתִכֵּן לְבוֹת הָ" (תרכובת בין משלי ט"ז, ב לבין משלי כ"א, ב)

בבלי, עירובין יג ע"ב

אמר רבי אבא אמר שמואל: שלש שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל. הללו אומרים: הלכה כמותנו, והללו אומרים: הלכה כמותנו. יצאה בת קול ואמרה: "אלו ואלו דברי אלהים חיים הן, והלכה כבית הלל". וכי מאחר שאלו ואלו דברי אלהים חיים, מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותנו?

מפני שנוחין ועלובין היו, ושונין דבריהן ודברי בית שמאי. ולא עוד אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהן.

ריטב"א, עירובין יג ע"ב

"אלו ואלו דברי אלהים חיים": שאלו רבני צרפת ז"ל: היאך אפשר שיהו שניהם דברי אלהים חיים, וזה אוסר וזה מתיר? ותירצו, כי כשעלה משה למרום לקבל תורה, הראו לו על כל דבר ודבר מ"ט פנים לאיסור, ומ"ט פנים להיתר. ושאל להקב"ה על זה, ואמר שיהא זה מסור לחכמי ישראל שבכל דור ודור ויהיה הכרעה כמותם, ונכון הוא לפי הדרש ובדרך האמת יש טעם וסוד בדבר.

ירושלמי, יבמות א, ו

לא נמנעו בית שמאי מלישא נשים מבית הלל, ולא בית הלל מבית שמאי, אלא נוהגין באמת ובשלום, שנאמר "והאמת והשלום אהבו". ממזרות בנתיים, ואת אמר הכין? היך עבידא? קידש הראשון בשוה פרוטה, והשני בדינר: על דעתיה דבית שמאי, מקודשת לשני והוולד ממזר מן הראשון. על דעתיה דבית הלל, מקודשת לראשון והוולד ממזר מן השני... רבי יוסי בי רבי בון אמר: רב ושמואל, חד אמר - אילו ואילו כהלכה היו עושין, וחד אמר: אילו כהילכתן, ואילו כהילכתן. ממזרות בנתיים, ואת אמר הכין? המקום משמר ולא אירע מעשה מעולם.

ר' עובדיה מברטנורא, יבמות א, ד

לא נמנעו - ואע"פ שבני הצרות שנתבמו כדברי בית שמאי ממזרים הם לבית הלל, שהרי באיסור אשת אח הם עליהם ואשת אח בכרת, ובני חייבי כריתות ממזרים הם, אעפ"כ לא נמנעו בית הלל מלישא נשים מבית שמאי, לפי שהיו מודיעים להם אותן הבאות מן הצרות ופורשין מהן.

תוספתא יבמות א, יב

ר' שמעון אומר: מן הספק לא היו נמנעין אבל נמנעין הן מן הַנְּדִי.

4. הכרעת הרוב

שמות פרק כ"ג פסוק ב

"לא-תהיֶה אַחֲרֵי-רַבִּים לְרַעַת
וְלֹא-תַעֲנֶה עַל-רַב לְנֹטַת
אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת"

ספר החינוך מצווה ע"ח

לנטות אחרי רבים, והוא כשיפול מחלוקת בין החכמים בדין מדיני התורה כולה, וכמו כן בדין פרטי, כלומר בדין שיהא בין ראובן ושמעון על דרך משל, כשתהיה המחלוקת בין דייני עירם שקצתם דנין לחיוב וקצתם לפטור, לנטות אחר הרוב לעולם, שנאמר [שמות כ"ג, ב'] אחרי רבים להטות, ובביאור אמרו זכרונם לברכה [חולין דף י"א ע"א] רובא דאורייתא. ובחירת רוב זה לפי הדומה הוא בששני הכיתות החולקות יודעות בחכמת התורה בשוה, שאין לומר שכת חכמים מועטת לא תכריע כת בורים מרובה ואפילו כיוצאי מצרים, אבל בהשוית החכמה או בקרוב

הודיעתנו התורה שריבוי הדעות יסכימו לעולם אל האמת יותר מן המיעוט. ובין שיסכימו לאמת או לא יסכימו לפי דעת השומע, הדין נותן שלא נסור מדרך הרוב. ומה שאני אומר כי בחירת הרוב לעולם הוא בששני הכיתות החולקות שוות בחכמת האמת, כי כן נאמר בכל מקום חוץ מן הסנהדרין, שבהם לא נדקדק בהיותם חולקין אי זו כת יודעת יותר אלא לעולם נעשה כדברי הרוב מהם, והטעם לפי שהם היו בחשבון מחויב מן התורה, והוא כאילו צייתה התורה בפירוש אחר רוב של אלו תעשו כל עניינכם, ועוד שהם כולם היו חכמים גדולים.

שו"ת הרא"ש, ח"ו תשובה ה'

דע, כי על עסק של רבים אמרה תורה 'אחרי רבים להטות', ועל כל עניין שהקהל מסכימים הולכים אחר הרוב, והיחידים צריכים לקיים כל מה שיסכימו עליהם הרבים, דאם לא כן לעולם לא יסכימו הקהל על שום דבר, אם יהיה כוח ביחידים לבטל את הסכמתם. לכן אמרה תורה בכל דבר הסכמה של רבים 'אחרי רבים להטות'

5. פשרה ומציאת דרך אמצע/ המתנה לעתיד לבוא..

תלמוד בבלי בבא מציעא דף ב ע"א

משנה

שניים או חזין בטלית - זה אומר אני מצאתיה, וזה אומר אני מצאתיה, זה אומר כולה שלי, וזה אומר כולה שלי - זה ייטע שאין לו בה פחות מחצייה, וזה ייטע שאין לו בה פחות מחצייה, ויחלוקו.

זה אומר כולה שלי, וזה אומר חצייה שלי - האומר כולה שלי, ייטע שאין לו בה פחות משלושה חלקים, והאומר חצייה שלי, ייטע שאין לו בה פחות מרביע; זה נוטל שלושה חלקים, וזה נוטל רביע.

גמרא שם ב ע"ב

לימא מתני' דלא כבן ננס דאי בן ננס האמר כיצד אלו ואלו באין לידי שבועת שוא אפילו תימא בן ננס התם ודאי איכא שבועת שוא הכא איכא למימר דליכא שבועת שוא אימור דתרוייהו בהדי הדדי אגבהוה.

לימא מתני' דלא כסומכוס דאי כסומכוס האמר ממון המוטל בספק חולקין בלא שבועה ואלא מאי רבנן הא אמרי המע"ה האי מאי א"ב רבנן התם דלא תפסי תרוייהו אמרו רבנן המוציא מחבירו עליו הראיה הכא דתרוייהו תפסי [פלגי] לה בשבועה אלא אי אמרת סומכוס השתא ומה התם דלא תפסי תרוייהו חולקין בלא שבועה הכא דתרוייהו תפסי לה לא כ"ש אפי' תימא סומכוס כי אמר סומכוס שמא אבל ברי וברי לא אמר ולרבה בר רב הונא דאמר אמר סומכוס אפילו ברי וברי מאי איכא למימר אפי' תימא סומכוס כי אמר סומכוס היכא דאיכא דררא דממונא אבל היכא דליכא דררא דממונא לא ולא קל וחומר הוא ומה התם דאיכא דררא דממונא למר ואיכא דררא דממונא למר [דף ג, א גמרא] ואיכא למימר כולה למר ואיכא למימר כולה למר אמר סומכוס ממון המוטל בספק חולקין בלא שבועה הכא דליכא דררא דממונא דאיכא למימר דתרוייהו היא לא כ"ש אפילו תימא סומכוס שבועה זו מדרבנן היא כדרכי יוחנן דאמר ר' יוחנן שבועה זו תקנת חכמים היא שלא יהא כל אחד ואחד הולך ותוקף בטליתו של חבירו ואומר שלי הוא.

לימא מתניתין דלא כרבי יוסי דאי כרבי יוסי הא אמר א"כ מה הפסיד רמאי אלא הכל יהא מונח עד שיבא אליהו אלא מאי רבנן כיון דאמרי רבנן השאר יהא מונח עד שיבא אליהו הא נמי כשאר דמי דספיקא היא האי מאי אי אמרת בשלמא רבנן התם דודאי האי מנה דחד מינייהו הוא אמרי רבנן יהא מונח עד שיבא אליהו הכא דאיכא למימר דתרוייהו הוא אמרי רבנן פלגי בשבועה אלא אי אמרת ר' יוסי היא השתא ומה התם דבדאי איכא מנה למר ואיכא מנה למר אמר ר' יוסי יהא מונח עד שיבא אליהו הכא דאיכא למימר דחד מינייהו הוא לא כ"ש אפי' תימא ר' יוסי התם ודאי איכא רמאי הכא מי יימר דאיכא רמאי אימא תרוייהו בהדי הדדי אגבהוהו אי נמי התם קניס ליה רבי יוסי לרמאי כי היכי דלודי הכא מאי פסידא אית ליה דלודי תינח מציאה מקח וממכר מאי איכא למימר אלא מחוורתא כדשנין מעיקרא.

בין לרבנן ובין לר' יוסי התם גבי חנוני על פנקסו דקתני זה נשבע ונוטל וזה נשבע ונוטל מ"ש דלא אמרינן נפקיה לממונא מבעה"ב ויהא מונח עד שיבא אליהו דהא בודאי איכא רמאי אמרי התם היינו טעמא דאמר ליה חנוני לבעה"ב אנא שליחותא דידך קא עבדינא מאי אית לי גבי שכיר אע"ג דקא משתבע לי לא מהימן לי בשבועה את האמנתיה דלא אמרת לי בסהדי הב ליה ושכיר נמי א"ל לבעה"ב אנא עבדי עבידתא גבך מאי אית לי גבי חנוני אע"ג דמשתבע לי לא מהימן לי הלכך תרוייהו משתבעי ושקלי מבעל הבית.

שאלות:

↪ דמין את המצב המתואר במשנה. מה אתה מרגיש ועל מה אתה חושב אם אתה הוא אחד מהאנשים המחזיקים בטלית?

↪ נסה לחשוב על וויכוח ממוני או דעתני שהיה לך עם אדם כלשהו בו היית בטוח בצדקתך. מה הרגשת? על מה חשבת? האם הצלחת לחשוב גם על האדם השני?

↪ איך מתווכחים נכון על פי הנאמר במשנה? איך מצליחים גם בזמן של וויכוח לזכור שיש עוד מישהו?

↪ מה הפתרונות השונים המוצעים בסוגיה? כיצד היית מתרגם כל אחד מהם לימינו אנו?

א. 2. ג. השפעה חברתית

מקורות חובה בפרק זה הם: מדרש תנחומא, רמב"ם הלכות דעות, דרשות הר"ן, ירושלמי ברכות
מקורות בחירת החובה בפרק זה הם:
1. שניים מתוך המקורות הבאים: ירושלמי ברכות, משנה אבות, אבות דרבי נתן, אורחות צדיקים וילקוט שמעוני
2. אחד מבין המקורות הבאים: ילקוט שמעוני, פירוש אלשיך

פתיחה:

האם פעם חשת שאתה נסחף אחרי אופנה מסויימת? אחרי חברים מסויימים? האם גילית פעם שאתה לא מכיר את עצמך ואת התנהגותך? האם פעם חשת שחברך משפיעים עליך לטובה? המפגש החיובי עם החבר (אותו פגשנו לפני שני פרקים) והקונפליקט עם החבר (שפגשנו בפרק הקודם), הם חלק ממערך חיים שלם של השפעות הדדיות בינינו לחברינו. לעיתים אנו מושפעים

לטובה ולעיתים אנו נתונים תחת לחץ חברתי שלילי, האם ביכולתנו לחסום את עצמנו מהשפעה לרעה? האם וכיצד עלינו לפעול על מנת שנושפע לטובה?
ביחידה זו נתבונן בסוגי ההשפעות הקיימות ונבדוק את האפשרויות השונות המצויות בידינו להתמודד עימהם.

מדרש תנחומא וירא פרק ג

באלוני ממרא ולמה באלוני ממרא יתברך שמו של הקב"ה שאינו מקפח שכר של בריה שלשה אוהבים היו לו לאברהם ענר אשכול וממרא וכיון שאמר לו הקדוש ברוך הוא שימול הלך לקחת מהם עצה הלך אצל ענר אמר כך וכך אמר לי הקדוש ברוך הוא א"ל ענר בעל מום רוצה אתה לעשותך שיהיו קרוביהן של המלכים שהרגת באין והורגין אותך ואין אתה יכול לברוח מפניהם הניחו והלך אצל אשכול אמר ליה כך וכך אמר לי הקב"ה א"ל אשכול אתה זקן אם אתה תמול יצא ממך דם הרבה ולא תוכל לסבול ותמות הניחו והלך אצל ממרא א"ל כך וכך אמר לי הקב"ה מה תיעצני א"ל ממרא בדבר הזה אתה מבקש עצה הלא הוא שהצילך מכבשן האש ועשה לך כל הנסים והצילך מן המלכים ואלולי כחו וגבורתו היו הורגין אותך והציל רמ"ח אברים שבך ומקצת אבר אחד אתה מבקש עצה עשה כמצותו אמר הקב"ה יתברך אתה שנתת עצה שימול איני נגלה אליו אלא בתחומך הה"ד וירא אליו ה' באלוני ממרא

ירושלמי ברכות

חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך" רבי פנחס בשם רבי אלעזר ב"ר מנחם אמר, מה היה עושה דוד? היה נוטל כינור ונבל ונותן מראשותיו ועומד בחצי הלילה ומנגן בהם וקורא בתורה. והיו חברי ישראל שומעין את קולו ואומרים ומה אם דוד המלך עוסק בתורה, אנו על אחת כמה וכמה. נמצא חברי ישראל עוסקים בתורה

אבות פרק א, משנה ז

נתאי הארבלי אומר:

הרחק משכן רע

ואל תתחבר לרשע

ואל תתיאש מן הפורענות.

אבות דרבי נתן פרק תשיעי

(ד) ואל תתחבר לרשע מלמד שלא יתחבר אדם עם אדם רע ולא עם אדם רשע שכן מצינו ביהושפט שנתחבר באחאב ועלה עמו רמות גלעד ויצא עליו קצף (מאת) ה' שוב נתחבר לאחזיה [ויעשו אניות בעציון גבר ופרץ ה' את מעשיו שנא'] (דה"ב כ') בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' את מעשיך וישברו אניות. וכן מצינו באמנון שנתחבר עם יונדב ויעץ לו עצה רעה שנא' (שמואל ב יג) ולאמנון ריע ושמעו יונדב בן שמעה אחי דוד ויונדב איש חכם מאד חכם לרע. דבר אחר אל תתחבר לרשע ואפילו לתורה

ספר ארוחות צדיקים - השער החמישי - שער האהבה

התחבר עם חכם, כדכתיב (משלי יג כ): "הולך את חכמים יחכם", ונאמר (משלי ט ט): "תן לחכם ויחכם עוד", שאם תחכם יפארך ולא יחלוק על חכמתך, ואז תדע שתוכל לסמוך על חכמתך. אם יכבדוהו - יכבדך, יהדרוהו - יהדרך, אם תצטרך לעזרתו - יעזרך, ומה שתאמר - יצדיקך, אם תכעוס - יסבלך. ותלמד ממעשיו הטובים:

והתחבר עם כל אדם שתלמד ממנו דברים, אשר יביאוך לעבודת הבורא, יתברך. ואמרו חכמים: כשתרצה לחבר עם אדם - הכעיסהו, ואם יודה לך האמת בשעת כעסו - התחבר לו, ואם לאו - עזוב אותו. אלא תבחר לחבר מי שיכיר ערך עצמו, ומי שאינו מכיר את עצמו, אין טוב בחכמתו. קנה לך חבר המוכיח אותך בעשותך שלא כהוגן, והמלמדך לעשות הטוב, והעוזר אותך בנפשו ובמומו - וזהו חברך הנאמן. אבל חבר המחניף והמיישר לך טעותך ושגגתך, והמנחם אותך על מעשיך הרעים - הסתלק מעליו. וכן חבר שיקח ממך צרכו ויזיקך היזק גדול עבור הנאה מועטת - מהר וסור מעליו:

ואל תתחבר למסכימים על העוולה, שנאמר (ישעיה ח יב): "לא תאמרו קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר". ואסור להתחבר עם רשע בעסקי העולם, שנאמר (דברי הימים ב כ לז): "בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' את מעשיך" ואפילו לדבר מצוה אסור להתחבר לרשע, שנאמר (משלי ג לא): "אל תקנא באיש חמס ואל תבחר בכל דרכיו", ואמרו חכמים (אבות דרבי נתן פרק ט): "אל תתחבר לרשע - ואפילו לדבר מצוה". ורבו דרכי מות הנמצאים בחברת הרשעים:

ואם ידקדק אדם על עצמו, והיו דבריו בנחת עם הבריות ודעתו מעורבת עמהם, נעלב מהם ואינו עולבם, מכבד להם ואף למקילים בו, ונושא ונותן באמונה, ולא ירבה באריחות עמי הארץ וישיבתם, ולא ייראה תמיד אלא עוסק בתורה, עטוף בציצית מוכתר בתפילין, ועושה לפניו משורת הדין, והוא שלא יתרחק הרבה ולא ישתומם, עד שימצא הכל מקלסים אותו, ואוהבים אותו, ומתאוים למעשיו - הרי זה קידש את השם, ועליו הכתוב אומר (ישעיה מט ג): "ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר":

ילקוט שמעוני במדבר - פרק טז - המשך רמז תשנ

מכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכנו טוב לצדיק טוב לשכנו. בני ראובן שהיו שכנים לקרח שהיה שרוי בדרום דכתיב משפחת בני קהת יחנו וגו' תימנה, ודגלו של ראובן סמוך להם שנא' דגל מחנה ראובן תימנה. אבל דגלו של יהודה היה במדרח ויששכר וזבולן עמו שנאמר והחונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה, וכתוב ועליו מטה יששכר וסמוכין להן משה ואהרן ובניו שנאמר והחונים לפי המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן ובניו. לפי שהיו סמוכין לתורה לכך זכו להיות בני תורה דכתיב יהודה מחוקיי, וכתוב ומבני יששכר יודעי בינה לעתים וגו' וכתוב ומזבולן מושבים בשבט סופר. ודתן ואבירם שהיו שכנים לקרח בעל מחלוקת לקו עמו ואבדו מן העולם

רמב"ם הלכות דעות פרק ו

א דרך ברייתו של אדם - להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחבריו, ונוהג במנהג אנשי מדינתו. לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד, כדי שילמוד ממעשיהם; ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחושך, כדי שלא ילמוד ממעשיהם. הוא ששלמה אומר, "הולך את חכמים, יחכם; ורועה כסילים, ירוע" (משלי יג, כ). ואומר, "אשרי האיש . . ." (תהילים א, א).

ב וכן אם היה במדינה שמנהגותיה רעים, ואין אנשיה הולכים בדרך ישרה - ילך למקום שאנשיו צדיקים, ונוהגים בדרך טובים. ואם היו כל המדינות שהוא יודען ושומע שמועתן נוהגים בדרך לא טובה, כמו זמננו זה, או שאינו יכול לילך למדינה שמנהגותיה טובים, מפני הגייסות או מפני החולי - יישב לבדו יחידי, כעניין שנאמר "יישב בדד ויידום" (איכה ג, כח). ואם היו רעים וחטאים, שאין מניחין אותו לישב במדינה אלא אם כן נתערב עימהן ונוהג במנהגן הרע - ייצא למערות ולחוחים ולמדברות ואל ינהיג עצמו בדרך חטאים, כעניין שנאמר "מי ייתנני במדבר מלון אורחים..." (ירמיהו ט', א).

ג מצות עשה להידבק בחכמים, כדי ללמוד ממעשיהם: שנאמר "ובו תדבק" (דברים י, כ), וכי אפשר לאדם להידבק בשכינה; אלא כך אמרו חכמים בפירוש מצוה זו, הידבק בחכמים ותלמידיהם. לפיכך צריך אדם להשתדל שיישא בת תלמיד חכמים, וישיא בתו לתלמיד חכמים, ולאכול ולשתות עם תלמידי חכמים, ולעשות פרקמטיה לתלמידי חכמים, ולהתחבר להן בכל מיני חיבור - שנאמר "ולדובקה בו" (דברים י"א, כב; דברים ל', כ; יהושע כ"ב, ה). וכן ציוו חכמים ואמרו: "והוי מתאבק בעפר רגליהם, ושותה בצמא את דבריהם".

שאלות:

↔ "דרך האדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו" – האם אתה חש בחיך את קביעתו של הרמב"ם?

↔ נסה לחשוב על סיטואציות בהן הרגשת שאתה נמשך אחרי העולם החברתי בו אתה חי. מה הרגשת? מה גרם לך לפעול מתוך הלחץ החברתי ולא מתוך עצמך?

↔ נסה לחשוב על העולם החברתי שלך: אלו מהחברים שלך מושכים אותך לטוב ואלו מושכים אותך למקומות שאתה פחות שמח מהם?

↔ דמיון שאתה האדם שמתאר הרמב"ם בהלכה ב': מה אתה מרגיש כאשר אתה יוצא לגור במערה על מנת לא להימצא בחברת רשעים?

↔ הסתכל סביבך: עם אלו חברים היה שמח הרמב"ם שתתחבר? אלו הרגשות ומחשבות זה מעלה בך?

דרשות הר"ן - הדרוש הראשון

והתשובה בזה, כי אין ספק שבהכפל הפרטים המסכימים לתכונה אחת אם פחיתות אם מעלה, תכפל ותתחזק התכונה ההיא, ומפני זה הזהירונו רז"ל על השתדלות קנית החברה באמרם וקנה לך חבר, והוא שאמר שלמה המלך עליו השלום [בחכמתו]. טובים השנים מן האחד גו' כי אם יפולו גו' גם אם ישכבו גו', רצה בזה כי השותפות והחברה דבר מועיל הן שישתדל האדם בתועלת חברו, או לא ישתדל, אחר היות שתוף החברה ביניהם אי אפשר מבלתי תועלת והוא אומר: גם אם ישכבו שנים וחם להם, ופשוטו של פסוק זה יראה זר מאד [בעיון] ודבר בטל, ואמנם הוא מורה על דבר אמתי ומסכים למציאות, והוא, כי בתחלה אמר כי תועלת השנים גדול מאד כשישתדל כל אחד לוועיל לחברו, והוא אומר: אשר יש להם שכר טוב בעמלם כי אם יפול האחד יקים את חברו, אחר כן אמר שאין צריך לומר שיקבל כל אחד תועלת בהשתדל חברו בתועלתו ותקנתו, כי גם אם לא ישתדל בזה יקבל תועלת, והמשיל זה מהמוחש, שאין ספק אשר גם כי ישבו שנים ואין אחד משתדל להועיל חברו, מצד שכונתם וקורבתם לבד יקבל כל אחד תועלת, עד שיצמח ויפרה בו החום הטבעי, כאשר נודע שיתחזק בקורבת איש אחד מצד האחווה והתדמות אליו, והנה זה

מצד קורבת החברה לבד לא מצד פועל והשתדלות. וכן כאשר ימצאו שני רעים נאמנים, גם כי ינוחו וישקוטו יחם לכל אחד מהם וינוח לבבו מצד קורבת חברו אליו, עד שימנע מהזיק לו כי ידעו בשער עזרתו:

הנה אם כן בפעולות הטבעיות ובמעשים האנושיים נתאמת, שכל דבר יתחזק ויכפל בהצטרף אליו דומהו, וראוי שיהיה זה גם כן בדברים הגרועים והחסרים, שתתחזק התכונה הרעה ההיא בהכפלים [וקורבתם]. וזה אמת גמור. אבל על צד אחד מיוחד, והוא, שיהיה החסרון ההוא דבר אחד מסכים בכלם, כי על צד המשל, אם תמצא באחד תכונת הכילות, והיא תכונה רעה, בהצטרף אליו אחר בעל אותה תכונה רעה בעצמה, תכפל ותחזק התכונה ההיא לרוע. אמנם, אם יהיה קבוץ אחד מאנשים יש להם בעצמם פחיתות הכילות, ואנשים יש להם בעצמם פחיתות פיזור ממון, פעולות זה המורכב בכללו, יהיה יותר שלימות מפעולות פרט אחד מפרטיו, כאשר נאמר ביסודות דרך משל, כי אלו ימצא יסוד אחד אשר לו אותו חסרת בעצמו שיש ליסוד הארץ, כאשר יצטרף אליו, יגדל אותו החסרון בלא ספק. ומפני זה אמרו בסנהדרין:

כנוס לצדיקים טוב להם וטוב לעולם פזור לרשעים טוב להם וטוב לעולם, והוא מצד שהם מסכימים על תכונות רעות אשר בהתקבצם התחזק התכונה ההיא, ובהתפזרם תחלש ותחסר, עד שראינו יעקב אבינו מאשר ראה שני בניו והם צדיקים, עם כל זה בהיותם מסכימים על תכונה אחת בלתי נאותה בעיניו אמר: אחלקם ביעקב וגו':

ילקוט שמעוני פרשת וישלח סימן ח'

ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי אומר: אם ראית צדיק יוצא לדרך הקדם על ירך ג' ימים או האחר על ירך ג' ימים כדי לצאת עמו, ואם ראית רשע יוצא לדרך הקדם על ירך או האחר ג' ימים כדי שלא לצאת עמו מפני שהשטן מזדווג לו, שנאמר: "הפקד עליו רשע ושטן יעמוד על ימינו" (תהלים ק"ט), אבל צדיק מלאכי שלום מלוין לו, שנאמר: (שם צ"א) "כי מלאכיו יצוה לך".

פירוש האלשיך ז"ל - ספר תורת משה על ויקרא - פרק ט פסוק כג-כד

קנה לך חבר, וזהו בדמים יקרים, כי החבר אינו כרב שאסור לקנותו בדמים. ושמה תאמר טוב לי אעסוק בתורה עם הרב ואחזור תלמודי יחידי מלבקש לי חבר. כי הלא בהיותי יחידי לא יבא זכרון לפני, זולתי, לדבר על איש אם טוב ואם רע. אך בהיות לי חבר לא יבצר מלדבר בין שנינו מה טיבו של פלוני חכם או טפש צדיק או רשע, וזה יזכור דבר אשר לא טוב עשה, ותצא תקלת לשון הרע מבינינו. לזה אמר הנה אתקנך בעצה טובה מלפני, והיא והוי דן את כל האדם לכף זכות. באופן כי אשר תבואו לדון ביניכם אם טוב ואם רע לאיש ואיש מתוך מעשיו, לא יהיה כי אם לטוב כי הלא תדינוהו לכף זכות:

או יאמר, טוב לי בלי חבר אולי תהיה הקפדה בינינו במה שידבר לי או יעשה דבר שאחשוד שהוא נגד כבודי, ותצא לנו איבה. לזה אמר והוי דן את כל האדם לכף זכות:

משנה מסכת ברכות פרק ד

(ב) רבי נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה. אמרו לו, מה מקום לתפלה זו. אמר להם, בכניסתי אני מתפלל שלא תאָרע תְּקֵלָה על ידי, וביציאתי אני נותן הודיה על חלקי:

תלמוד ירושלמי מסכת ברכות דף לג/א

בכניסתו מהו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שלא אקפיד כנגד חבירי ולא חבירי יקפידו כנגדי שלא נטמא את הטהור ולא נטהר את הטמא שלא נאסור את המותר ולא נתיר את האסור ונמצאתי מתבייש לעולם הזה ולעולם הבא וביציאתו מהו אומר מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שנתת חלקי מיושבי בית המדרש ובתי כנסיות ולא נתת חלקי בבתי תרסיות ובבתי קרקסיות שאני עמל והן עמלים אני שוקד והן שוקדים אני עמל לירש גן עדן והן עמלים לבאר שחת שנאמר כי לא תעזוב נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות שחת רבי פדת בשם רבי יעקב בר אידי ר"א היה מתפלל שלש תפילות לאחר תפילתו מהו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שלא תעלה שנאתינו על לב אדם ולא שנאת אדם תעלה על לבינו ולא תעלה קנאתינו על לב אדם ולא קנאת אדם תעלה על לבינו ותהא תורתך מלאכתנו כל ימי חיינו ויהיו דברינו תחנונים לפניך ר' חייא בר אבא מוסיף ותייחד לבבינו ליראה את שמך ותרחקנו מכל מה ששנאת ותקרבונו לכל מה שאהבת ותעשה עמנו צדקה למען שמך דבית ר' ינאי אמרין הנוער משנתו צריך לומר ברוך אתה ה' מחיה המתים רבוני חטאתי לך יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתתן לי לב טוב חלק טוב יצר טוב חבר טוב שם טוב עין טובה ונפש טוב ונפש שפלה ורוח נמוכה אל יתחלל שמך בנו ואל תעשינו שיחה בפי כל הבריות ואל תהי אחריתנו להכרית ולא תקוותנו למפח נפש ואל תצריכנו לידי מתנת בשר ודם ואל תמסור מזונותינו בידי בשר ודם שמתנתם מעוטה וחרפתם מרובה ותן חלקנו בתורתך עם עושי רצונך בנה ביתך היכלך עירך ומקדשך במהרה בימינו רבי חייא בר ווא מצלי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתתן בלבינו לעשות תשובה שלימה לפניך שלא נבוש מאבותינו לעולם הבא רבי יודן בי רבי ישמעאל קבע ליה לאמוריה דיימר בתר פרשתיה כן ר' תנחום בר איסבלוסטיקא מצלי ויהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתשבור ותשבית עולו של יצר הרע מלבינו שכך בראתנו לעשות רצונך ואנו חייבים לעשות רצונך את חפץ ואנו חפצים ומי מעכב שאור שבעיסה גלוי וידוע לפניך שאין בנו כח לעמוד בו אלא יר"מ ה' אלהי ואלהי אבותי שתשביתו מעלינו ותכניעוהו ונעשה רצונך כרצוננו בלבב שלם ר' יוחנן הוה מצלי יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתשכן בפוריינו אהבה ואחוה שלום וריעות ותצליח סופינו אחרית ותקוה ותרבה גבולנו בתלמידים ונשיש בחלקינו בג"ע ותקנינו לב טוב וחבר טוב ונשכים ונמצא ייחול לבבינו ותבא לפניך קורת נפשינו לטובה:

סדר תפלה -

ויהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתגילנו בתורתך. ודבקנו במצותיך. ואל תביאנו לא לידי חטא. ולא לידי עברה ועון. ולא לידי נסיון. ולא לידי בזיון. ואל תשלט בנו יצר הרע. והרחיקנו מאדם רע ומחבר רע. ודבקנו ביצר הטוב ובמעשים טובים. וכף את יצרנו להשתעבד לך. ותגנו היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואינו. ותגמלנו חסדים טובים:

ברוך אתה ה' הגומל חסדים טובים לעמו ישראל:

יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתצילני היום ובכל יום מעי פנים ומעזות פנים. מאדם רע. ומחבר רע. ומפגע רע. ומשטן המשחית. מדין קשה ומבצל דין קשה. בין שהוא בן ברית ובין שאינו בן ברית:

א. 3. מהם גבולות החברות?

מקורות בחירת החובה בפרק זה הם:
1. שניים מבין המקורות הבאים: הרב חיים דוד הלוי, הרב אלישע אבינר, הרב עובדיה יוסף, הרב אליעזר מלמד

פתיחה:

הלם, אלם, זו היתה תגובתך הראשונה לבקשת חברך הטוב שלא לציית להוראת החוק. ומה עכשיו – נאמנות לחבר או נאמנות לחוק? חברות או צייתנות? כולנו מצויים בדילמות שונות ביחס לחברנו ולמסגרות של החיים. האם לעבור על החוק בשביל חברים? ומה אם מדובר לא בחוק אלא בהלכה, היתכן לעבור על צו ה' בגלל החברות? אך כל כך קשה להתעלם מהחברות?! האם להלשין על חבר חוטא, או שמא בכך אחטא בלשון הרע? בשלב זה נתבונן בהיבטים ההלכתיים השונים של דילמות אלו ונדון ביישומם המורכב בחיינו. ננסה לסרטט את גבולות החברות ואת גבולות המחויבות לחברנו.

הרב חיים דוד הלוי, שו"ת מקור חיים כרך א' שאלה עא עמוד ר"ט

שאלה: בתוך כתלי בית ספרנו מתחולל מזה זמן ניכר ויכוח סוער בין קבוצות תלמידים, אשר גררו אחריהם ויכוח גם בין קבוצות מורים. עד עכשיו היה הויכוח אקדמי בלבד, אך יש מקום לחשוש שעלול הוא לגרום לתוצאות לא נעימות ביותר. הויכוח נסוב על השאלה, מהו גדר איסור הלשנה. אם תלמיד ראה את חברו, או מורה ראה את חברו עובר עבירה מוסרית או דתית, האם מותר לו לספר זאת למנהל בית-הספר או למפקח. האם זה בגדר הלשנה האסורה, או שכיון שיתכן ויחזרו בתשובה אחרי שיתרו בהם אין זה אסור. יש בינינו האומרים שבכגון זה מצוה להלשין ולפרסם ברבים עד שיחזור בתשובה או יגורש מבית-הספר, ואדרבא רצוי לעודד הלשנה מעין זאת (זה מזכיר לי קצת את המשטר בברית המוצעות), ויש הטוענים שגם הלשנה למטרה זאת, אסורה בהחלט, ובכלל אין הלשנה שמותרת. זהו ציר הויכוח, נא להורות לנו הלכה ברורה בנידון.

תשובה: הלשנה ללא כל הבדל מי על מי, אסורה בהחלט. ורבותינו החמירו מאד בדבר, וכך אמרו במסכת דרך ארץ זו"א א' "אל תלשין על חברך שכל המלשין על חברו אין לו רפואה". עוד אמרו בפרקי דר"א (נ"ג) "כל המלשין אדם בסתר אין לו חלק לעולם הבא". ועוד אמרו (בבמ"ד א' 151) "כל המלשין על חברו לשון הרע מיתתו באסכרא". הרי ברור שהלשנה (היא לשון הרע) אסורה בהחלט.

... ברור איפוא שאין לספר על מעשה-איסור של שום אדם, כיון שאין שני עדים, והרי ברור שהוא יכחיש הכל, ונמצא שיש כאן הוצאת שם רע בלבד. ומתוך הסוגיא הנ"ל נפסקה הלכה בשו"ע: "ועד אחד לא יעיד אלא בדבר ממון שמביא לידי שבועה, או לאפרושי מאיסורא (ר"ל שע"י דבריו ימנע אחרים מלהיכשל בדבר איסור, כגון שמספר על קצב שמאכיל טריפות), אבל אם כבר נעשה האיסור לא יעיד שאינו אלא כמוציא שם רע על חברו (חושן משפט, הלכות עדות סימן כ"ח סעיף א')."

אלא שבהמשך אותה סוגיא נאמר עוד: ומותר לשנאו שנאמר ... רב נחמן אמר מצוה לשונאו שנאמר "יראת ה' שונאי רע". שאל רב אחא את רב אשי, האם מותר לספר לרבו כדי שישנאהו,

אמר לו – אם יודע בעצמו שנאמן הוא על רבו כשנים - יספר לו, ואם לא - אל יספר לו (פסחים ק"ג:). מכאן אנו למדים סוג הלשנה שלכאורה מותר. ועל טעם היתר הלשנה זאת כתב המאירי: "ואף על פי שאין ראוי להעיד בו, מותר לשונאו ולהשניאו למי שסמוך על דבריו ומאמין בו" (פסחים שם). נמצא היתר הלשנה קיים במקרה אחד בלבד, לספר לרבו א יודע שמאמין בו כמו לשנים, והמטרה כדי להשניאו עליו כדין עברייין.

אלא שה"חפץ חיים" (כלל ד' בבאר מים חיים אות ל"ב) הגביל היתר זה בחמישה תנאים:

א. שיראה המעשה בעיניו דוקא.

ב. שהאיסור מפורסם בכל ישראל.

ג. שלא יגזים במאומה.

ד. שיכוון לתועלת שיתרחקו בני אדם ממנו עד שישוב בתשובה.

ה. שלא יגנהו בצינעא, ויחניף לו בפניו.

בכל הנ"ל יכול לעמוד אדם ירא ה' בכל לבו ונפשו. ולכן לא זו בלבד שאין לעודד תופעה זאת של הלשנה, אלא שחובה להתנגד לה בתוקף רב, ורק אדם שהגיע למעלה גדולה של "וכל מעשיך יהו לשם שמים" רשאי הוא להשתמש בהיתר הנ"ל בשעת צורך גדול.

... אבל אנו, שאיננו בחזקת צדיקים גמורים, ושקרוב לודאי לא יאמינו ל"סיפורים" שלנו, ואין ספק שיש בכך הוצאת שם רע בלבד, מוטב לותר על "מצוה" זאת, ולהקפיד לעומתה ביותר במצות "ואהבת לרעך כמוך", ולנסות להשפיע על חבר שראהו נוהג שלא כשורה, בינו לבין עצמו, והסיכוי גדול יותר שיצליח להחזירו בתשובה, ובלבד שתהיה כוונתו לשם שמים.

שאלות:

↔ כתוב על דף את המילה "הלשנה": מה היא מעוררת בדך? מה האסוציאציות שעוברות בדך כאשר אתה קורא את המילה?

↔ מה התלבטות של אלו ששאלו את השאלה עליה עונה הרב חיים דוד הלוי? האם אתה מכיר התלבטויות דומות?

↔ נסה לדמיין את הוויכוח בין שני תלמידים באותו בית ספר: מה טוען כל אחד מהשניים? מה עונה כל אחד לטיעונו של חברו?

הרב אלישע אבינר, אמונת החינוך עמ' 182-186.

שאלה: האם רשאי מחנך לבקש מתלמידו שיודיעו לו מי מתלמידי הכיתה נהג שלא כשורה, מי הרעיש או התפרע בכיתה?

תשובה: כלל גדול בידינו שאסור לספר לשון הרע בין מתוך יוזמה אישית בין לבקשת הורים או מורים, כפי שכותב **החפץ חיים** (הל' לה"ר כלל א, ה): "אפילו אם אביו או רבו, שמחויב בכבודם ובמוראם שלא לסתור לדבריהם (= שלא לסרב לבקשותיהם), ביקשו ממנו לספר ענין מסוים והוא יודע שבתוך הסיפור הוא יאלץ לספר לשון הרע... אסור לו לשמוע להם". על כן, נדון תחילה האם "הלשנה" מוגדרת כלשון הרע או לא? האם מותר לתלמיד מיוזמתו האישית להלשין על חברו בפני המחנך?

הגמרא במסכת **ערכין** (ערכין טז ב) מצטטת מדברי רבי יוחנן בן נורי שאמר: "מעיד אני עלי שמים וארץ שהרבה פעמים לקה עקיבא על ידי, שהייתי קובל עליו" ("כשהייתי רואה בו דבר גנאי" רש"י)

לפני רבן גמליאל". רבי יוחנן בן נורי היה נוהג מידי פעם "להלשין" על רבי עקיבא בפני רבן גמליאל, הוא היה מדווח לו על "דבר גנאי" שהוא עשה, ורבי עקיבא היה נענש על כך ולוקה. האם נסיק מכאן שכל הלשנה מותרת? לא. הציטטה הנ"ל לקוחה מסוגיה העוסקת במצות תוכחה. הלשנה מותרת כחלק מקיום מצות תוכחה. אם אין לנו אפשרות להוכיח את העבריין באופן ישיר או אנו מעריכים שהשפעתנו עליו היא מועטה, רשאים אנו לדווח על מעשיו בפני מי שהיכולת בידו להוכיחו בצורה יעילה ולהרחיקו מהחטא. המגמה היא תוכחה ולא "הלשנה" מכוערת במטרה לפגוע בתדמיתו של הזולת. בלשון חז"ל: "תוכחה לשמה". אכן, בסיום דבריו, הוסיף רבי יוחנן בן נורי ואמר: "וכל שכן שהוספתי בו אהבה, לקיים מה שנאמר: הוכח לחכם ויאהבך". כלומר, רבי יוחנן בן נורי לא פעל מתוך שנאה כלפי רבי עקיבא אלא מתוך אהבה עמוקה וידידות נאמנה. יש שגורסים: "וכל שכן שהוסיף בי אהבה". כלומר: בעקבות ההלשנה התחזקה אהבתו של רבי עקיבא לרבי יוחנן בן נורי. רבי עקיבא לא בא בטענות אל רבי יוחנן בן נורי ולא כעס עליו, מפני שהוא הכיר בכוונותיו הטובות והטהורות. הוא הבין שרבי יוחנן בן נורי פעל לטובתו, על כן התחזקה הערכתו כלפיו והעמיקה והידידות ביניהם. "הוכח לחכם ויאהבך".

בהמשך הסוגיה מובא סיפור על חייא בר רב שהתלונן בפני שמואל רבו שרב הונא מציק לו, "מכה אותו וחובט אותו" (רש"י). שמואל נזף ברב הונא, והוא קיבל על עצמו להפסיק להציק לחייא. לאחר שחייא יצא מהחדר, סיפר רב הונא לשמואל את רוע מעלליו של חייא בר רב ("דברים מגונים" רש"י) ומשום כך הוא ייסר אותו במטרה להרחיקו מהעבירה. שאל שמואל את רב הונא, "מדוע לא סיפרת זאת בפניו?", השיב רב הונא שחייא הוא בנו של רב, והוא רצה למנוע בושה יתירה מצאצאי רב. ממעשה זה למדים אנו שמותר לדווח לרב או למחנך על מעלליו של חבר אולם אך ורק מתוך כוונה טהורה של תוכחה - "תוכחה לשמה".

יש שרצו להוכיח ממסכת סנהדרין (דף מג ב) שאסור להלשין. מסופר שם שלאחר שה' הודיע ליהושע שאחד מבני ישראל (= עכן) נהנה מחרם ירחו, פנה יהושע לה' ושאל אותו מי חטא? ה' סירב "להלשין" על עכן והשיב ליהושע "וכי דילטור (= מלשין) אני?!". הגר"מ פיינשטיין (שו"ת אגרו"מ יו"ד ח"ב קג) דחה את ההוכחה מסיפור זה. מותר מן הדין להלשין לצורך תוכחה, אבל כאן היתה אפשרות לגלות את זהותו של העבריין על ידי הטלת גורלות, כפי שמתואר בספר יהושע, לכן נמנע ה' מהלשנה על עכן. למדנו מכאן שאין להיות להוט "לנדב" מידע מסוג זה אפילו במגמה של תוכחה כאשר קיימת דרך אחרת להשיג אותו.

להלכה ולמעשה, הסתפק הגר"מ פיינשטיין האם בימינו מסוגל מישהו להוכיח לשמה. מי יכול להתהדר בכוונות טהורות?! על אחת כמה וכמה, שיש להטיל ספק האם ילדים או נערים מסוגלים להלשין רק מתוך מגמה להוכיח את הזולת ולהיטיב לו. קיים חשש סביר שילדים קטנים, תלמידים או בנים, המתבקשים "להלשין" בפני רבם, לא יפעלו רק מתוך מניעים טהורים של תוכחה לשמה. גם אם נכריע שמותר לתלמיד להלשין על חברו מיוזמתו האישית, עדיין נותר לנו לברר האם מותר לרב לפנות לתלמידי הכיתה ולבקש מהם להלשין על תלמיד שסרח.

הגר"מ פיינשטיין (שם, וכן יו"ד ח"ד ל) פסק שגם אם מותר מן הדין לתלמיד להלשין על חברו בפני המורה, אסור למורה לפנות לתלמידים בבקשה להלשין על חבריהם. מדוע? מפני שעלולים התלמידים ללמוד מבקשה זו לזלזל באיסורי לשון הרע החמורים. הבקשה עלולה "לשדר" לתלמידים שאיסור לשון הרע הוא איסור קל וניתן להתעלם ממנו בשעת הצורך. בעבר למדנו הלכה דומה: גם כאשר מותר לשקר מפני השלום, אסור לשתף ילד בשקר מסוג זה כדי שלא להרגילו לשקר. כך, אסור לבקש ממנו להלשין כדי שלא יתרגל לספר לשון הרע.

למעשה, במקרה שלנו, עומד המחנך מול שני שיקולים חינוכיים סותרים. טובתו החינוכית של התלמיד שהפריע מחייבת את מסירת שמו לרבו כדי שרבו יוכל לשוחח איתו ולהורות לו את הדרך המתוקנת. לשם כך נאלץ הרב לשתף את תלמידי הכיתה במבצע של "הלשנה". טובתם החינוכית של תלמידי הכיתה היא הפוכה: היא מחייבת להרחיק אותם מכל נגיעה בסיפור לשון הרע, ובכלל זה בהלשנה על חבריהם, כדי שלא ידבק בהם מאומה מאיסור חמור זה. טובת מי מכריעה? הרב פיינשטיין קובע בצורה פסקנית שלא יעלה על הדעת להתיר לרב לבקש מתלמידי הכיתה לעשות מעשה שמזיק להם מבחינה חינוכית, לכן אסור לבקש מהם להלשין על חבר.

יש מקום לשקול האם ישתנה הדין כאשר לא רק טובתו החינוכית של התלמיד שסרח מחייבת את ההלשנה אלא גם טובתם של כל תלמידי הכיתה. לדוגמה: כיצד ראוי לנהוג כאשר תלמיד אחד מפריע לכל חבריו, פוגע ברגשותיהם ומעכיר את האווירה החינוכית בכיתה, וכדומה. טובתם של כל תלמידי הכיתה היא להפסיק את התופעה. האם מותר למחנך לבקש לדעת את זהותו של אותו תלמיד? הסברה נותנת שמותר כיון שההלשנה פועלת לטובת כלל תלמידי הכיתה.

יש שחלקו על הגר"מ פיינשטיין והתירו בכל מקרה את הדבר. הם לא חששו שהילדים יתרגלו לדבר לשון הרע, כיון שההלשנה בפני המחנך מותרת מעיקר הדין. המחנך ידגיש לתלמידיו את חומרת איסור לשון הרע ויסביר להם שההלשנה הותרה במקרה זה בלבד כיון שהיא מטיבה לתלמיד שסרח ועל כן איננה מוגדרת כלשון הרע. אחר הקדמה זו אין כבר חשש לתקלה (הגר"ש הומינר, הגר"מ שטרנבוך "תשובות והנהגות" ח"א תתלט).

נחלקו איפוא רבותינו האם להתיר למחנך לבקש מתלמידיו להלשין על תלמיד שנהג שלא כשורה, אבל ברור לכל הדיעות שאין להרבות בשיטת ה"הלשנה", כפי שהשיב ה' ליהושע: "וכי דילטור אני?! (סנהדרין מג ב). אין לבסס את החינוך בכיתה על "דילטוריא". ההלשנה עלולה לסכסך בין התלמידים ולהעכיר את האווירה בכיתה.

סיפור יוסף ואחיו הוא דוגמה מצוינת להלשנה שהסתיימה בקרע משפחתי. יוסף הביא את דיבתם רעה אל אביהם" (בראשית לז ב) לא בכדי להכפיש את אחיו אלא "מאהבתו אותם... כדי שיוכיחם אביהם" (מלבי"ם שם), ובכל אופן נפגעה האחוה בין בני יעקב בצורה קשה. האברבנאל (שם) כותב שיוסף הקפיד להביא את דיבתם רעה אל "אביהם" דווקא ולא אל אחרים מפני שכוונתו היתה שיעקב "ייסרם וידריכם וירחיקם מהחטא". לא היתה ליוסף שום כוונה להתנשא על אחיו ולהוכיח את עדיפותו עליהם, אלא "היתה ליוסף אהבה אל אחיו ולזה השתדל בתקנתם על ידי אביו, ולא כמנהג הפחותים המקנאים ברשע חבריהם למען ישובחו הם" (אברבנאל). יוסף פעל מתוך מניעים טהורים וחיוביים, מתוך אהבה עמוקה אל אחיו. הוא לא צפה שהתוצאות תהיינה כל כך חמורות מפני שהוא לא היה ער לסיכונים הכרוכים בשימוש בשיטת ההלשנה. הוא לא היה מודע לכוחה ההרסני העלול לפורר עד תום את המרקם החברתי.

וכך כותב הרלב"ג (שם בתועליות): "אין ראוי לאדם שיספר לאביו כל מה שישמע מהדברים המגונים מבני הבית, כי בזה תתחדש בבית מריבה וקטטה, ויגרום לעצמו ההפסד. הלוא תראה כי יוסף, מפני שהביא דיבת אחיו הרעה אל אביו, שנאו אותו אחיו, עד שכמעט היו ממיתים אותו לולא עזר ה' יתעלה".

רבי יוחנן בן נורי, אשר הלשין על רבי עקיבא בפני רבן גמליאל, הדגיש שההלשנה לא קלקלה את יחסי הידידות ביניהם - "וכל שכן שהוסיף בי אהבה, לקיים מה שנאמר: הוכח לחכם ויאהבך" (ערכין טז ב). ההלשנה העמיקה את האהבה ביניהם. זהו יוצא מן הכלל, ולא ללמד על הכלל יצא. לא כל אדם נוהג כרבי עקיבא!

המסקנה היא שהמחנך ישתדל להמעיט ככל האפשר בשימוש בשיטת ההלשנה וימצא דרכים חלופיות כדי להשיג את מבוקשו. הדרכה זו יפה גם כלפי ההורים: אין להפוך את הבית לקן של מלשינים!

הרב עובדיה יוסף, שו"ת יחוה דעת חלק ד סימן ס

שאלה: המשתדל להשיג רשיון נהיגה, והוא חולה במחלה סמויה שאינה מתגלית על ידי בדיקת רופא גיילה. האם מותר לרופאו האישי או למי שיודע בבירור על מחלתו, להודיע על כך למשרד הרישוי, למנוע בעדו השגת הרשיון בכדי שלא יגרום לתאונות ואסונות בנהיגתו, או שמא יש בזה איסור משום רכילות ולשון הרע?

תשובה: נאמר בתורה לא תלך רכיל בעמך, וכתב הרמב"ם (בפרק ז' מהלכות עדות הלכה ב'), איזהו רכיל, זה שטוען דברים והולך מזה לזה, ואומר, כך אמר פלוני, או כך וכך שמעתי על פלוני, אף על פי שהוא אמת, הרי זה מחריב את העולם וגדול עונו מנשוא, שגורם להרוג נפשות רבות מישראל, לכך נסמך לו בכתוב: לא תעמוד על דם רעך, צא ולמד ממה שאירע לדואג האדומי. ע"כ.

ומבואר עוד ברמב"ם (שם הלכה ב' וג'), שהמספר בגנות חברו אף על פי שאומר אמת, הוא בכלל עון לשון הרע, שעליו נאמר יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות, ושקול הוא כנגד שלש העבירות החמורות שבתורה, עבודה זרה, גילוי עריות, ושפיכות דמים, ואין לו חלק לעולם הבא. למדנו מכאן שעון רכילות ולשון הרע הוא אפילו כשאומר אמת. וכן מבואר בגמרא (בפסחים דף קי"ג ע"ב). וכן כתב רבינו המאירי בחיבור התשובה (מאמר א' פרק ד' עמוד צ"ג). וראה עוד בשאלות דרב אחאי גאון (פרשת וישב סימן ס"ח), ובהעמק שאלה שם, ובשו"ת רבינו יוסף קולון (שורש קפ"ז). ומכל מקום נראה שכל זה הוא באופן שמתכוין רק להשמיץ את חברו ולבזותו, אבל אם מתכוין לתועלת מסויימת או להרחיק נזק מותר. וראיה לזה ממה שכתב הרמב"ם (בפרק א' מהלכות רוצח הלכה יד) וזו לשונו: כל היכול להציל את חברו ואינו מצילו, עובר על לא תעמוד על דם רעך, לפיכך הרואה את חברו טובע בים או שלסטים באים עליו, ויכול להצילו, או ששמע שאנשים חושבים עליו רעה וטומנים לו פח, ולא גילה אוזן חברו להודיעו, הרי זה עובר על מה שנאמר בתורה לא תעמוד על דם רעך. ע"כ. וכן פסקו הטור והשלחן ערוך בחושן משפט (סימן תכ"ו סעיף א').

ולכן בנידון שלנו שהחולה במחלה סמויה, כמו מחלת הנפילה וכיוצא בה, מעלים ממשרד הרישוי את דבר מחלתו, כדי להשיג רשיון נהיגה, ויכול להיות שיקבל התקפת המחלה בשעה שהוא נוהג, ועלול הדבר לגרום אסונות בנפש ח"ו, בודאי שחובה ומצוה להודיע למשרד הרישוי על מחלתו של זה, כדי שלא יגרום נזק או סכנה לציבור. ואף הרופא שמוזהר על חוק הסודיות הרפואית, באופן שכזה מצוה עליו להודיע למשרד הרישוי, ואין בזה שום חשש איסור כלל וכלל.

ובזה יש לפרש גם כן כוונת הפסוק, לא תלך רכיל בעמך, לא תעמוד על דם רעך, שאף על פי שאסור לך להיות רכיל, ולגלות סוד חברך, וכמו שנאמר: הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר, מכל מקום לא תעמוד על דם רעך, ועליך להודיע לחבירך כדי שישמר מנזק וסכנה, וכמו שאמרו במסכת נדה (סא ע"א), שאף על פי שאסור לקבל לשון הרע, למיחש מיהא בעי.

והרמב"ם בספר המצות (מצות לא תעשה רצ"ז) כתב, שבכלל אזהרת לא תעמוד על דם רעך, הרואה ממון חברו אובד, והוא יכול למנוע זאת כשיגלה אוזן חברו על כך. וכמו שאמרו בתורת כהנים, מנין שאם אתה יודע עדות לחבירך שאין אתה רשאי לשתוק, תלמוד לומר לא תעמוד על דם רעך. וכן כתב בספר החינוך (מצוה רמ"ד). וראה עוד בברכי יוסף חושן משפט (סימן כ"ח),

ובספר שער משפט שם, ובהעמק שאלה פרשת ויקרא (סימן סח סוף סק"ב), ובשו"ת משכנות יעקב (חלק חושן משפט סימן י"ב). ולפי זה יוצא שגם כשיש הפסד ממון בלבד רשאי לגלות אוזן חברו, כדי להשמר מהחושבים עליו רעה. וכל שכן כאן שיש חשש סכנה ליחיד ולרבים. (וראה בחידושי הרשב"א שבת מ"ד ע"א).

...

וכן פסק כיוצא בזה הגאון בעל חפץ חיים (בהלכות איסורי רכילות כלל ט'), שהרואה את חברו שרוצה להשתתף באיזה מסחר עם חברו, ויודע בודאי שעל ידי כך יגרם לו הפסד, חייב להודיע, וכן כשיודע על איזה בחור שיש לו מחלה פנימית, שרוצה להשתדך עם בחורה מסויימת, יש לו לגלות להוריה על מחלתו של זה, ובלבד שלא יגזים בסיפורו יותר ממה שידוע לו, ושיכוין רק לתועלת הענין ולסילוק הנזק מחברו בלבד, ולא יתכוין להשמיץ את חברו מתוך קנאה ושנאה שבלבו עליו. עכת"ד.

וראה בפסקי בתי הדין הרבניים האיזוריים (כרך ה' עמוד קנ"ג), שפסקו, שכשיש צורך בדבר, על שלטונות הצבא להמציא כל המסמכים הרפואיים שברשותם שהם חסויים, לבית הדין, בדבר מצב בריאותו של הבעל, כדי לדון ולפסוק בתביעת הגירושין של האשה נגד בעלה. ע"ש.

והגרא"י אונטרמן בהתורה והמדינה (כרך ט' עמוד כ"ג), הביא בשם שו"ת נתיבות שמואל (נתיב ט'), שכתב, רואה חשבון בשכר שהרגיש שהמזכיר של חברה יהודית מועל בכספים ומזייף הפנקסים לבל יודע הדבר, וגם לאחר שהוכיחו על פניו והתרה בו שאם לא יחזור בו יפרסם את הדבר ברבים, הכל ללא הועיל, רשאי ומותר לרואה החשבון לפרסמו ולביישו ברבים כשאי אפשר להציל רכוש החברה בענין אחר, שהרי הוא מחוייב לעמוד על המשמר ולמנוע נזק מכספי החברה, והוא גם כשומר שכר על כך. וע"ש.

וראה עוד בספר זה השלחן חלק א' (עמוד ס"ב). ע"ש. ולפע"ד נראה שאפילו אינו מקבל שכר, אם יודע שהמזכיר גונב מכספי החברה, חייב להודיע להם, משום לא תעמוד על דם רעך. וכנ"ל. וראה עוד בשו"ת חמדת שלמה (חלק אורח חיים סימן ט"ז והלאה).

לפיכך בנידון שלנו היודע שהאיש המבקש את רשיון הנהיגה, הוא חולה במחלה סמויה, שאינה ניתנת להבחנה בבדיקה שגרתית, כגון מחלת הנפילה וכיוצא בה, עליו להודיע מיד למשרד הרישוי את אשר ידוע לו, כדי למנוע אסונות בנפש וברכוש. ושומר ישראל ישמור שארית ישראל.

הרב אליעזר מלמד (מתוך אתר מורשת)

האם לספר על חבר ששבר חלון?

שאלה: לפני כמה ימים חבר שלי שבר חלון יקר ששייך לאחד המבנים הציבוריים ביישוב. הוא לא תכנן לשבור את החלון, אלא קצת התפרע וזרק אבנים, ובלא כוונה אבן אחת פגעה בחלון. ישנה הסכמה שבשתיקה שכדי להגן על החבר ששבר את החלון, כל הנערים שיודעים על כך ישתקו, וגם אם ישאלו אותם לא ילשינו על זה ששבר. בעיני החברים, מי שיספר נחשב כבוגד באמון וכמי שחוטא בלשון הרע.

האם עלינו לדווח לאחרים ביישוב על מי ששבר את החלון או להימנע מכך?

חובה להציל ממון החבר

תשובה: שובר החלון חייב לשלם את דמי הנזק. ואם לא בא מעצמו לשלם, עליכם לנסות להוכיחו ולהסביר לו שכל מי שמזיק לרכוש חברו, וקל וחומר לרכוש הציבור - מחוייב לשלם את הנזק. ואם

אינו מוכן לקבל על עצמו את האחריות לכך, עליכם להודיע לאחראים על רכוש הציבור כי פלוני שבר את החלון, כדי שהם יוכלו לגבות ממנו את תשלום התיקון.

וזו מצווה מהתורה, וכפי שלמדו חז"ל (ספרא קדושים) שכל היודע עדות שיכולה להציל את ממון חברו מחויב להעיד על כך ולא לשתוק, שנאמר (ויקרא יט, טז) "לא תעמוד על דם רעך". כלומר לא רק את חייו של החבר חייבים להציל אלא אף את ממונו. וכן כתב הרמב"ם בספר המצוות (לא תעשה רצז) שהרואה ממון חבירו אובד, והוא יכול להחזירו על ידי שיאמר האמת, חייב לומר, והוא בכלל איסור "לא תעמוד על דם רעך", ובכלל האיסור הנוגע לעדים, שחייבים להעיד כדי להציל ממון זולתם, שנאמר: "אם לא יגיד ונשא עוונו". וכך כתב בספר החינוך מצווה רלז. ויש בזה גם מצווה נוספת של השבת אבדה.

אין בזה איסור לשון הרע

וכיוון שזו מצווה להציל ממון החבר, אין כאן איסור לשון הרע (וע' בחפץ חיים לשון הרע י, א, ורכילות ט, ג). ככלל, איסור לשון הרע נועד למנוע צער מאדם סתם, ולא לשמש מגן ומחסה לפושעים ומזיקים. ומי שמזיק ואינו משלם צריך להאבק כנגדו, ולעשות הכל כדי שיתקן את מה שעשה.

וכאשר ארע נזק לרכוש הציבור ואין יודעים מי עשהו, צריכים שליחי הציבור לחקור ולבדוק עד שימצאו את המזיק, ואחר שימצאוהו עליהם להשית עליו תשלום מלא. כי אם יוותרו לאחד תתרחב הפרצה ויתרבו המזיקים. לכן, כאשר היו מענישים אדם בבית הדין, היו מפרסמים זאת ברבים, למען ישמעו וייראו, ויימנעו מלחטוא. ואין אומרים שיש בזה חשש לשון הרע.

ובכלל, צריך להיזהר שלא להשתמש בתורה ובמצוותיה לפי הצורך והשעה. בכל השנה נהנים לספר לשון הרע על חברים ומורים, ופתאום כשיש צורך לספר את האמת, מתעטפים בצדקנות ונמנעים לספר מטעמי "לשון הרע". לפעמים נערים מוכנים לצחוק על כל מי שאינו שייך לחבורה שלהם, מתעללים בחלשים, צוחקים על חבורות אחרות, שמחים לאידם, אבל כאשר אחד מהם צריך לעמוד לדין ולשלם על מעשיו, נזכרים בכל חומרות איסור לשון הרע.

דברי הפתחי תשובה'

וכן כתב רבי ישראל איסר, מגדולי הרבנים בוילנא, בספרו פתחי תשובה על אורח חיים (וילנא תרל"ה סימן קנו, מצוטט מתוך שו"ת יחיה דעת ד, ס) שכתב:

"הנה המגן אברהם וכן בספרי המוסר האריכו בחומר איסור לשון הרע. וראיתי לנכון להעיר לאידך גיסא, שיש עוון גדול יותר מזה וגם הוא מצוי ביותר, וזהו מי שמונע עצמו מלגלות אוזן חבירו במקום שיש צורך להציל עשוק מיד עושקו, מפני שחושש לאיסור לשון הרע. כגון הרואה מי שאורב לחבירו להרגו בערמה, או שחותר מחתרת באישון לילה ואפלה בביתו או בחנותו של חבירו, ומונע את עצמו מלהודיע לחבירו ולהזהירו בעוד מועד, מפני שחושב שהוא בכלל איסור לשון הרע. ובאמת שהנוהג כן גדול עונו מנשוא, ועובר על "לא תעמוד על דם רעך". והוא הדין גם לעניין ממון, כי מה לי חותר מחתרת או שרואה את משרתו של חבירו שגונבים ממנו, או שותפו שגונב מהעסק שלו, או שחבירו מטעהו ומאנה אותו במקח וממכר, או שבתמימותו מלווה מעות לאדם שהוא לווה רשע ולא ישלם. וכבר אמרו חז"ל (בבא קמא קיט, א) כל הגוזל פרוטה מחבירו כאילו נוטל נשמתו ממנו, וכו'. וכן פסק הרמב"ם (גזלה ואבדה א, ג). וכן בענייני שידוכין שהבחור איש רע ובליעל ונוכל, או שהוא חולני, ומבקש להתחתן וכו' - כל אלו בכלל מצוות השבת אבידה, אבידת גופו או אבידת ממונו, וכמו שאמרו בסנהדרין (עג, א). והדברים מסורים ללב: אם כוונת

המספר לחבירו רעה - הרי זה בכלל איסור לשון הרע; אבל אם כוונתו לטובה, להזהיר את חבירו ולהצילו מפח יקוש - מצווה רבה היא, ותבוא עליו ברכה".

רכוש הציבור חשוב מרכוש היחיד

ראוי לציין כי צריך להקפיד ברכוש הציבור יותר מאשר ברכושו של יחיד. כמובן שאין הכוונה להקל ראש ברכוש היחיד ח"ו, אלא הכוונה להחמיר יותר ברכוש הציבור. ושמעתי משל על זה מאבי מורי, שהזורק את שקית האשפה שלו מחוץ לפח הזבל, ופוגע בניקיון רשות הרבים, עושה מעשה חמור מאשר מי שזורק את האשפה שלו לתוך סלון ביתו של חברו.

א. 4. היחס לאחר

פתיחה:

האם התבוננת פעם מסביב וראית כמה אנשים חיים סביבך? כמה פרצופים שמעולם לא הקדשת להם דקה נוספת של מחשבה סובבים את חייך ועולמך? – אנשים שקופים! עד עכשיו דנו באריכות בחברות ובגבולותיה. אך רוב בני האדם הסובבים אותנו אינם חברינו הקרובים. ההכרות עמם דלה והזיקה הנפשית אליהם אינה תמיד מובנת מאליה. האם אנו חייבים משהו לזר שלידינו? האם אנו מרגישים משהו כלפיו? האם אנו בכלל רוצים... ביחידה זו נדון במספר מצוות העוסקות ביחסנו אל הזר - האחר, שאיננו חברנו. ננסה לחדד את הבנתנו בעזרת דילמות העולות בעת יישום המצוות במציאות שאינה "שחור או לבן".

א. 4. א. היחס לאחר ברגשותי:

מקורות חובה בפרק זה הם: ויקרא י"ט, שבת לא ע"א, ירושלמי נדרים, שו"ת יחל ישראל, אדרבה רבי אלימלך מליז'נסק, דברים כ"ו, בראשית ג', תענית כ ע"א, ויקרא רבה. מקורות בחירת החובה בפרק זה הם:

1. שניים מבין המקורות הבאים: רמ"בם הלכות דעות והלכות אבל, רמב"ן על ויקרא י"ט, ספר החינוך מצווה רמ"ג.
2. אחד מבין המקורות הבאים: הרב דסלר, הרב קוק מידות הראי"ה, הרב קוק שמונה קבצים
3. שניים מתוך הפרקים העוסקים בהכרת הטוב בתנ"ך: בראשית מ"ד, שמואל א' כ"ד, שמואל א' כ"ה.
4. אחד מבין הפירושים על דברי האדם הראשון: "האשה אשר נתת עמדי"
5. שלושה מתוך המקורות הבאים: משנה ביכורים, משנה תענית, מסכת כתובות, רמב"ם הלכות דעות, משנה אבות ותענית דף ז.

א. 4. א. 1. אהבת הבריות

פתיחה:

אם תישאל מי אמר למי: "אני אוהב אותך!", תוכל להשיב במספר תשובות שרבות מהן נכונות, סביר להניח שהמכנה המשותף לכל התשובות הוא שיש קרבה רבה בין המדבר לבין הנמען של דבריו.

האם ניתן לאהוב אדם לא מוכר? האם מותר \ חובה \ אסור לאהוב גוי? האם מותר \ חובה \ אסור לאהוב את שונאי? ביחידה זו נעסוק במצוות אהבת הבריות, בגבולותיה ובשאלות אותם היא מעלה.

ויקרא י"ט, יח

"ואהבת לרעך כמוך אָנִי ה'"

שבת לא ע"א

שוב מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי, אמר לו: גיירני ע"מ שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת. דחפו באמת הבנין שבידו. בא לפני הלל - גייריה, אמר לו: "דעלך סני לחברך לא תעביד" זו היא כל התורה כולה, ואיך פירושה הוא זיל גמור.

ירושלמי נדרים פרק ט', ה"ד

"ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא י"ח) ר' עקיבא אומר: זה כלל גדול בתורה. בן עזאי אומר: "זה ספר תולדות אדם" (בראשית ה') זה כלל גדול ממנו.

קרבן העדה שם

"זה ספר תולדות אדם" - שכל בני אדם באים מאב אחד, הוא כלל גדול מ"ואהבת לרעך כמוך", דלא קאי אלא על "רעך". ויש מפרשים אסיפא דקרא דכתיב "בדמות אלהים עשה אותו" וראוי שיזהר בכבוד אדם חברו. שאלות:

- ⊞ קרא את הפסוק: אלו הרגשות ואלו מחשבות מתעוררות בך למקרא המילים?
- ⊞ כתוב פירוט של מצווה זו: מה היא דורשת מהאדם לפי דעתך? מה הקשיים שיכולים להתגלות בביצוע המצווה? כיצד ניתן להתגבר על הקשיים?
- ⊞ איזה ציווי היית אתה מדביק למונח: "זה כלל גדול בתורה"?
- ⊞ מה המחלקות בין בן עזאי לרבי עקיבא?

מדרש רבה בראשית פרשה כד פסקה ז

בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם זה כלל גדול בתורה ר"ע אומר (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה שלא תאמר הואיל ונתבזיתי יתבזה חבירי עמי הואיל ונתקללתי יתקלל חבירי עמי א"ר תנחומא אם עשית כן דע למי אתה מבזה בדמות אלהים עשה אותו:

ר' נפתלי הרץ ויזל (בתוך הבאור)

אם הכוונה כדעת מפרשי המקרא שיאהב כל אדם כאשר אוהב את עצמו, יפלא מאד שיצוונו על דבר שאינו בכח שום נפש, ואי אפשר שיאהב האדם את זולתו, וביותר איש נוכרי לו, כאשר אוהב את עצמו. גם אין לצוות על אהבה או על שנאה, שאין האדם מושל עליהן, כמו שאמרנו (פסוק יז). ועוד אם כן צריך שיתאבל על צרת כל זולתו, כעל צרת נפשו, וחיינו אינם חיים, שאין לך שעה שלא יראה או ישמע בצרת אחד מישראל, וכן לעניין הטובה צריך שייטיב לזולתו כל מה שייטיב לעצמו, וגם זה רעיון רוח. גם ראיתי להרמב"ן, שאמר: וטעם ואהבת לרעך כמוך – הפלגה, כי לא יקבל לב האדם שיאהב את חברו כאהבתו את נפשו. ועוד שכבר בא רבי עקיבא ולימד: חייך קודמין לחיי חברך. ... ואם רשב"ם אמר: ואהבת לרעך כמוך, אם רעך הוא אם טוב הוא אבל אם רשע – לא, כדכתיב: יראת ה' שנאת רע, אין לקבל פירוש זה, כי המצווה כוללת לכל ישראל.

ואומר אני שאין מילת כמוך בלשון הקודש כולל כוונה זו, אלא כמוך פירושו הדומה לך, כמו: כי כמוך כפרעה (בראשית מד, יח), דומה אתה במעלתך למעלת פרעה, אין נבון וחכם כמוך (שם מא, לט), שווה לך ודומה לך. וכן מי כמוכה באלים ה' (שמות טו, יא) וכן כולם. וכן כאן פירושו ואהבת לרעך, שהוא כמוך שווה לך ודומה לך, שנברא גם הוא בצלם אלוקים, והרי הוא אדם כמוך. וזה כולל לכל בני אדם, שכולן נבראים בצלם, ועל זה אמר רבי עקיבא: זה כלל גדול בתורה, ורבי עקיבא עצמו שנה זה הכלל במשנתו: חביב אדם שנברא בצלם (אבות ג, יד). ועוד גם אם עכשיו מרשיע, נברא בדמות אלוקים בממשלה ובבחירה, ויוכל לבחור בטוב. ועל זה אמר בן עזאי: זה ספר תולדות אדם כלל גדול ממנו. לפי שבמקרא זה נאמר בדמות אלוקים עשה אותו. ובן עזאי שנה זה הכלל במשנתו: אל תהי בז לכל אדם (אבות ד).

ואם כן סתם הכתוב ולא פירש קצב אהבה זו, ובא הלל הזקן ופירש הדבר: מה דסני לך לחברך לא תעביד, שעל כל פנים לא תעשה לו דבר שאם יעשנה תצטער. וזה אמת ברור שאסור לנו לצער או לבזות שום אדם צדיק או רשע. לבד על דרך המשפט או על דרך תוכחת מאהבה להשיבו למוטב. ואילו פירוש "כמוך" שתאהבנו כעצמך, מלבד שלא הצטרך לפירושו של הלל, אלא שמיעט והקטין בדבריו כוונת המאמר. ואולם המליצה המורגלת בלה"ק על האוהב זולתו כאהבת עצמו היא: אוהבו כנפשו, כמו אהבת דוד ויהונתן ... ואם ממנה ידבר הכתוב, היה לו לומר: ואהבת לרעך כנפשך, ומה פלא יש באהבת דוד ויהונתן, שאמר עליה נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים, אם כל ישראל חייב לאהוב כנפשו. אבל עיקר כמו שאמרנו, שמאמר ואהבת לרעך נאמר סתם, ונמסר לחכמים בעלי הקבלה. גם בעל הטעמים העמיד הטפחא תחת לרעך, שאילו חיבר בנגינה לרעך כמוך, יתפרש ריע שהוא כמוך בצדק בחכמה וכיוצא, לכן חיבר בנגינה ואהבת לרעך, שיאהב אל כולם, והפריד מילת כמוך, ומעתה פירושו שהוא אדם כמוך.

רמב"ם הלכות דעות פ"ו

ד מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו, שנאמר "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט, יח). לפיכך צריך שיספר בשבחו ולחוס על ממונו, כמו שהוא חס על ממון עצמו ורוצה בכבוד עצמו; והמתכבד בקלון חברו, אין לו חלק לעולם הבא.

ה אהבת הגר שבא ונכנס תחת כנפי השכינה, שתי מצוות עשה: אחת מפני שהוא בכלל ריעים, ואחת מפני שהוא גר והתורה אמרה "ואהבתם את הגר" (דברים י"ט). ציווה על אהבת הגר כמו שציווה על אהבת שמו, שנאמר "ואהבת את ה' אלוהיך" (דברים ו, ה; דברים יא, א); הקדוש ברוך הוא עצמו אוהב גרים, שנאמר "ואוהב גר" (דברים י"ח).

ו כל השונא אחד מישראל בליבו - עובר בלא תעשה, שנאמר "לא תשנא את אחיך, בלבבך" (ויקרא יט,ז); ואין לוקין על לאו זה, לפי שאין בו מעשה. ולא הזהירה תורה, אלא על שנאה שבלב; אבל המכה את חברו, והמחרף את חברו - אף על פי שאינו רשאי, אינו עובר משום "לא תשנא".

ז כשיחטא איש לאיש - לא ישטמנו וישתוק, כמו שנאמר ברשעים "ולא דיבר אבשלום עם אמנון, למרע ועד טוב, כי שנא אבשלום את אמנון" (שמואל ב יג,כב); אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו, למה עשית לי כך וכך ולמה חטאת לי בדבר פלוני: שנאמר "הוכח תוכיח את עמיתך, ולא תישא עליו חטא" (ויקרא יט,ז). ואם חזר וביקש ממנו למחול לו, צריך שימחול; ולא יהא המוחל אכזרי, שנאמר "ויתפלל אברהם אל האלוהים" (בראשית כ,ז).

ח הרואה את חברו שחטא, או שהוא הולך בדרך לא טובה - מצוה להחזירו למוטב, ולהודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים: שנאמר "הוכח תוכיח את עמיתך" (ויקרא יט,ז).

ט המוכיח את חברו - בין בדברים שבינו לבינו, בין בדברים שבינו לבין המקום - צריך להוכיחו בינו לבין עצמו, וידבר לו בנחת ובלשון רכה, ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו, ולהביאו לחיי העולם הבא. אם קיבל ממנו, מוטב; ואם לאו, יוכיח פעם שנייה ושלישית. וכן תמיד חייב להוכיח, עד שיכהו החוטא ויאמר לו איני שומע; וכל שאפשר בידו למחות ואינו ממחה, הוא נתפס בעוון אלו כולם שאפשר לו למחות בהן.

י המוכיח את חברו תחילה - לא ידבר לו קשות עד שיכלימנו, שנאמר "ולא תישא עליו חטא" (ויקרא יט,ז). כך אמרו חכמים, יכול את מוכיחו, ופניו משתנות - תלמוד לומר "ולא תישא עליו חטא"; מכאן שאסור להכלים את ישראל, וכל שכן ברבים.

יא אף על פי שהמכלים את חברו אינו לוקה, עוון גדול הוא: כך אמרו חכמים, המלבין פני חברו ברבים, אין לו חלק לעולם הבא. לפיכך צריך אדם להיזהר בדבר זה, שלא יבייש חברו ברבים, בין קטן בין גדול; ולא יקרא לו בשם שהוא בוש ממנו, ולא יספר לפניו דבר שהוא בוש ממנו.

יב במה דברים אמורים, בדברים שבין אדם לחברו; אבל בדברי שמייים - אם לא חזר בו בסתר - מכלימין אותו ברבים ומפרסמין חטאו ומחרפין אותו בפניו ומבזין ומקללין, עד שיחזור למוטב: כמו שעשו כל הנביאים לישראל.

יג מי שחטא עליו חברו ולא רצה להוכיחו ולא לדבר לו כלום, מפני שהיה החוטא הדיוט ביותר או שהייתה דעתו משובשת, ומחל לו בליבו, ולא שטמו ולא הוכיחו - הרי זו מידת חסידות: לא הקפידה תורה, אלא על המשטמה.

שאלות:

↪ אלו הרגשות ומחשבות מתעוררות בך כאשר אתה קורא את המצוות שמגדיר הרמב"ם בקטע זה?

↪ חשוב על עצמך: מה קשה לך בקיום מצווה זו? מה יכול לסייע לך לאהוב את הזולת?

↪ איזה רכוש יש לך? מה ממנו יקר וחשוב לך? כיצד אתה נוהג בו? האם אתה נוהג בדרך דומה עם ציוד של חבר?

↪ כיצד אתה מגיב כאשר משהו פוגע בך? מה מציע הרמב"ם לעשות במקרה כזה? נסה לדמיין אותך מגיב כפי שכותב הרמב"ם: מה אתה מרגיש? אלו מחשבות עוברות בך?

↪ הרמב"ם מזכיר שכאשר רואים חבר חוטא צריך להעיר לו. מה מקשה עליך לנהוג כך? כיצד היית מרגיש אתה לו היו באים ומעירים לך על התנהגותך? נסה להגדיר את הרווחים הנולדים בחברה הנוהגת כעצת הרמב"ם.

רמב"ם הלכות אבל פי"ד ה"א

מצות עשה של דבריהם לבקר חולים, ולנחם אבלים, ולהוציא המת, ולהכניס הכלה, וללוות האורחים, ולהתעסק בכל צרכי הקבורה לשאת על הכתף ולילך לפניו ולספוד ולחפור ולקבור, וכן לשמח הכלה והחתן ולסעדם בכל צרכיהם. ואלו הן גמילות חסדים שבגופו שאין להם שיעור. אע"פ שכל מצות אלו מדבריהם הרי הן בכלל "ואהבת לרעך כמוך", כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים, עשה אתה אותן לאחריך בתורה ובמצות.

הרמב"ן ויקרא י"ט, יז

ואחרי כן יצוה שיאהוב לו כמוהו, וטעם "ואהבת לרעך כמוך" הפלגה, כי לא יקבל לב האדם שיאהוב את חברו כאהבתו את נפשו, ועוד שכבר בא רבי עקיבא ולמד חיין קודמין לחיי חבריך, אלא מצות התורה שיאהב חברו בכל ענין כאשר יאהב את נפשו בכל הטוב. ויתכן בעבור שלא אמר ואהבת את רעך כמוך והשוה אותם במלת לרעך, וכן ואהבת לו כמוך דגר, שיהיה פירושו להשוות אהבת שניהם בדעתו, כי פעמים רבים שיאהב אדם את רעהו בדברים ידועים להטיבו בעשר ולא בחכמה וכיוצא בזה, ואם יהיה אוהבו בכל, יחפוץ שיזכה רעהו האהוב לו בעשר ובנכסים וכבוד ובדעת ובחכמה, ולא שישווה אליו, אבל יהיה חפץ בלבו לעולם שיהיה הוא יותר ממנו בכל טובה, ויצוה הכתוב שלא תהיה פחיתות הקנאה הזאת בלבו, אבל יאהב ברבות הטובה לחברו כאשר אדם עושה לנפשו ולא יתן שעורין באהבה.

ספר החינוך מצוה רמג, מצות אהבת ישראל

לאהוב כל אחד מישראל אהבת נפש, כלומר שנחמול על ישראל ועל ממונו כמו שאדם חומל על עצמו וממונו, שנאמר "ואהבת לרעך כמוך", ואמרו ז"ל דעלך סני לחברך לא תעביד. ואמרו בספרי "אמר רבי עקיבא זה כלל גדול בתורה", כלומר שהרבה מצוות תלויין בכך, שהאהוב חברו בנפשו לא יגנוב ממנו ולא ינאף את אשתו ולא יונהו בממון ולא בדברים ולא יסיג גבולו ולא יזיק לו בשום צד וכו' ... והעובר עליה ולא נזהר בממון חברו לשמרו, וכל שכן אם הזיק אותו בממון או צערו בשום דבר לדעת, ביטל עשה זה וכו'.

הרב אליהו דסלר, מכתב מאליהו כרך ה' עמ' 431

החיוב לדון לכף זכות בא מכוח "ואהבת לרעך כמוך". כמו שאדם מחפש ומוצא זכות לעצמו על כל מעשיו המקולקלים, ואפילו אם כל האמתלאות הן "לא דובים ולא יער", כן מחוייב לעשות גם לחברו. אם אינו עושה כן, אין זה משום שפתאום נעשה חכם ופקח אלא משום שחסר לו אהבה.

הרב קוק, מידות הרא"ה, אהבה

א':

האהבה צריכה להיות מלאה בלב לכל.

ז':

כשיש על האהבה מניעות וסתירות, בין מן הטבע בין מן התורה, היא מזדככת יותר עד שהיא מתעלה לעצם האהבה האלוקית, שבראה כל היצורים, שהיא מחיה אותם בכל עת.

ח':

אע"פ שלפעמים אהבת הבריות מקפת היא את הכל, ונכנס גם רשע בכלל האהבה, אין זה מגרע כלל משנאת הרע, אדרבא היא מחזקת אותה, שהרי ודאי לא מצד הרשעות של הרע הוא נכנס בכלל האהבה, אלא מצד חלק הטוב שבו, שהאהבה אומרת שהוא נמצא בכל מקום, וכיון שמפרידים את חלק הטוב לאהבה אותו, נשארה השנאה לחלק הרע מפולשת וגמורה.
ט':

אדם נשחת ראוי לשנאתו רק מצד חסרונו, אבל מצד עצם צלם אלוקים שלו ראוי להוקירו באהבה, גם לדעת שמציאות יקרת ערכו היא יותר עצמית לו ממציאות מקריו הפחותים. על כן קריעת עם הארץ כדג היא דווקא מגבו (פסחים מ"ט), ולא מצד פניו שבהם אור הצלם.

הרא"ה קוק, שמונה קבצים, קובץ א, תקצו

אהבת הבריות צריכה טיפול מרובה, להרחיבה ברוחב הראוי לה, להלחם נגד השטחיות, הנראה בסקירה הראשונה, ע"י שימוש שאינו כל צרכו, מצד התורה, ומצד המוסר המנהגי, כאלו יש ניגודים ולפחות שויון נפש, לאהבה זו, שהיא צריכה להתמלא תמיד בכל חדרי הנפש. המעמד היותר עליון באהבת הבריות צריכה לקחת אהבת האדם, והיא גם כן צריכה להתפשט על כל האדם כולו. למרות שינויי דעות בדתות ואמונות, ולמרות החילוקים של הגזעים והאקלימים, נכון הדבר לרדת לסוף דעתן של העמים והקיבוצים השונים, כמה שאפשר, ללמוד את אופיים ואת תכונותיהם, למען דעת איך לבסס את האהבה האנושית על יסודות המתקרבים למעשה. כי רק על נפש עשירה באהבת הבריות ואהבת אדם, תוכל אהבת האומה להתנשא בגאון אצילותה, וגדולתה הרוחנית והמעשית. וצרות העין, הגורמת לראות בכל מה שמחוץ לגבול האומה המיוחדת, אפילו אם הוא חוץ לגבול ישראל, רק כיעור וטומאה, היא אחת מהמחשכים היותר נוראים, שגורמים הריסה כללית לכל בנין הטוב הרוחני, שכל נפש עדינה מצפה לאורו.
שאלות:

- ↪ "אהבת הבריות צריכה טיפול מרובה" הגדר את הטיפול שאהבת הבריות שלך צריכה על מנת שתתרחב למקום אליו חותר הרב קוק.
- ↪ איזו שטחיות יכולה לפי דעתך להיוולד מהמושג "אהבת הבריות"? כיצד מנקים את השטחיות וחודרים לעומק של האהבה?
- ↪ האם אתה מרגיש שאהבת האומה עומדת אצלך על יסוד אהבת האדם בכלל או ששתי אהבות אלו נמצאות במריבה? למה מתכוון הרב קוק לפי דעתך?
- ↪ תאר איך העולם שלנו היה נראה לו כולם היו חיים את דברי הרב קוק בפיסקה זו.
- ↪ הרב קוק מזכיר שתריך ללמוד בשביל לאהוב. למה הוא מתכוון?
- ↪ נסה לחשוב על עצמך: מה היו צריכים ללמוד עליך על מנת לדעת איך לאהוב אותך נכון?

שר"ת יחל ישראל סימן יג

אמנם נראה ליישב את שיטות הלל ור"ע באופן פשוט. לכשנעיין אל מי כווננו תשובותיהם של התנאים דלעיל. כי הנה רבי עקיבא באומרו "ואהבת לרעך כמוך - זה כלל גדול בתורה", כיוון דבריו אל מי שכבר למד תורה החל מ"בראשית", וכבר מכיר את מצוות התורה מ"החודש הזה לכם" והלאה עד הציוויים שבפרשת קדושים. כאשר הגיע אדם כזה לפסוק "ואהבת לרעך כמוך", אומר לו ר"ע דע שבפסוק זה טמון כלל גדול בתורה, משום שהוא היסוד לכל המצוות שבין אדם לחברו,

הן אלו שכבר למדת והן אלו שתלמד בהמשך. דברי הלל, לעומתו, כוונו אל הנכרי שחפץ להתגייר, יש לדבר בשפתו וכפי השגתו בראשית דרכו. לכן יש לומר רק זאת, מה ששנוא עליו לא יעשה לחברו. אמנם, לאחר שיכנס לכלל ישראל, יידע בתורה ויכיר את הליכותיה ומצוותיה, אז יוכל להבין כי מצוות אהבת ישראל יותר רחבה, ולא די ב"מה דעלך סני לחברך לא תעביד", אלא העיקר של "ואהבת לרעך כמוך" כולל בתוכו גם מצוות עשה של בין אדם לחברו. מעתה נוכל לומר שאין כאן כל מחלוקת בין הלל ור"ע, ואף הלל מודה, שעיקר החובה באהבת ישראל היא קיום מצוות עשה הכלולות ב"ואהבת לרעך כמוך", אלא שבדברו אל הנכרי השכיל הלל לפרט אך ורק את המקצת שבציווי כפי השגת השומע.

תפילת ר' אלימלך מליז'נסק

אדרבה תן בליבנו
שנראה כל אחד מעלת חברנו
ולא חסרונם,
ושנדבר כל אחד את חברו
בדרך הישר והרצוי לפניך,
ואל יעלה בלבנו שום שנאה מאחד על חברו חלילה.
ותחזק אותנו באהבה אליך,
כאשר גלוי וידוע לפניך,
שיהא הכל נחת רוח אליך,
אמן כן יהי רצון.

א. 4. א. 2. הכרת הטוב

בראשית מ"ד, א-ה

וַיֵּצֵא אֶת אֲשֶׁר עַל בֵּיתוֹ לֵאמֹר מִלֵּא אֶת אֲמֵתַחַת הָאֲנָשִׁים אֲכַל כְּאֲשֶׁר יוֹכְלוּן שְׂאֵת וְשִׁים כֶּסֶף אִישׁ בְּפִי אֲמֵתַחַתּוֹ: וְאֵת גְּבִיעֵי הַכֶּסֶף תְּשִׂים בְּפִי אֲמֵתַחַת הַקָּטָן וְאֵת כֶּסֶף שִׁבְרוֹ וַיַּעַשׂ כַּדְּבַר יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר: הַבֶּקֶר אֹר וְהָאֲנָשִׁים שָׁלְחוּ הֵמָּה וְחִמְרֵיהֶם: הֵם יֵצְאוּ אֶת הָעִיר לֹא הִרְחִיקוּ וַיֹּסֵף אָמַר לְאֲשֶׁר עַל בֵּיתוֹ קוּם רְדֵף אַחֲרֵי הָאֲנָשִׁים וְהִשְׁגָתָם וְאֲמַרְתָּ אֲלֵהֶם לְמָה שְׁלַמְתֶּם רְעָה תַּחַת טוֹבָה: הֲלוֹא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתָּה אֲדֹנָי בּוֹ וְהוּא נָחַשׁ בּוֹ הֲרַעַתְתֶּם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם:

שמואל א כ"ה, יח-כב

וּתְמַהֵר אַבְיגַיִל וּתְקַח מֵאֲתִים לֶחֶם וּשְׁנַיִם גְּבִילֵי זֵיַן וְחֶמֶשׁ צֹאן עֲשׂוֹיִת וְחֶמֶשׁ סָאִים קָלִי וּמָאָה צִמְקִים וּמֵאֲתִים דְּבָלִים וְתִשֵּׂם עַל הַחֲמֹרִים: וּתֹאמֶר לְנַעֲרֶיהָ עֲבְרוּ לִפְנֵי הַנָּגִי אַחֲרֵיכֶם בָּאָה וּלְאִישָׁהּ נָבֵל לֹא הִגִּידָה: וְהִיא רֹכֶבֶת עַל הַחֲמֹר וַיִּרְדַּת בְּסִתֵּר הָהָר וְהִנֵּה דָוִד וְאֲנָשָׁיו יֹרְדִים לְקִרְיַתְהָ וּתִפְגַּשׁ אֹתָם: וְדָוִד אָמַר אֲדָּ לְשִׁקָּר שְׁמֵרְתִי אֶת כָּל אֲשֶׁר לָזָה בְּמִדְבָּר וְלֹא נִפְקַד מִכָּל אֲשֶׁר לוֹ מְאוּמָה וַיֵּשֶׁב לִי רְעָה תַּחַת טוֹבָה: כֹּה יַעֲשֶׂה אֱלֹהִים לְאִבְיָי דָּוִד וְכֹה יִסִּיף אִם אֲשִׁאִיר מִכָּל אֲשֶׁר לוֹ עַד הַבֶּקֶר מִשְׁתִּין בְּקִיר:

שמואל א כ"ד, ט-כב

וַיֹּאמֶר דָּוִד לְשֹׂאוֹל לָמָּה תִּשְׁמַע אֶת דְּבָרַי אֲדָם לֵאמֹר הִנֵּה דָוִד מִבְּקִשׁ רָעָתְךָ: הִנֵּה הַיּוֹם הַזֶּה רָאוּ עֵינַיִךְ אֶת אֲשֶׁר נָתַנְךָ ה' הַיּוֹם בְּיָדִי בַּמַּעֲרָה וְאָמַר לְהִרְגֶנְךָ וּתְחַסּוּ עֲלַיִךְ וְאָמַר לֹא אֶשְׁלַח יָדִי בְּאֹדְנֵי כִי מִשִּׁיחַ ה' הוּא: וְאָבִי רָאָה גַם רָאָה אֶת כְּנָף מַעֲלִיךָ בְּיָדִי כִי בְּכַרְתִּי אֶת כְּנָף מַעֲלִיךָ וְלֹא הִרְגַתִּיךָ דַּע וּרְאֵה כִי אֵין בְּיָדִי רָעָה וּפֶשַׁע וְלֹא חֲטָאתִי לָךְ וְאַתָּה צִדְדָה אֶת נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ: וְשֹׁפֵט ה' בֵּינִי וּבֵינֶךָ וְנִקְמְנִי ה' מִמֶּנְךָ וְיָדִי לֹא תִהְיֶה בְּךָ: כַּאֲשֶׁר יֹאמַר מֹשֶׁל הַקְּדָמְנִי מִרְשָׁעִים יֵצֵא רָשָׁע וְיָדִי לֹא תִהְיֶה בְּךָ: אַחֲרַי מִי יֵצֵא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אַחֲרַי מִי אַתָּה רֹדֵף אַחֲרַי כָּלֵב מֵת אַחֲרַי פְּרָעַשׁ אֶחָד: וְהִיָּה ה' לְדִין וְשֹׁפֵט בֵּינִי וּבֵינֶךָ וְיִרְא וְיָרֵב אֶת רִיבִי וְיִשְׁפֹּטֵנִי מִיָּדֶךָ: וְיִהִי כְכֹלֹת דָּוִד לְדַבֵּר אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל שֹׂאוֹל וַיֹּאמֶר שֹׂאוֹל הִקְלַף זֶה בְּנֵי דָוִד וַיֵּשֶׂא שֹׂאוֹל קִלּוֹ וַיִּבֶן: וַיֹּאמֶר אֶל דָּוִד צְדִיק אַתָּה מִמֶּנִּי כִי אַתָּה גִּמְלַתְנִי הַטּוֹבָה וְאֲנִי גִּמְלַתִּיךָ הָרָעָה: וְאַתָּה הַגְּדַת הַיּוֹם אֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָה אֵתִי טוֹבָה אֶת אֲשֶׁר סָגַרְנִי ה' בְּיָדֶךָ וְלֹא הִרְגַתְנִי: וְכִי יִמְצָא אִישׁ אֶת אִיבּוֹ וְשִׁלְחוֹ בְּדֶרֶךְ טוֹבָה וְה' יִשְׁלַמְךָ טוֹבָה תַּחַת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר עָשִׂיתָה לִּי: וְעַתָּה הִנֵּה יָדַעְתִּי כִי מֶלֶךְ תִּמְלֹךְ וְקָמָה בְּיָדֶךָ מַמְלַכַת יִשְׂרָאֵל: וְעַתָּה הַשְׁבֵּעָה לִּי בְּה' אִם תִּכְרִית אֶת זְרַעִי אַחֲרַי וְאִם תִּשְׁמִיד אֶת שְׁמִי מִבֵּית אָבִי: וַיִּשְׁבַּע דָּוִד לְשֹׂאוֹל וַיִּלְךָ שֹׂאוֹל אֶל בֵּיתוֹ וְדָוִד וְאָנְשָׁיו עָלוּ עַל הַמְּצוּדָה:

דברים כ"ו, א' - ג'

"והיה כי תבוא אל הארץ אשר ה' א-להיך נתן לך נחלה ... ולקחתה מראשית כל פרי האדמה ... ובאת אל הכהן ... ואמרת אליו הגדתי היום לה' א-להיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו".

ספרי - "ואמרת אליו" - שאינך כפוי טובה (מובא ברש"י על המקום).

שאלות:

⊞ דמיון את עצמך יורד לשדה ופוגש את הביכורים של הפירות שלך עליהם עבדת קשה כל כך. מה אתה מרגיש?

⊞ ערוך לעצמך רשימה של אנשים שאתה צריך להודות להם על שהיטיבו איתך. בחר מספר אנשים ואמור להם תודה. למה עד היום לא אמרת לאנשים אלו תודה? כיצד הרגשת? כיצד הגיבו הם?

⊞ על אלו דברים אתה צריך להודות לקב"ה? כתוב את "מקרא הביכורים" שלך.

בראשית פרק ג'

(יב) וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הוּא נָתַנָּה לִּי מִן הָעֵץ וְאָכַל:

רמב"ן בראשית פרק ג' פסוק יב

(יב) וטעם האשה אשר נתת עמדי - כלומר, האשה אשר אתה בכבודך נתת אותה לי לעזר, היא נתנה לי מן העץ, והייתי חושב שכל אשר תאמר אלי יהיה לי לעזר ולהועיל. וזהו מה שאמר בענשו "כי שמעת לקול אשתך", שלא היית ראוי לעבור על מצותי בעבור עצתה. ורבותינו (במסכת ע"ז ה' א) קורין אותו בזה כפוי טובה. ירצו לפרש שענה אותו אתה גרמת לי המכשול הזה, שנתת לי אשה לעזר והיא יעצתני להרשיע.

תורה תמימה בראשית פרק ג' פסוק יב

(יב) האשה אשר נתתה - ת"ר: אדם הראשון כפוי טובה היה, שנאמר "האשה אשר נתתה עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל" [ע"ז ה' ב'].

תורה תמימה הערות בראשית פרק ג הערה ז

פירש"י לשון גנאי הוא שתולה הקלקלה במתנתו של מקום והוא עשאה לו לעזר, עכ"ל, ובפירוש הלשון כפוי טובה פירש"י שאין מכיר להחזיק טובה לבעלים, ותוס' פרשו מי שאינו רוצה להחזיק טובה בדבר, עכ"ל. ופשטות הענין מורה כפי' התוס', דלפירש"י קשה, דאחרי שחסר לו הרגש ההכרה א"כ מאי שייך כפוי טובה, שפירוש המלה כפוי הוא מענין כסוי [כמו כופה עליו כלי, פסחי' ח' ב'] וכשאר מרגישים ומכירים מאי כסוי שייך, וגם מענין זה דאדה"ר מבואר כפי' התוס' שכפויי טובה באמת מכירים בהטובה רק אינם רוצים להודות, שהרי בודאי לא שייך שלא הכיר אדם בטובתו זו, שהרי מפורש אמרו (יבמות ס"ג א') שלא נתקררה דעתו עד שנבראה חוה, וכן אמר הוא בעצמו עצם מעצמי, ואליהו אמר לר' יוסי שהאשה מאירה עיניו של אדם ומעמידו על רגליו (יבמות שם, וע' לעיל ב' י"ח), וכן מהראי' השניה שהביאו בגמרא שישראל היו כפויי טובה ממה שאמרו ונפשנו קצה בלחם הקלקל, ובודאי היו מרגישים ומכירים בטובת המן שבא להם בנחת ובנקל, והיו טועמין ממנו טעם כל מיני מאכלים כנודע באגדות (ע' לפנינו בפ' בהעלתך), אלא שלא רצו להודות.

שאלות:

- ⊖ מה מעוררת בך תגובתו של האדם הראשון? נסה לחשוב על סיטואציות שאתה מגיב באופן דומה?
- ⊖ איך היית מציע לאדם הראשון להגיב?
- ⊖ למה כל כך קשה לנו לומר "תודה"?
- ⊖ מה אתה מרגיש כאשר אתה מיטיב עם מישהו ותגובתו היא כפויית טובה? כיצד אתה פועל?
- ⊖ נסה לחשוב מה גורם לך להיות "כפוי טובה" וכיצד אתה יכול להתגבר על תגובה כזו?
- ⊖ נסה לחשוב על טובות שעשו לך שלא רצית להכיר בהם ולהודות?

א. 4. א. 3. יחס נפשי לשונה

פתיחה:

זה מביך ומסקרן גם יחד, האם להסתכל על השרוול הריק, או להתעלם? בעצם יש לו חלק מהיד, אוי זה ממש מזעזע, רחמנות עליו.

הוא יושב לידי באוטובוס, הראש שלי נע כמו ממטרה מצד לצד, המחשבות שלי רצות ללא הרף, אני אפילו מזיע מלחץ. עוד מבט חטוף על קצה השרוול הנעוץ בכיס מכנסיו, נראה לי שכבר לא נעים לו מהמבטים שלי. החלטתי לשובור את הקרח, לפנות אליו כאילו הוא כמו כולם, לשאול משהו שלא יסגיר את נכותו.

נשמתי עמוק ושאלתי אותו: "מה השעה?"

בנשיכת שפתיים הוא משך את השרוול מידו האחת וחשף את השעון, "שמונה ורבע" הוא ענה לי.

משנה מסכת ביכורים פרק ג' משניות ז-ח

ז - בראשונה, כל מי שהוא יודע לקרות, קורא; וכל מי שאינו יודע לקרות, מקרין אותו. נמנעו מלהביא; התקינו שיהו מקרין את מי שהוא יודע, ואת מי שאינו יודע.
ח - העשירים מביאין את ביכוריהם בקלתות של כסף ושל זהב, והעניים מביאין אותן בסלי נצרים של ערבה קלופה; הסלים והביכורים ניתנין לכוהנים.

משנה מסכת תענית פרק ד' משנה ז

אמר רבן שמעון בן גמליאל, לא היו ימים טובים לישראל כחמישה עשר באב וכיום הכיפורים, שבהם בני ירושלים יוצאין בכלי לבן שאולים, כדי שלא לבייש את מי שאין לו. וכל הכלים טעונים טבילה. ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים. וכך הן אומרות, שא נא בחור עיניך וראה, מה אתה בורר לך; אל תיתן עיניך בנואי, אלא תן עיניך במשפחה.

מסכת כתובות דף ח עמוד ב

דתניא בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתתו עד שהיו מניחים אותו ובורחין עד שבא רבן גמליאל ונהג קלות בעצמו והוציאוהו בכלי פשתן ונהגו כל העם אחריו להוציא בכלי פשתן

מסכת תענית דף כ עמוד א

תנו רבנן: לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארו. מעשה שבא רבי אלעזר ברבי שמעון ממגדל גדור מבית רבו, והיה רכוב על חמור ומטייל על שפת נהר, ושמח שמחה גדולה, והיתה דעתו גסה עליו מפני שלמד תורה הרבה. נזדמן לו אדם אחד שהיה מכוער ביותר. אמר לו: שלום עליך רבי! ולא החזיר לו. אמר לו: ריקה, כמה מכוער אותו האיש! שמא כל בני עירך מכוערין כמותך? אמר לו: איני יודע, אלא לך ואמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית. כיון שידע בעצמו שחטא ירד מן החמור ונשתטח לפניו, ואמר לו: נענית לך, מחול לי! - אמר לו: איני מוחל לך עד שתלך לאומן שעשאני ואמור לו כמה מכוער כלי זה שעשית. היה מטייל אחריו עד שהגיע לעירו. יצאו בני עירו לקראתו, והיו אומרים לו: שלום עליך רבי רבי, מורי מורי! אמר להם: למי אתם קורין רבי רבי? - אמרו לו: לזה שמטייל אחרך. אמר להם: אם זה רבי - אל ירבו כמותו בישראל. - אמרו לו: מפני מה? - אמר להם: כך וכך עשה לי. - אמרו לו: אף על פי כן, מחול לו, שאדם גדול בתורה הוא. אמר להם: בשבילכם הריני מוחל לו. ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כן. מיד נכנס רבי אלעזר בן רבי שמעון ודרש: לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארו, ולפיכך זכה קנה ליטול הימנה קולמוס לכתוב בו ספר תורה תפילין ומזוזות.

ויקרא רבה (וילנא) פרשה ט ד"ה ג ד"א ושם

מעשה ברבי ינאי שהיה מהלך בדרך וראה אדם אחד שהיה משופע ביותר א"ל משגח רבי מתקבלא גבן אמר לו אין הכניסו לביתו האכילו והשקהו בדקו במקרא ולא מצאו במשנה ולא מצאו באגדה ולא מצאו בתלמוד ולא מצאו א"ל סב בריך א"ל יברך ינאי בביתיה א"ל אית בך אמר מה דאנא אמר לך א"ל אין אמור אכול כלבא פיסתיה דינאי קם תפסיה א"ל ירותתי גבך דאת מונע לי א"ל ומה ירתותך גבי א"ל חד זמן הוינא עבר קמי בית ספרא ושמעית קלהון דמניקיא אמרין

(דברים ל"ב) 'תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב' מורשה קהלת ינאי אין כתיב כאן אלא קהלת יעקב א"ל למה זכיתה למיכלא על פתורי אמר לו מיומי לא שמעית מילא בישא וחזרתה למרה ולא חמית תרין דמתכתשין דין עם דין ולא יהבית שלמא ביניהון א"ל כל הדא דרך ארץ גבך וקריתך כלבא קרא עליה שם דרך דשיים אורחיה סגי שוי.

תרגום: מעשה ברבי ינאי שהיה מהלך בדרך וראה אדם אחד שהיה לבוש בבגדים נאים כתלמיד חכם והיה סבור ר' ינאי שהוא תלמיד חכם. אמר לו ר' ינאי: האם תסכים להתארח אצלנו. אמר לו אותו אדם: כן. הכניסו ר' ינאי לביתו האכילו והשקהו. בדק ר' ינאי את אותו אדם במקרא ומצא שאינו יודע במקרא, בדקו במשנה ושוב מצא שאינו יודע וכן באגדה ובתלמוד. אמר ר' ינאי לאותו אדם: קח הכוס וברך, אמר לו אותו אדם: יברך ינאי בביתו, אמר לו ר' ינאי: אם תוכל אמור מה שאני אומר לך, הסכים אותו האיש, אמר לו ר' ינאי: אמור אכל הכלב לחמו של ר' ינאי. קם אותו האיש ותפס את ר' ינאי, אמר לו: ירושה שיש לי בידך ואתה מונע אותה ממני, אמר לו ר' ינאי: ומהי ירושתך אצלי, אמר לו: יום אחד הייתי עובד לפני בית המדרש ושמעתי קולם של התינוקות שאומרים (דברים ל"ב) 'תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב', 'מורשה קהלת ינאי' לא כתוב שם אלא 'קהלת יעקב', הבין ר' ינאי ששגה. שאל ר' ינאי את אותו האיש: שזכית לאכול על שולחני, אמר לו: מימי לא שמעתי דבר רע וחזרתי עליו לפני אחרים, ומעולם לא ראיתי שניים שרבים ביניהם ולא השכנתי ביניהם שלום, אמר לו ר' ינאי: כל כך הרבה דרך ארץ יש בך ואני קראתיך כלב, קרא עליו ר' ינאי את הפסוק (תהילים נ') 'ושם דרך' ששם אורחותיו ישרים ויפים.

רמב"ם הלכות דעות פרק ו'

(יד) חייב אדם להיזהר ביתומים ואלמנות - מפני שנפשן שפלה למאוד ורוחן נמוכה, אף על פי שהן בעלי ממון: אפילו אלמנתו של מלך ויתומיו של מלך - מוזהרין אנו עליהן, שנאמר "כל אלמנה ויתום, לא תענון" (שמות כב, כא).

(טו) והיאך נוהגין עימהן - לא ידבר אליהם אלא רכות, ולא ינהוג בהן אלא מנהג כבוד; ולא יכאיב גופן בעבודה ולא ליבן בדברים, ויחוס על ממונם יותר מממון עצמו.

(טז) כל המקניטן, או המכעיסן, או הכאיב ליבן, או רדה בהן, או איבד ממונם - הרי זה עובר בלא תעשה; וכל שכן המכה אותן, או המקללן. ולא זה, אף על פי שאין לוקין עליו, הרי עונשו מפורש בתורה, "וחרה אפי, והרגתי אתכם בחרב" (שמות כב, כג).

(יז) ברית כרת להן מי שאמר והיה העולם, שכל זמן שהן צועקין מחמס - הן נענין, שנאמר "כי אם צעוק יצעק אליי, שמוע אשמע צעקתו" (שמות כב, כב).

(יח) במה דברים אמורים, בזמן שעינה אותם לצורך עצמו; אבל אם עינה אותם הרב כדי ללמדם תורה או אומנות, או להוליקם בדרך ישרה - הרי זה מותר. ואף על פי כן, לא ינהוג בהם מנהג כל אדם; אלא יעשה להם הפרש, וינהלם בנחת וברחמים גדולים וכבוד, "כי ה', יריב ריבם" (משלי כב, כג). אחד יתום מאב, ואחד יתום מאם; ועד אימתיי נקראים יתומים לעניין זה - עד שלא יהיו צריכין לאדם גדול להיסמך לו לאומנם ולהיטפל בהן, אלא יהיה עושה כל צורכי עצמו לעצמו כשאר כל הגדולים.

שאלות:

↩ מה המצב הנפשי בו נמצא אדם שונה? נסה לדמיין את עצמך, או להתחבר בתוכך למקום

בו אתה שונה: מה אתה מרגיש?

- ⊞ כיצד נכון להתנהג לאדם חלש? תן מספר עצות מעשיות מתוך דברי הרמב"ם.
- ⊞ נסה לדמיין שאתה מדריך ובשבט שלך יש חניך יתום. מה הרגשות שיש לך כלפיו? מה אומר לך הרמב"ם בהתייחסותו אליו?
- ⊞ "וחרה אפיי": נסה לעורר בתוכך את הכעס על מי שמכאיב לחלשים. כיצד נכון לנהוג מול אנשים אלו?

אבות פרק ד' משנה כ

רבי אומר: אל תסתכל בקנקן, אלא במה שיש בו. יש קנקן חדש מלא ישן, וישן שאפילו חדש אין בו.

מסכת תענית דף ז עמוד א

ואמר רבי אושעיא: למה נמשלו דברי תורה לשלשה משקין הללו: במים, וביין, ובחלב. דכתיב הוי כל צמא לכו למים, וכתיב (ישעיהו נ"ה) "לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב", לומר לך: מה שלשה משקין הללו אין מתקיימין אלא בפחות שבכלים, אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה.

כדאמרה ליה ברתיא דקיסר לרבי יהושע בן חנניה: אי, חכמה מפוארה בכלי מכוער! - אמר לה: אביך רמי חמרא במני דפחרא. - אמרה ליה: אלא במאי נירמי? - אמר לה: אתון דחשביתו - רמו במאני דהבא וכספא. - אזלה ואמרה ליה לאבוה. רמיא לחמרא במני דהבא וכספא, ותקיף. אתו ואמרו ליה. אמר לה לברתיא: מאן אמר לך הכי? אמרה ליה: רבי יהושע בן חנניה. קריוהו, אמר ליה: אמאי אמרת לה הכי? - אמר ליה: כי היכי דאמרה לי - אמרי לה. - והא איכא שפירי דגמירי! אי הוּו סנו - טפי הוּו גמירי.

א. 4. ב. היחס לאחר ע"י מעשי:

מקורות חובה בפרק זה הם: בבא בתרא י ע"א, ויקרא כ"ה, ויקרא ט"ו, רמב"ם הלכות מתנות עניים פ"י, שו"ע יורה דעה סימנים רמ"ז ור"נ, ספרי דברים, שמות כ"ג, דברים כ"ב, לקט מתוך "קיצור הלכות דרכים", משנה בבא קמא פ"ג משניות ה+ו

מקורות בחירת החובה בפרק זה הם:

1. שניים מתוך המקורות הבאים: בבא בתרא ט ע"ב, שבת קנו ע"א, סוטה י"ד ע"א
2. אחד מבין שני הקטעים מתוך עין אי"ה
3. אחד מבין שני המקורות הבאים: הרב יואל בן נון קיצור הלכות דרכים והרב זולדן אחריותו של נהג.

א. 4. ב. 1. צדקה וגמילות חסדים

”צדקה ליתומים” אמר לי הילד העני הקבצן בתחנה המרכזית בעיניים מתחננות. כמו רבים אחרים גם אני נתתי לו מטבע קטן, וחשבתי לעצמי – נפלא לראות רבים כל כך התורמים לילד העני, היש אדם שיכול לאטום את ליבו ולא לתת? מסתבר שיש! יש המתנגדים עקרונית לנתינה לעני, ועל כך בסיפור הבא.

בבא בתרא י ע”א

וזו שאלה שאל טורנוסרופוס הרשע את רבי עקיבא: **אם אלוהיכם אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנסם?**

אמר לו: כדי שניצול אנו בהן מדינה של גיהנום.

אמר לו: אדרבה, זו שמחייבתן לגיהנום! אמשול לך משל, למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שכעס על עבדו וחבשו בבית האסורין, וציווה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו, והלך אדם אחד והאכילו והשקהו, כששמע המלך לא כועס עליו? ואתם קרוין עבדים, שנאמר: (ויקרא כ”ה) ‘כי לי בני ישראל עבדים!’

אמר לו רבי עקיבא: אמשול לך משל, למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שכעס על בנו וחבשו בבית האסורין, וציווה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו, והלך אדם אחד והאכילו והשקהו, כששמע המלך לא דורן משגר לו? ואנן קרוין בנינים, דכתיב (דברים י”ד) ‘בנינים אתם לה’ אלהיכם’.
אמר לו: אתם קרוים בנינים וקרוין עבדים, בזמן שאתם עושין רצונו של מקום אתם קרוין בנינים, ובזמן שאין אתם עושין רצונו של מקום אתם קרוין עבדים, ועכשיו אין אתם עושין רצונו של מקום!

אמר לו, הרי הוא אומר: (ישעיהו נח) ‘הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית’ - אימתי עניים מרודים תביא בית? האידנא (עכשיו), וקאמר: ‘הלא פרוס לרעב לחמך’.

ויקרא כ”ה, לה-לח

(לה) וְכִי יִמּוֹךְ אַחִיד וּמָטָה יְדוֹ עִמָּךְ

וְהִחַזְקֵתָּ בּוֹ גֵר וְתוֹשֵׁב וְחִי עִמָּךְ:

(לו) אֵל תִּקַּח מֵאֲתוֹ נֶשֶׁךְ וְתִרְבִּית

וַיֵּרֶאֱת מֵאֲלֹהֶיךָ וְחִי אַחִיד עִמָּךְ:

(לז) אֵת כֶּסֶף לֹא תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ

וּבִמְרִבִּית לֹא תִתֵּן אֶכְלָךְ:

(לח) אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְתֵת לָכֶם אֵת אֶרֶץ כְּנָעַן לְהִיּוֹת לָכֶם לְאֵלֵהֶם:

דברים ט”ו, ז-יא

(ז) כִּי יִהְיֶה בְּךָ אֲבִיוֹן מֵאֶחָד אַחִיד בְּאֶחָד שְׁעָרֶיךָ בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ

לֹא תֵאֱמָן אֵת לְבָבְךָ וְלֹא תִקְפָּץ אֵת יָדְךָ מֵאֶחָד הָאֲבִיוֹן:

(ח) כִּי פָתַח תִּפְתַּח אֵת יָדְךָ לוֹ

וְהֶעֱבַט תִּעֲבִיטְנוּ דִּי מִחֲסָרוֹ אֲשֶׁר יִחְסַר לוֹ:

(ט) הַשְּׁמֵר לָךְ פֶּן יִהְיֶה דְבָר עִם לְבָבְךָ בְּלִיעַל לְאִמֵּר

קִרְבָּה שְׁנַת הַשְּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה

וְרָעָה עֵינֶיךָ בְּאַחִידָה הָאֲבִיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ
 וְקָרָא עֲלֶיךָ אֵל ה' וְהָיָה בְּךָ חֶטְא:
 (י) נָתַן תִּתֵּן לוֹ
 וְלֹא יִרַע לְבָבְךָ בְּתִתְּךָ לוֹ
 כִּי בְגִלְלֵי הַדָּבָר הַזֶּה יְבָרְכֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֶׂיךָ וּבְכָל מַשְׁלַח יָדְךָ:
 (יא) כִּי לֹא יִחַדֵּל אֲבִיוֹן מִקְרֵב הָאָרֶץ
 עַל כֵּן אֲנֹכִי מִצְוֶיךָ לֵאמֹר פְּתַח תְּפִתַּח אֶת יָדְךָ לְאֶחִידָה לְעֵנֶיךָ וּלְאֲבִינֶךָ בְּאֶרֶץ:
 שאלות:

- ⊞ "לא תאמץ את לבבך" נסה להרגיש כיצד הלב נראה כאשר מאמצים אותו? מה מעורר בך דימוי זה? מה גורם ללב שלך להתאמץ ולהתכווץ?
- ⊞ פתח את ידך. מה אתה מרגיש? מה יעזור לך לחיות בתנועה של פתיחה: פתיחת הלב לזולת?
- ⊞ כיצד תעורר בתוכך את השמחה לתת צדקה?
- ⊞ תרגם את המונח צדקה לחיים שלך כאדם צעיר שעדיין לא ממש עובד לפרנסתו.
- ⊞ תרגם את המונח עניי לחיים שלך. במה אתה עניי? מה פתיחת לב של אדם אחר יכולה להעניק לך? מה קיפוץ לב של אדם אחר עלול לגרום לך?

סוכה מט ע"ב

"תנו רבנן: בשלושה דברים גדולה גמילות-חסדים יותר מן הצדקה:
 צדקה בממונו, גמילות-חסדים בין בממונו בין בגופו;
 צדקה לעניים, גמילות-חסדים בין לעניים בין לעשירים;
 צדקה לחיים, גמילות-חסדים בין לחיים בין למתים"

רמב"ם הלכות מתנות עניים פ"ז

ה - בא העני ושאל די מחסורו ואין יד הנותן משגת נותן לו כפי השגת ידו וכמה עד חמישית נכסיו מצוה מן המובחר, ואחד מעשרה בנכסיו בינוני, פחות מכאן עין רעה, ולעולם לא ימנע עצמו משלישית השקל בשנה, וכל הנותן פחות מזה לא קיים מצוה, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן צדקה לאחר.
 יג - עני שהוא קרובו קודם לכל אדם, עניי ביתו קודמין לעניי עירו, עניי עירו קודמין לעניי עיר אחרת שנאמר לאחיך לענייך ולאביונך בארצך.

רמב"ם הלכות מתנות עניים פ"י, הלכה ז-יד

שמונה מעלות יש בצדקה זו למעלה מזו:

א. מעלה גדולה שאין למעלה ממנה זה המחזיק ביד ישראל שמך ונותן לו מתנה או הלואה או עושה עמו שותפות או ממציא לו מלאכה כדי לחזק את ידו עד שלא יצטרך לבריות לשאול, ועל זה נאמר והחזקת בו גר ותושב וחי עמך כלומר החזק בו עד שלא יפול ויצטרך.

ב. פחות מזה הנותן צדקה לעניים ולא ידע למי נתן ולא ידע העני ממי לקח, שהרי זו מצוה לשמה, כגון לשכת חשאים שהיתה במקדש, שהיו הצדיקים נותנים בה בחשאי והעניים בני טובים מתפרנסים ממנה בחשאי, וקרוב לזה הנותן לתוך קופה של צדקה, ולא יתן אדם לתוך קופה של צדקה אלא אם כן יודע שהממונה נאמן וחכם ויודע להנהיג כשורה כר' חנניה בן תרדיון.

ג. פחות מזה שידע הנותן למי יתן ולא ידע העני ממי לקח, כגון גדולי החכמים שהיו הולכין בסתר ומשליכין המעות בפתחי העניים, וכזה ראוי לעשות ומעלה טובה היא אם אין הממונין בצדקה נוהגין כשורה.

ד. פחות מזה שידע העני ממי נטל ולא ידע הנותן, כגון גדולי החכמים שהיו צוררים המעות בסדיניהן ומפשילין לאחוריהן ובאין העניים ונוטלין כדי שלא יהיה להן בושה.

ה. פחות מזה שיתן לו בידו קודם שישאל.

ו. פחות מזה שיתן לו אחר שישאל.

ז. פחות מזה שיתן לו פחות מן הראוי בסבר פנים יפות.

ח. פחות מזה שיתן לו בעצב.

שאלות:

← מה הנקודה שמוליכה את הרמב"ם בקביעת מדרג זה? כיצד רוכשים את המקום הזה שממנו נותנים צדקה באופן נכון?

← נסה לדמיין את עצמך כעני שמקבל צדקה: מה כל סוג של צדקה מעורר בך?

← כאשר אתה נותן צדקה: מה אתה מרגיש? על מה אתה חושב?

← כאשר אתה מרוויח כסף: מה ההרגשה שלך? מה יחסך אל הכסף? האם קל לך לתת אותו לצדקה?

שולחן ערוך יורה דעה סי' רמז

סעיף א: מצות עשה ליתן צדקה כפי השגת יד, וכמה פעמים נצטוינו בה במצות עשה. ויש לא תעשה במעלים עיניו ממנו, שנאמר: לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך (דברים ט"ו, ז). וכל המעלים עיניו ממנה נקרא בליעל, וכאילו עובד עבודת כוכבים. ומאד יש לזהר בה, כי אפשר שיבא לידי שפיכות דמים, שימות העני המבקש אם לא יתן לו מיד, כעובדא דנחום איש גם זו.

סעיף ב: לעולם אין אדם מעני מן הצדקה, ולא דבר רע ולא היזק מתגלגל על ידה, שנאמר: "והיה מעשה הצדקה שלום". (ישעיה ל"ב, יז).

סעיף ג: כל המרחם על העניים, הקב"ה מרחם עליו. הגה: ויתן האדם על לבו שהוא מבקש כל שעה פרנסתו מהקב"ה, וכמו שהוא מבקש שהקב"ה ישמע שועתו כך הוא ישמע שועת עניים. גם יתן אל לבו כי הוא גלגל החוזר בעולם, וסוף האדם שיבא הוא או בנו או בן בנו לידי מדה זו, וכל המרחם על אחרים מרחמין עליו.

סעיף ד: הצדקה דוחה את הגזירות הקשות, וברעב תציל ממות, כמו שאירע לצרפית. הגה: והיא מעשרת, ואסור לנסות הקב"ה כי אם בדבר זה, שנאמר: ובחונני נא בזאת וגו' (מלאכי ג', י). וי"א דוקא בנתינת מעשר מותר לנסות הקב"ה, אבל לא בשאר צדקה.

שולחן ערוך יורה דעה סי' רנ

סעיף א: כמה נותנין לעני, די מחסורו אשר יחסר לו. כיצד, אם היה רעב, יאכילוהו. היה צריך לכסות, יכסוהו. אין לו כלי בית, קונה לו כלי בית. ואפילו אם היה דרכו לרכוב על סוס, ועבד לרוץ לפניו כשהיה עשיר, והעני, קונה לו סוס ועבד. וכן לכל אחד ואחד. לפי מה שצריך. הראוי לתת לו פת, נותנים לו פת. עיסה, נותנים לו עיסה. מטה, נותנים לו מטה. הראוי ליתן לו פת חמה, חמה. צונן, צונן. להאכילו לתוך פיו, מאכילין. אין לו אשה ובא לישא, משיאין לו. ושוכרים לו בית ומציעים לו מטה וכלי תשמישו, ואחר כך משיאין לו אשה. הגה: ונראה דכל זה בגבאי צדקה, או רבים ביחד, אבל אין היחיד מחוייב ליתן לעני די מחסורו, אלא מודיע צערו לרבים, ואם אין רבים אצלו יתן היחיד, אם ידו משגת.

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא ט ע"ב

משמיה דר' אלעזר, מאי דכתיב: (ישעיהו נ"ט) "וילבש צדקה כשריון"? לומר לך, מה שריון זה - כל קליפה וקליפה מצטרפת לשריון גדול, אף צדקה - כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול. רבי חנינא אמר, מהכא: (ישעיהו ס"ד) "וכבגד עדים כל צדקותינך", מה בגד זה - כל נימא ונימא מצטרפת לבגד גדול, אף צדקה - כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול.

תלמוד בבלי מסכת שבת קנו.

תרגום לעברית

<p>ר' עקיבא בת היתה לו. אמרו לו כלדיים (אסטרולוגים): ביום בו תכנס לחופה - ישכנה נחש ותמות. היה מיצר על הדבר הרבה. באותו יום (ליל חתונתה) נטלה ביתו את המכבנה (תכשיט חד כסיכה) ונעצה אותה בכותל, פגעה בעינו של נחש וישבה בה (והנחש מת). בבוקר כשנטלה את המכבנה, נגרר ובא הנחש (המת) אחריה. אמר לה אביה: מה עשית? (מהו המעשה שבזכותו ניצלת ממות). אמרה לו: בערב (של החתונה) בא עני וקרא על הפתח, והיו הכל טרודים בסעודה ואין שומע לו. עמדתי ונטלתי מנה שנתת לי ונתתיה לו. אמר לה: מצוה עשית! יצא ר' עקיבא ודרש: "וַיִּצְדָּקָה תְּצִיל מִמּוֹת" (משלי י', ב. י"א, ד), ולא ממיתה משונה אלא ממיתה עצמה.</p>	<p>דר"ע הויא ליה ברתא, אמרי ליה כלדאי: ההוא יומא דעיילא לבי גנא - טריק לה חיויא ומיתא. הוה דאיגא אמילתא טובא. ההוא יומא שקלתא למכבנתא, דצתא בגודא, איתרמי איתיב בעיניה דחיויא. לצפרא כי קא שקלה לה - הוה קא סריך ואתי חיויא בתרה. אמר לה אבוח: מאי עבדת? אמרה ליה: בפניא אתא עניא, קרא אבבא, והו טרידי כולי עלמא בסעודתא, וליכא דשמעיה. קאימנא, שקלתי לריסתנאי דיהבית לי, יהבתי ניהליה. אמר לה: מצוה עבדת! נפק ר"ע ודרש: וצדקה תציל ממות ולא ממיתה משונה, אלא ממיתה עצמה.</p>
---	---

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף יד ע"א

ואמר רבי חמא ברבי חנינא, מאי דכתיב: (דברים יג) "אחרי ה' א-להיכם תלכו"? וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה? והלא כבר נאמר: (דברים ד) "כי ה' א-להיך אש אוכלה הוא!"?

אלא להלך אחר מדותיו של הקב"ה.
 מה הוא **מלביש ערומים**, דכתיב: (בראשית ג) "ויעש ה' א-להים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם", אף אתה הלבש ערומים;
 הקב"ה **ביקר חולים**, דכתיב (בראשית י"ח) "וירא אליו ה' באלוני ממרא", אף אתה בקר חולים;
 הקב"ה **ניחם אבליים**, דכתיב: (בראשית כ"ה) "ויהי אחרי מות אברהם ויברך א-להים את יצחק בנו", אף אתה נחם אבליים;
 הקב"ה **קבר מתים**, דכתיב (דברים ל"ד) "ויקבר אותו בגיא", אף אתה קבור מתים.

ספרי דברים י"א, כב

"ללכת בכל דרכיך": אלו הן דרכי המקום: "ה' אל רחום וחנון", ... ואומר: "והיה כל אשר יקרא בשם ה' ימלט", וכי היאך אפשר לו לאדם לקרא בשמו של מקום!?
 אלא נקרא המקום **רחום**, אף אתה היה רחום;
 הקדוש ברוך הוא נקרא **חנון**, אף אתה היה חנון, שנאמר: "חנון ורחום ה' ... ועושה מתנות חנם";
 נקרא המקום **צדיק**, שנאמר: "כי צדיק ה' צדקות אהב", אף אתה היה צדיק;
 נקרא המקום **חסיד**, שנאמר: "כי חסיד אני נאם ה'", אף אתה היה חסיד.
 לכך נאמר: "והיה כל אשר יקרא בשם ה' ימלט", ואומר: "כל הנקרא בשמי וגו'", ואומר: "כל פעל ה' למענהו".

"מצוה ולב" הרב אלימלך בר-שאוול (כרך א' עמ' 185-181)

מצות עשה מן התורה ללכת בדרכי השם ב"ה, שנאמר: "והלכת בדרכיו" (דברים כ"ח, ט), ונאמר: ללכת בכל דרכיו" (דברים י"א, א, כב), ונאמר: "אחרי ה' א-להיכם תלכו" (דברים י"ג, ה), וחזר ונשנה הדבר בתורה.

ומצוה זו יש לה שני פנים: של **המדות**, ושל **המעשים**.

... הנושאים של מצוה זו הם בערך אותם הנושאים של ציוויים פרטיים שונים, אלא ששם [בציוויים הפרטיים] הזולת הוא **המגמה**, וטובת הזולת הוא **קנה-המידה**; ואילו כאן [במצות "והלכת בדרכיו"] מגמה יותר עליונה, וקנה מידה יותר מקיף, וזהו שעושה את המצוה הזאת למצוה מיוחדת גדולה.

המגמה היא כאן: הידמות לבורא ... הידמות האדם אליו יתברך היא גילוי הבורא בנברא, הגילוי הזה - מלבד מה שמגיע ממנו לטובת הזולת - הוא עצמו מגמה.

קנה-המידה הוא כאן: גילוי כל הטוב הגנוז בנפש האדם.

שאלות:

↔ ערוך לעצמך רשימה של פירוט מעשים הנגזרים מהתארים שנותן הספרי לקב"ה: רחום, חנון, צדיק וחסיד. מה מהמידות קשה עליך ביותר?

↔ נסה לתאר לעצמך את המקום בו אתה מצליח להידמות לקב"ה. כיצד נראה המקום הזה? אלו הרגשות ומחשבות הוא מעורר בך?

↔ נסה לתאר את הדרך אל המקום: מה אתה צריך לקבל על עצמך? מה בך אתה צריך לחזק ועל מה בך אתה צריך לוותר?

- ↩ אלו מהמידות הטובות שלך אתה מרגיש שהם נמצאות באחדות עם האישיות שלך ואלו יותר חיצוניות לך?
↩ כיצד ניתן להפוך מידות טובות לחלק מהגדרת האישיות שלנו?

...לא אדם לחוד ומידותיו לחוד, אלא אחדות האדם ומידותיו הטובות ... לא באדם דורשת התורה מדות טובות, אלא את האדם כהתגלות כל הטוב והיפה.

גמרא שבת כ"ג

תניא אמר רבי שמעון: בשביל ארבעה דברים אמרה תורה להניח פאה בסוף שדהו, מפני גזל עניים ומפני ביטול עניים ומפני החשד ומשום בל תכלה. מפני גזל עניים, שלא יראה בעה"ב שעה פנויה ויאמר לקרובו עני הרי זו פאה. ומפני ביטול עניים, שלא יהיו עניים יושבין ומשמרין עכשיו מניח בעה"ב פאה. ומפני החשד, שלא יהיו עוברים ושבים אומרים תבוא מארה על אדם שלא הניח פאה בשדהו. ומשום בל תכלה, אטו כולהו לאו משום בל תכלה נינהו? אמר רבא מפני הרמאין.

הרב קוק, עין אי"ה

מה היא מצוות הצדקה? בראש ובראשונה - חובה גמורה!

יסוד הפאה יש לה גם כן אותו הרושם שצריך כלל הצדקה הישראלית לעשות בנפש. שאין הצדקה מידה של חסד ויתרון הנדיבות האנושית, כי אם הכרה עמוקה שהיא חובה ממש, ושיש תעודה מלאה שהעניים ממלאים ופועלים בעולם, והעניות אינה רק הפסד לאנושיות כי אם גם כן מידה טובה ורבת תועלת. על כן צריך להכיר את ההשתמטות מן הצדקה בתור גזל משפט ולא רק חסרון נדיבות.

דבר שני - רגש של נדיבות.

אבל יתרון יש גם כן כשהצדקה תהיה נובעת מרגש של נדיבות, מה שאינו נמצא בהיותו נובע מרגש של כח עז משפט. רגש הנדיבות פועל על ליבו של אדם לשלח רעיונותיו לחדור אל מצבו של העני הנצרך והנדכא, חוץ ממעמד עצמו וחובתו.
(...)

המשקל הנכון של רגש הבושה - עד כמה צריך להתחשב בדעתם של אחרים?

והנה שתי אלה ההכרות משכללות את הנטיה הפנימית הטובה בנפש בתכלית ההכשר, ואז יש לחוש למפגע אחר, שכ"ז שהאדם אינו מלא מכח הצדק הוא מרגיש שבכח נדיבתו צריך להתערב איזה כח זר לצאת ידי הבריות. (...)

על כן עם השמירה של אלה שתי הרשימות של הכרת כח המשפט והכרת כח הנדיבות גם יחד, אע"פ שהם כמתנגדים זה לזה, מכל מקום מתקשרים הם בשכלול כח הצדקה. אבל מתוך שהם פונים רק בנפש האדם הנדיבה פנימה, יוכלו לגרום חלישות ההרגשה החיצונה בו, ע"כ צריך ג"כ עמהם שמירה של הצרכת הרושם של רגש הכבוד והבושה החברותית.

ולשכלל את ההכרה הפנימית, איך שמידת הצדקה היא מידה משפטית, יועיל הרגש איך שכל בני האדם פועלים אחד על חברו, בין לטוב בין להפכו. (...)

מדוע ולשם מה ישנה עניות בעולם?

ובהשכיל את אמיתת כח האחדות האנושית, אז יובן ערך הצדקה וטיבה של מידת העניות הצריכה מאד בעולם, איך שאותן הפעולות המוסריות שישנן במציאות העניות, דכאות הלב, העדר ההשתררות וההתנשאות וכיו"ב, אע"פ שלפעמים בעצם נפשו של העני לא יתגלו בתור מידות טובות מפני כמה סיבות אחרות שהעניות מנוולתן, אבל אותה התמצית הכללית של אותן המידות כיון שהן נמצאות במין האנושי, האדם גם בלא דעת ובלא רצון הוא נפעל מחבריו, אע"פ שיהיה נבדל מהם הבדל מצב גדול מאד. וזאת היא אחת מתעודות העוני בעולם, והסיבה האחת מהמון הסיבות המצריכות את מידת הצדקה, ומכירות אותה לא בתור עמל אנושי והכרח שצריך לסובלו בעל כרחו של אדם, כ"א בתור חלק אחד מחלקי הצרכים האנושיים המכשירים את האדם למעלתו ולהשלמתו הטובה.

אילו מעלות ישנן במצוות פאה?

ע"כ מתכנסים בפאה, שהיא מבארת הרבה מחיוב המשפטי שבצדקה, באיסור שאסרה תורה כלל לגעת בחלק העניים זה, מה שאין דוגמתו בכל החיובים.

- א. ע"כ הוא ממולא מרושם של גזל עניים כדי להוציא לאור את יחש המשפטי שבצדקה.
 - ב. ומפני ביטול עניים, לעומתו להוציא את רושם הנדיבות המתפשטת להתעניין במצב המקבל ותועלתו, ולא כתכונת המשפט המתייחדת רק עם הנותן וחיוביו.
 - ג. ועם זה היתרון הממולא צריך להילוה גם כן היתרון שמעלה גדולה של נפש נישאה יכולה להשמיט ולזלזל בו הוא הרושם החיצוני, רגש הבושה והכבוד שגם הוא נצרך להתכונן, והכללי המשלים להכיר את יסוד כח האחדות ששבני אדם שממנו מסובבת הכרת כח המשפטי שבצדקה, משום **בל תכלה** הנצרך בשביל הרמאין, הוא מחובר לאותם הטעמים שהם בעיקרם עומדים לעומת בעלי היתרון ביושר ונדיבות.
- ובקיבוץ כולם יובן היטב כח הצדקה עם כל פרטי ההרגשה שצריכה לעשות על נפש האדם, שאז תעמוד במצב איתן בחברה האנושית על פי היסוד שהציבה לה תורה, בתור דרך ה' של משפט וצדקה.

מסכת פאה פרק ח'

(ח) מי שיש לו מאתים זוז לא יטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני היו לו מאתים חסר דינר אפילו אלף נותנין לו כאחת הרי זה יטול היו ממושכנים לבעל חובו או לכתובת אשתו הרי זה יטול אין מחייבין אותו למכור את ביתו ואת כלי תשמישו:

(ט) מי שיש לו חמשים זוז והוא נושא ונותן בהם הרי זה לא יטול וכל מי שאינו צריך ליטול ונוטל אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות וכל מי שצריך ליטול ואינו נוטל אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס אחרים משלו ועליו הכתוב אומר (ירמיהו יז) ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו וכן דין אמת לאמתו וכל מי שאינו לא חגר ולא סומא ולא פסח ועושה עצמו כאחד מהם אינו מת מן הזקנה עד שיהיה כאחד מהם שנא' (דברים טז) צדק צדק תרדוף וכל דין שלוקח שוחד ומטה את הדין אינו מת מן הזקנה עד שעניו כהות שנאמר (שמות כג) ושוחד לא תקח כי השוחד יעור פקחים וגו':

עין אי"ה על פאה

מי שיש לו חמשים זוז והוא נושא ונותן בהם הרי זה לא יטול.

הצדקה צריכה שתהיה מכוונת לתכלית עזרת הדל בהווה, וביותר להיות צופיה על הטבת מצבו בעתיד, למען יהיה לו פתח תקוה שיוכל למצוא חית ידו מיגיע כפו בלא תשועת אדם. ע"כ לא אחרו חז"ל את העזר עד שתכלה כל פרוטה מכיס המקבל, כי אז הלא קרוב הדבר שיהיה נשאר במצב מקבל צדקה תמידי. רק נתנו שיעור לדבר מאתים זוז אם אינו נושא ונותן, שאם יקבל עזר בהיות לו עדיין מעט משלו דהיינו פחות ממאתים זוז, אולי יתעודד להכין לו ע"י עזרת הצדקה המצטרפת אל מה שיש לו איזה מצב שלא יצטרף לימים יבואו לקבל צדקה. אמנם מי שיש לו כשרון להרויח ע"י איזה משלח יד, יש לדאוג יותר שלא תסיח דעתו השענו על הצדקה, מחריצות עבודתו לעצמו. ע"כ נתנו חז"ל בזה הגבלה יותר מצומצמת חמישים זוז, למען יהיה להעיר אל המקבל ואל הנותנים שיראו תכלית הצדקה להעמיד המקבלים במצב ההתפרנסות מיגיע כפם, "כי ימוך והחזקת בו", כדברי חז"ל - למען לא יפול וימעד.

א. 4. ב. 2. "עזוב תעזוב עימך"

פתיחה

"כי תראה חמור שונאך רובץ..." – חמור? רובץ בדרך? זה ממש לא רלוונטי למאה ה-21!?"
"זה בא בחביתו וזה בא בקורתו, נשברה כדו של זה בקורתו של זה" – חבית? קורה? זה פסח?!"
ביחידה זו אנו מזמינים אותך למסע שתחילתו בחמור המלחך את עשבי מדבר סיני לפני 3,500 שנה, המשכו בקורה ששברה את החבית בימי המשנה, וסופו בפנצ'ר בגלגל של אאודי TT השווה 250,000 ש"ח. ביחידה זו נעסוק בתרגום למעשה של חיובינו לזולת, הן בעזרה הדדית והן בזהירות על חיי האחר בעת נהיגה בכביש.

שמות כ"ג

(ה) כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וחדלת מעזב לו עזב תעזב עמו:

דברים כ"ב

(ד) לא תראה את חמור אחקך או שורו נפלים בדרך והתעלמת מהם הקם תקים עמו:

שאלות:

- ↪ נסה לדמיין מה מרגיש אדם כאשר הוא רואה את שונאו כורע תחת העומס? מה מבקשת התורה שירגיש האדם? האם דרישה זו נראית לך הגיונית? אלו תכונות אנחנו צריכים לפתח בעצמנו על מנת להצליח בציווי?
- ↪ מה מרגיש האדם השנוא כאשר מגיע שונאו לעזור לו? דמיין את פרצופו כאשר הוא רואה את השונא מתקרב אליו...
- ↪ נסה לחשוב מה יקרה כאשר השונה והשנוא יפגשו למחרת במכולת?
- ↪ תן דוגמאות מודרניות ליישום מצווה זו.

לקט מתוך "קיצור הלכות דרכים", הרב יואל בן-נון

"עזב תעזוב עמו" בכבישים

כתב הרמב"ם (פרק י"ג מהלכות רוצח ושמירת הנפש, הל' א-ב): מי שפגע (כלומר, פגש) בחברו בדרך ובהמתו רובצת תחת משאה, בין שהיה עליה משא הראוי לה. בין שהיה עליה יותר ממשאה, הרי זה מצווה לפרוק מעליה. וזו מצות עשה, שנאמר: "כי תראה חמור שנאך לבץ תחת משאו, וחדלת מעזב לו? עזב תעזב עימו!" (שמות כ"ג ה). ולא יפרוק ויניחנו נבהל וילך אלא יקים עמו ויחזור ויטעון משאו עליה, שנאמר: "לא תראה את חמור אחיו או את שורו נופלים בדרך והתעלמת מהם!" (שם).

וכתב על כך בערוך השולחן (חושן משפט, הלכות השבת אבדה, סימן רע"ב, ס' ח'): במדינתנו שנוסעים ומוליכים משא בעגלה והסוס קשור לעגלה, אם פגע (=פגש) בעגלה שנסקעה ברפש וטיט, מחוייב לסייע לעגלון לפרוק המשא ולהוציא את העגלה והסוס למקום יבשה. וזהו מצוות פריקה, ואחר כך להטעינו כראוי, וכן אם נפל המשא מהעגלה מחוייב לסייע להטעינו, וזהו מצוות הטעינה. וכן אם נשבר אופן מהעגלה, או היד שהאופן מתגלגל בו, מחוייב לסייע ולתקן בכל מה שאפשר, וללוותו מעט, שיראה שהולכת יפה, וזהו גם כן ממצוות פריקה וטעינה.

רבים חושבים בטעות, שהמצווה הזאת מוגדרת על ידי צער בעלי חיים של החמור הרובץ תחת משאו, אולם שאלת צער בעלי חיים – האם מדאוריתא או לא נתונה במחלוקת תנאים ופרשנים (בבא מציעא ל"ב ע"א – ל"ג ע"א), ואיננה אלא גורם לצורך של התורה לכתוב במפורש גם פריקה וגם טעינה (כמבואר בסוגיא שם). הגורם העיקרי במצוות פריקה וטעינה הוא, כמובן, צער האדם, (ר' רמב"ם הלכה ט') והבהלה שהוא עלול להיות נבהל באבדן רכושו. הרמב"ם אף הביא הלכות אלה בהלכות רוצח ושמירת הנפש, מפני שאדם במצב כזה עלול לסכן את נפשו במעשים פזיזים. מכאן נובעת גם מסקנתו של "ערוך השולחן", שהמצוות חלות גם על עגלות רתומות לסוסים, וגם על שבר אופן בעגלה. התורה דואגת לעגלון (הוא הנהג), ולא דווקא (או לא רק) לסוס ולחמור. מכאן מסקנתנו שמצוות פריקה וטעינה חלות גם על כלי רכב שנתקעו בצד הכביש, ולא רק במשאית שהתהפכה, והסחורה התפזרה בצד הדרך, אלא גם בתקר בגלגל (פנצ'ר), במנוע רותח, במיכל דלק שנתרוקן, ובתקלות רבות אחרות.

מהם התנאים המחייבים כל נהג הנוסע בדרך לעצור ולעזור? בראש ובראשונה עולה שאלת ההפסד והפיצוי. הנהג העוצר מפסיד זמן, ולפעמים הוא מפסיד זמן עבודה או עבודה ממש, ואף הפסד ריווח יכול להיות.

כאן מתבטא ההבדל בין פריקה לטעינה, מפני שהגמרא (שם) קובעת שהתורה חייבה אותנו לפרוק בחינם, אבל לטעון בשכר. בפירוש העניין נחלקו ראשונים – הרא"ש קבע שהפריקה בחינם, רק אם איננו עובד באותו הזמן, ואם הוא עובד, יש לו פיצוי חלקי, כמו בהשבת אבדה (ר' חושן-משפט רס"ה). ואילו טעינה בשכר פירושה בשכר מלא, אם בעל המטען מוכן לשלם, אלא שהתורה חייבה לעצור ולהציע לבעל המטען טעינה בשכר. כך פסקו בטור ובשו"ע (חושן משפט רע"ב). אולם הר"ן פירש, שפריקה בחינם היא לגמרי בחינם, ואילו טעינה בשכר היא כמו השבת אבדה, בפיצוי חלקי, אם הוא עובד. הפוסקים הכריעו כמו הרא"ש, ואולם בעל מידות מוסריות וירא שמים ינהג כמו הר"ן. למעשה נראה להורות על פי הדירוג הבא:

1) נהג שפוגש נהג תקוע בדרך מסיבה כל שהיא, חייב מן התורה לעצור כדי להגיש עזרה דחופה, וכך מחייב גם החוק הישראלי.

2) עזרה דחופה כוללת הזעקת מד"א ומשטרה לפי הצורך, עזרה בפינוי נפגעים אם יש צורך, יצירת קשר עם גרר ו/או הסעת הנהג התקוע למקום שממנו יוכל להתקשר ולטפל בבעיות. בכל אלה, אין שאלה של הפסד ופיצוי, והכל בחינם גמור.

3) אם צריך לבצע תיקון קל בזמן קצר, והנהג העוצר יכול לסייע, חייב לסייעו בחינם אם אינו עובד ואין לו הפסד. אם הוא עובד ויש לו הפסד (למשל, נהג מונית) רשאי להתנות עזרה בפיצוי כספי. אם הנהג התקוע אומר שהוא מסתדר בעצמו, ואין צורך לסייע, מותר להמשיך לנסוע, אולם ראוי לבדוק היטב שמא הנהג התקוע אומר כך מפני שהוא מתבייש ולא נעים לו להטריח אנשים, ובאמת, הוא מסובך בבעיות.

4) אם דרוש סיוע ממושך ומקיף, שדורש זמן, מאמץ או מיומנות מקצועית, והנהג העוצר (או מי שנוסע איתו) יכול לסייע, מגיע לו שכר כראוי, ויסימו ביניהם לפני הסיוע, על גובה השכר. אבל אם אחרי הסיוע הוא מבקש שכר, אין לו אלא פיצוי חלקי על הפסד הזמן או העבודה שלו. כמובן, שכר "כראוי", פירושו כראוי לאותה מלאכה, מבלי לנצל את המצוקה לשכר מופקע.

5) אחרי התיקון חייב המסייע ללוות את הרכב שתוקן עד כ- 5 ק"מ ("מדדה עימו עד פרסה" בלשון חז"ל, בבא מציעא ל"ג ע"א), כדי לראות שהוא נוסע ולא נתקע שוב, על הליווי מותר לקבל שכר מלא.

6) אם הנהג התקוע אינו מוכן לעבוד בעצמו, פטור המסייע מלעזור לו, אבל אם הוא זקן או חולה, חייבים לעזור לו.

7) אם המסייע איש מכובד, ואין הדבר לפי כבודו, פטור מלסייע, להוציא 'עזרה דחופה', שחייב כל אדם. אולם הפטור הזה נקבע לפי השאלה, אם גם ברכב שלו היה נמנע מלתקן מפני כבודו. אם ברכב שלו היה מחליף גלגל בעצמו, חייב לעשות כן גם לחברו, (שו"ע חושן משפט, רע"ב ס"ג), ולפנים משורת הדין ראוי לעזור לזולת תמיד, גם אם הוא נשיא, ראש ממשלה, שופט בכיר או רב ידוע ומפורסם.

א. 4. ב. 3. זהירות בדרכים

פתיחה

מתי שמעת לאחרונה את שאגת השמחה: "יש, עברתי טסט!"? מיד לאחר השאגה, רץ הזוכה המאושר לעשות סיבוב לחבר'ה. האם יש לתורה מה לומר לנהג החדש? האם יש לה אמירה שעשויה להתוות את דרך נהיגתו?

אנו מזמינים אותך לנסיעה במסלול הלכתי שיש בו מן החידוש. ביחידה זו נבחן את היישום של עקרונות עתיקים במציאות חדשה, ונדון על גבולות יישום זה.

משנה מסכת בבא קמא פרק ג משנה ה

זה בא בחביתו וזה בא בקורתו נשברה כדו של זה בקורתו של זה פטור שלזה רשות להלך ולזה רשות להלך היה בעל קורה ראשון ובעל הבית אחרון נשברה חבית בקורה פטור בעל הקורה ואם עמד בעל הקורה חייב ואם אמר לבעל החבית עמוד פטור היה בעל חבית ראשון ובעל קורה אחרון נשברה חבית בקורה חייב ואם עמד בעל חבית פטור ואם אמר לבעל קורה עמוד חייב וכן זה בא בנרו וזה בפשתנו.

ר' עובדיה מברטנורא

היה בעל קורה ראשון וכו' פטור - שזה מהלך כדרכו וזה מיהר ללכת.

משנה מסכת בבא קמא פרק ג משנה ו

שנים שהיו מהלכין ברשות הרבים אחד רץ ואחד מהלך או שהיו שניהם רצים והזיקו זה את זה שניהם פטורין.

ר' עובדיה מברטנורא

אחד רץ ואחד מהלך וכו' - מתניתין חסורי מחסרא והכי קתני, אחד רץ ואחד מהלך בערבי שבתות וימים טובים, או שהיו שניהם רצים בשאר ימות השנה, שניהם פטורים. דבערבי שבתות וימים טובים מי שרץ רץ ברשות, שהולך לדבר מצוה להכין לצרכי שבת וי"ט, ומשום הכי פטור. ובשאר ימות השנה כששניהם רצים, הואיל ושניהם משנים, שניהם פטורים.

שאלות:

↪ צייר לעצמך את המקרים שמזכירה המשנה. מה הדין שהיית אתה פוסק במקרים אלו?

כיצד פוסקת המשנה?

↪ אלו הוראות להליכה בדרך תוכל להוציא ממשניות אלו?

↪ כאשר אתה ממחר מאד: כיצד אתה הולך? מה מרגיש מי שעובר על ידך ואתה נתקל בו או אפילו סתם לא אומר לו שלום?

↪ דמיון שאתה בעל הקורה ובעל החבית מבקש ממך: "עמוד". כיצד אתה מגיב לקריאתו? מה היא מעוררת בך?

מתוך "קיצור הלכות דרכים", הרב יואל בן-נון

מה עונשו של עבריין?

נפסק בשולחן-ערוך: "כהן ששתה רביעית ההין לא ישא את כפיו" (שו"ע אורח-חיים קכ"ח ל"ח), וכהן שהרג נפש אפילו בשוגג לא ישא את כפיו לעולם, אפילו עשה תשובה (המחבר שם, קכ"ח ל"ה), והרמ"א מתיר רק אם עשה תשובה.

לענ"ד, יש להחמיר בתאונות דרכים כדעת המחבר, ולתקן תקנה בקהילות, שמי שהרג נפש בתאונה, לא יעבור לפי התיבה, ואם הוא כהן, לא ישא את כפיו, כדי שיפסיקו לזלזל בסכנת נפשות, כי רבים חללי הדרכים מחללי המלחמות. אבל אם חוששים שלא לנעול את דלתי התשובה כדעת הרמ"א, רצוי על כל פנים לקבוע תקנה כזו לזמן מסוים, לפחות לשנה, או לשנים אחדות, כדי לבטא את חומרת יחסנו לשפיכות הדמים המשתוללת בכבישים.

מי שהרג נפש בתאונת שוגג, אם יש לו חלק באשמה, צריך כפרה, וראוי לו שיגלה ממקומו כדין תורה, ושלא ינהג ברכב כלל, לפחות עד שתעבור שנה, אפילו אם לא שללו את רשיונו. מי שעבר ברשלנות, וכל שכן מי שהורשע שלוש פעמים בעברות תנועה שיש בהן כדי לסכן חיים, אסור לו לנהוג ברכב כלל "עד שיוכיח שהשתנה" כיוון שהוא מועד, אפילו אם לא שללו את רשיונו.

מי שנוהג ברכב בלי רישיון וביטוח חובה, או במצב של שלילת רישיון – אין לו כפרה. כל מי שיכול חייב למונעו. מצווה גדולה להסגירו למשטרה, כמו כל עבריין דרכים, וכל מי שמסכן חיי אדם.

זהירות!

לפני שיוצאים לכל נסיעה ברכב, חובה הלכתית, לבדוק שהרכב תקין. אסור לנסוע ברכב שאין ידוע מה טיבו, או ברכב שיש בו תקלה כלשהיא בחלקים הקריטיים (כגון, צמיגים, מעצורים, הגה, חגורות ביטחון, אורות בלילה ובחורף, וכד').

אסור באיסור חמור לנהוג בעייפות, או אחרי שתיית אלכוהול, אפילו 'קצת'. רבים חושבים שקצת יין או בירה, לא משפיעה. זאת טעות חמורה, שסופה שפיכות דמים. תפיסת המרחב ואומדנת המרחק משתנים באופן מסוכן גם במעט אלכוהול.

אסור לתת מפתחות לרכב לנהג צעיר, שאינו מנוסה דיו, אפילו אם יש לו רישיון, אלא חובה להתלוות אליו כנהג מבוגר – חונך, ובתנאי שהחונך איננו הרפתקן בעצמו.

מי שיוצא לטיול או לבילוי, ואינו בטוח שיהיה ערני לחלוטין בזמן הנסיעה בחזרה, אסור לו לנהוג, ואסור לתת לו לנהוג אלא ינהג מישהו אחר, או יחזרו במונית או אוטובוס.

למותר לציין, שמי שעובר על חוקי התנועה במזיד, או ברשלנות מתנשאת, הוא עבריין גמור, שהרי שם דמים בביתו, כלומר ברכבו, ועומד על דם רעהו. יותר חמור דינו ממי שחילל שבת במזיד שהרי שבת נדחית מפני סכנת נפשות (אורח-חיים שכ"ט), וחמירא סכנתא מאיסורא.

מכאן נובעת חובה הלכתית ללמוד וללמד היטב כדי לשמור ולעשות את כל חוקי התנועה הנוהגים במדינת ישראל על כל פרטיהם, ואף את חוקי התנועה המחמירים יותר (אם יש כאלה) במדינות אחרות, ולהתייחס אליהם כמו להלכות מחייבות מדאורייתא, ב"שולחן ערוך" שצריך להיכתב ב"דם הנפש".

כיבוש היצר

דרכה של תורה, והדרכת המוסר הכלל-אנושי, היא תמיד להתגבר על היצר - להשליט את השכל, את המידות הטובות ואת הרצון המוסרי – על היצר הפראי. "איזהו גיבור הכובש את יצרו". והנה אנו רואים אנשים לא מעטים וביניהם גם בני תורה ותלמידי חכמים, שכל חייהם כובשים את יצרם בתאוותיהם, תאוות נשים ואוכל ודיבור, ורק כשהם נוהגים ברכב, היצר לוחץ על הדוושה, והם נהנים עד מאד "לטוס כל-כך נמוך". לעיתים אף מתגאים בכך בפני עצמם, ובפני זולתם, ושוכחים כליל כלל יסודי בהלכה: "סכנתא חמירא מאיסורא". אילו חשבו שזה דומה להרהורי עבירה, וחמור כמו חשש גילוי עריות, היו נוהגים אחרת. לפיכך, צריך לחנך לזהירות בדרכים, גם מכוח המוסר וההלכה.

כלל יסודי בהלכות דרכים – כל ספק לחומרא!

נהג! יש לך ספק קל, אם ניתן להשלים עקיפה – אסור לך לעקוף! יש לך ספק קל אם אפשר לבלום במרחק שלך מהרכב שלפניך, עצור והגדל מרחק! יש לך ספק קל אם ניתן לחצות או לפנות – חכה!

תנשום אוויר, תשיר לך שיר, סבלנות חשובה כמו דלק!

שאלות:

- ↩ כתוב לעצמך בקיצור את ההלכות שמזכיר הרב יואל בקטע.
- ↩ מה דעתך על הרעיון לכתוב הלכות לנהיגה בכביש? נסה לחשוב על תחומים נוספים שמחכים להתייחסות הלכתית אליהם במאה העשרים ואחת.
- ↩ מה ההרגשות שעוברות בך כאשר אתה רואה נהג שנוהג בצורה לא זהירה?
- ↩ דמיון שכבר יש לך רישיון נהיגה ואתה מבקש את הרכב מההורים. מה אתה צריך להבטיח לעצמך ולהם?

← חשוב על החברה שלך: כיצד ניתן להיזהר מליצור בתוכה אווירה בה יש גאווה לטוס על הרכב בבוא היום כאשר תקבלו רישיונות נהיגה?

ברכת "מי שברך" לנהג חדש (כמנהג בי"ס שק"ד קיבוץ שדה אליהו)

מי שברך אבותינו

הוא יברך את (פלוגי) בן (פלוגי)

שקבל רשיון נהיגה.

ויצילהו מיד כל אויב ואורב בדרך,

מתקלות ברכב ובדרך ומפגעי מזג האוויר,

ומכל מיני פורענויות שנהגים ונוסעיהם מביאים לעולם.

יתן בו בינה יתירה להקפיד בחומרה בדקדקנות ובענווה על חוקי התנועה,

ובכך יקיים את צו ה' ככתוב בתורתנו הקדושה:

"ונשמרתם מאד לנפשותיכם" –

לנפש עצמו,

לנפשות הנוסעים עימו,

ולנפשות כל הנוהגים וההולכים בדרך סביבו.

ויזכהו לנסוע בדרכים בטוחות בערנות ובזהירות,

ויסייעהו להפנות כח זה שהופקד בידיו לטובה לברכה ולקיום מצוותיה של תורה,

וישלח ברכה והצלחה בנהיגתו לחיים לשמחה ולשלום.

ונאמר אמן.

הרב יהודה זולדן (סיכום מאמר ארוך, אם התלמידים מסוגלים ניתן לשלוח למאמר עצמו)¹

מהי רמת האחראיות של הנהג הפוגע?

נדגים את המצבים ע"פ שכיחותם בתאונות דרכים:

1. שוגג קרוב לאונס: אדם נהג במכוניתו ודרס הולך רגל. התאונה היתה באופן מפתיע לחלוטין, באופן כזה שלא היה ניתן לצפות מראש את שיקרה. גם בזמן שהיו ערי מקלט, הפוגע איננו גולה לשם, ולגואל הדם גם אין רשות לפגוע בפוגע. דוגמא: אדם נהג במכוניתו בכביש עירוני במהירות המותרת. הולך רגל- ילד, קופץ לכביש לפתע ונדרס; נהג מכונית סוטה ממסלולו ומתנגש במשאית הנוסעת בנתיבה. למשאית אין להיכן "לברוח", אין לו מספיק זמן לבלום, ונהג המכונית נהרג.
2. שוגג: אדם פגע – בשלב מסוים התאונה היתה צפויה אך בלתי נמנעת. בזמן שהיו ערי מקלט הפוגע היה גולה לשם, ולגואל הדם רשות לפגוע בו מחוץ לעיר המקלט. דוגמא: אדם נהג במכוניתו ובשלב מסוים לא התרכז בנהיגה, חשב על משהו אחר, ולא שם לב שהולך רגל החל לחצות את הכביש במעבר חציה. כשהוא שם לב היה מאוחר והוא פגע

¹ תאונות דרכים קטלנית- רצח בשגגה?, תלמוד דרך ארץ, בית מאיר תשס"ח, עמ' 161-184.

בהולך הרגל והרגו. לו הוא היה מרוכז בנסיעה הוא היה בודאי שם לב לכך, והיה יכול לעצור בזמן; נהג עוקף מכונית אחרת, במקום בו מותר לעקוף, בהנחה שהוא יצליח לסיים את העקיפה ולא לפגוע במכונית הבאה ממול. מסתבר שהיה זה שיקול דעת לא נכון, ועל מנת לא לפגוע במכונית ממול, הוא מנסה לחזור חזרה לנתיב שלו, אך הוא פוגע בנהג המכונית אותו הוא ניסה לעקוף).

3. שוגג קרוב למזיד: לפוגע לא היתה כונה פלילית לרצוח אך הכל היה צפוי ויתכן, והיה עליו לנהוג במשנה זהירות כדי לא לפגוע באחרים. גם פוגע זה איננו גולה לעיר מקלט, אבל מסיבה הפוכה. עיר המקלט קולטת רק מי שרצח בשגגה, ולא מי שמעשיו קרובים יותר לרצח במזיד. כל חייו הוא יחיה בפחד וחשש מפני גואל הדם שיכול לפגוע בו בכל מקום. (ילד קפץ לכביש ונדרס. בחקירה התברר שהנהג נהג במהירות גבוהה מעל למותר בשטח עירוני. לו היה נוהג במהירות המותרת היה יכול להספיק לבלום; מכונית סוטה מסלולה ומתנגשת במשאית. בחקירה הסתבר שנהג המשאית נהג במהירות גבוהה מעל למותר בחוק. לו הוא היה נוהג במהירות המותרת, ישנה סבירות רבה שהיה מצליח לבלום והתאונה היתה נמנעת).

הרב שמאי גרוס, ש"ת שבט הקהתי, ה'סי' רמא

ידוע מה שציוה כ"ק מרן האדמו"ר מהר"א זצ"ל (האדמו"ר ר' אהרון מבעלז), לנהג אחד שבקש סגולה שלא יארע לו שום תקלה ותאונה, וציוהו שישמור כל חוקי התנועה כחומרת י' הדברות, וגם כן כשרואה אנשים הולכים יקחם במונית שלו, ובזכות החסד שעושה על הדרך ינצל מכל פגע רע.

א. 4. ג. היחס לאחר ע"י גופי וסיכון עצמי:

מקורות חובה בפרק זה הם: בבא מציעא סב ע"א, שו"ת חוות יאיר, הנצי"ב העמק שאלה, ירושלמי תרומות, מקורות בחירת החובה בפרק זה הם:

1. שניים מבין המקורות הבאים: הרב מלמד, הרב דב ליאור, הרב כלאב, הרב הלפרין
2. אחד מבין שני המקורות הבאים: שו" ממעמקים והרב מידן על בן פטורא ור"ע.
- 3.

א. 4. ג. 1. תרומת איברים

פתיחה:

ברגעים אלו, ממתנינים בישראל כ-1000 איש להשתלות איברים שיצילו את חייהם. בשנה האחרונה התבצעו בארץ רק 279 השתלות. האם על פי ההלכה מותר, אסור או חובה לתרום איברים להשתלה? האם אין חובה לקבור את המת בשלמותו עם ליבו וכליותיו? אם קרוב משפחה שלך היה זקוק להשתלת איבר על מנת להציל את חייו, האם לא היית רוצה שחייו יינצלו?

שאלה זו נוגעת בעצבים הרגישים ביותר שלנו, יש בה תערובת של הלכה מוסר ורגשות, יש בה שילוב של טכנולוגיות רפואיות חדשניות ביותר עם עקרונות הנצח של תורתנו עתיקת היומין, והיא כל כולה שאלה של חיים או מוות. ביחידה זו אתה מוזמן להצטרף לברור רפואי והלכתי, שבסופו נבדוק האם ביכולתנו לתרום לאִחֵר דווקא לאחר מותנו.

הרב זלמן מלמד (סוכס על ידי תלמידים, מתוך אתר yeshiva.org.il)

סקירה מעשית - הלכתית - המערכת

ברגעים אלו, עת אנו מתענגים על השבת, ממתנינים בישראל כ- 1000 איש להשתלות איברים שיצילו את חייהם. בשנה האחרונה התבצעו בארץ רק 279 השתלות. בישראל נפטרים בשנה כ- 200-150 איש, שיכולים להיות תורמים פוטנציאליים להשתלות איברים שמצילות חיים. מתוכם מצליחים לקבל הסכמות לתרומת איברים רק מ- 40 אחוז לערך, בעולם לעומת זאת מגיע שיעור ההסכמות לתרומה לכ- 80-70 אחוז מהנפטרים. בארצות המערב, כשלושים אחוזים מהאוכלוסייה הם בעלי כרטיס תורם איברים. לעומתן, בישראל, רק 4 אחוזים חתומים על כרטיס "אדי" לתרומת איברים. אחת הסיבות לכך היא שבארץ ישנו אחוז גבוה מאד של יהודים דתיים ומסורתיים (ואפילו "חילונים"), שכשמדובר בנושא המוות הם נוהגים על פי דעת תורה, וממתנינים למוצא פיהם של הרבנים. הרופאים היו מודעים לעובדה זו, ובשנת תשמ"ה פנתה ועדה רפואית לרבנות הראשית לישראל בבקשה לדון בזווית ההלכתית של ההשתלות. הרבנות הושיבה ועדה של גדולי ישראל, שבראשם עמדו הרבנים הראשיים דאז, רבותינו הגר"א שפירא שליט"א והגר"מ אליהו שליט"א.

בניגוד לחשש הרווח בציבור הרחב, הרבנים לא הוטרדו מהשאלה - האם יקום האדם בתחיית המתים ללא האיבר שתרום, שהרי הגוף בכל מקרה נרקב בקבר, ובכל זאת ה' מקים את האדם לתחייה. הרבנים דנו בשאלות של חשש רצח התורם או המושתל, ובשאלת ניוול המת. בתחילת עידן ההשתלות, מתו רוב המושתלים, מפני שגופם דחה את השתל. בעידן זה אסרו הפוסקים את ההשתלות, מפני פיקוח הנפש של המושתל. אולם, בשנת תשמ"מ הוכנסה לשימוש תרופה נגד דחיית השתל, ורוב ההשתלות הצליחו. מאז, הפכו ההשתלות לגורם מציל חיים, והשאלה צפה במלוא עוזה - האם מותר להשתיל איברים כגון: לב וכבד, שהדרך היחידה להשיגם היא מחולה שמוחו מת אך ליבו עדיין פועם? שאלה זו תלויה בקביעת "רגע המוות", שהרי אין דוחים נפש מפני נפש - אסור להרוג חולה הנוטה למות, אפילו בשביל להציל אדם אחר. אם מי שמוחו מת יוגדר כמת תתאפשר השתלת לב, אך אם כל זמן שאין "מוות לבבי" החולה מוגדר כחי, אסור להוציא את הלב מגוף התורם.

כמה מגדולי הפוסקים הכריעו לאיסור, אולם הגר"מ פיינשטיין וועדת הרבנים הנ"ל הכריעו להיתר. הרבנות התנתה זאת בקיום בדיקות מסוימות, שמוודאות את "רגע המוות" מבחינה הלכתית, ובשיתוף נציג מטעמה בוועדה הקובעת רגע זה. כיום, לצערנו, עקב סירובם ויהירותם של הרופאים, תנאי הרבנות לא מתקיימים אוטומטית. (הנתונים באדיבות המרכז הלאומי להשתלות. הרקע ההלכתי עפ"י האנציקלופדיה הרפואית - הלכתית מאת פרופסור שטיינברג).

שאלתנו - האם מותר לתרום איברים מחיים או לאחר מיתה? והאם בתנאים הנוכחיים, כשתנאי הרבנות לא מקוימים, מותר מראש לחתום על כרטיס תורם - "אדי"?

הרב דב ליאור:

א. תרומת איברים מאדם חי - הנושא עלה על שולחנם של גדולי ישראל בדור הקודם. בשו"ת ציץ אליעזר (ח"י סימן כה, א"ק ז) הכריע על פי תשובת הרדב"ז, שאין אדם חייב לוותר על איבריו אפילו אם אין סכנה בכריתתו. אולם מותר לאדם לנדב איבר שלו להצלת חיים מסכנה ודאית, בתנאי שהרופאים יקבעו שאין הוא מסכן את עצמו בכך.

ב. תרומת איברים מנפטר - לדעת רוב גדולי הפוסקים מותר לקחת איבר מנפטר, כדי לשותלו באדם ולהציל בכך את חייו, וכמובן שצריך להקפיד שהדבר יעשה רק לאחר שהנפטר הוגדר כמת על פי ההלכה.

ג. חתימה מראש על כרטיס תורם (אדי) - לפי מה שידוע לי ושמסר לי, נכון להיום קשה לסמוך על הרופאים, ויש חשש גדול של ניוול המת, לכן לשואלים אותי אני עונה, שלא לחתום מראש, ואם חלילה יתעורר צורך בדבר (לא עלינו), אזי יפנו למשפחה שתחליט בדבר בהתייעצות עם פוסקים מובהקים, אולם אין לחתום מראש.

הרב אברהם יצחק הלוי כלאב:

כיום הרפואה התפתחה, וישנה אפשרות להחליף איבר פגוע בחולה, ולהשתיל במקומו איבר תקין שנלקח מפצוע שאינו יכול לחיות, ובזכות האיבר הבריא יצא החולה מכלל סכנה וימשיך לחיות. השאלה העומדת בפני פוסקי ההלכה היא - האם ההשתלה מותרת?

מחד - ברור שאסור להרוג יהודי אחד כדי להציל יהודי אחר, גם אם הראשון עתיד למות כעבור זמן קצר, לפיכך אין לקחת איברים כגון לב, כבד וכדומה מהתורם כאשר הוא חי, כי הוא ימות בעקבות הוצאת האיבר. מאידך, אין תועלת באיברים שהוצאו מהתורם לאחר מותו, שהרי איבר מת אינו חוזר לחיות גם כאשר הוא מושלל באדם חי. לכן האפשרות היחידה היא להתרים איברים מפצוע אנוש, שליבו ונשימתו פועלים רק על ידי מכוונות. אפשרות זו תלויה בשאלת "רגע המוות": האם מבחינה הלכתית פצוע ברמה כזו מוגדר כמת, והוצאת הלב או איבר אחר לא ממיתה אותו, מפני שהוא מת כבר ונשימתו ופעילות ליבו הם פעולות מכניות בלבד.

במסכת יומא (פה.) מבואר, שמי שאין לו נשימה באפו מוגדר כמת. ברם כיום יש מצבים, שגם כאשר אין נשימה באף, אפשר להאריך את חיי החולה. לפיכך הסכימו רבנים גדולים ומוסמכים, שכאשר המוח מת, כלומר שאין בו פעילות חשמלית, כפי שיש במוח חי המווסת את כל חיות הגוף, למרות שפעילות מחזור הדם והנשימה ממשיכות על ידי מכוונות, האדם מוגדר כמת גמור. לפיכך, מותר מבחינה הלכתית ליטול מהתורם את האיברים הממשיכים בפעילותם גם לאחר מות המוח. (עיקרון זה הוכח בעזרת ניסוי. לקחו כבשה מעוברת שהגיע זמנה להמליט את עובריה, וחיברו את לבה למכונה שהפעילה את לבה. אחר כך חתכו את ראש הכבשה, כך שברור שהכבשה מתה, ובכל זאת העובר שבמעיה לא מת, כפי שקורה בכבשה מעוברת שמתה שעובריה מתותה. העובר ניצל והתפתח לכבש בריא רגיל כשאר הכבשים. הוכח, שיתכן שהאיברים ממשיכים לתפקד ע"י מכוונה המזרימה את הדם לאיברים גם לאחר רגע המוות).

אולם, יש לציין, שלא כל פוסקי הדור הסכימו, שמיתת המוח כאשר שאר האיברים עובדים, נחשבת כמיתת האדם. לשיטתם, במצב כזה אין לבצע עקירת איברים מאדם עד שימותו כל אבריו.

בהשתלת איברים ישנה בעיה נוספת - מצווה לקבור את המת, ואסור להשתמש בו. אולם בכל זאת התירו משני טעמים - א. יש בהשתלת האיברים פיקוח נפש, ונדחית מצוות הקבורה מפניה. ב. מצוות קבורה היא לאבר מת, אולם איבר שחזר לחיות פקעה ממנו מצות קבורה, כשם שאין מצות קבורה במת שחזר לחיות.

אכן לקבוע שבאמת המוח מת, יש צורך שהדבר יתברר על פי אנשים יראי שמיים ונאמנים המומחים לדבר, שיאשרו זאת. במציאות הקיימת כיום הדבר קשה מאד לביצוע. לפיכך בשעה שרוצים לעשות מעשה צריך להתייעץ עם מומחי הלכה, כדי לעשות הכל כהלכה באמת.

הרב ד"ר מרדכי הלפרין

1. כיום ניתן לסמן על כרטיס ההצטרפות ולהתנות את התרומה באישור של איש דת מטעם המשפחה. במערכת מסודרת אין לחשוש שהאברים ינטלו בניגוד לתנאי החתימה על הכרטיס. במקומות בהם המערכת אינה מסודרת יש בסיס לחשש.

2. אם החלטת לחתום על כרטיס אדי, מן הראוי שתציין כי בחרת באפשרות של: "בתנאי שאיש דת לפי בחירת המשפחה יאשר את התרומה לאחר מותי". בחירה זו גם מסומנת ב * על כרטיס התורם.

3. למרות האמור, יש רבנים מגדולי הפוסקים שלא מתירים חתימה על כרטיס אדי אפילו אם היא מותנית "באישור איש דת לפי בחירת המשפחה", בעיקר אם מדובר במשפחה שאין לה קשר קבוע עם רבנים ואנשי הלכה, כך שהסעיף הזה עלול להיות לא רלוונטי.

שאלות:

- ↪ אלו הרגשות ואלו מחשבות מעורר בך הדיון על השתלת איברים?
- ↪ נסה לדמיין שאתה חלק ממשפחה המחכה בקוצר רוח להשתלה: מה עובר עליך בתקופה זו? מה גורם לך תקווה ומה גורם לך ייאוש?
- ↪ האם אתה היית חותם על כרטיס אדי? מה הקשיים הרגשיים והלכתיים שאתה רואה בחתימה כזו? מה הפתרונות שתוכל להציע לאור קריאת המקורות שבדף?
- ↪ נסה להבין: מה חידשה האפשרות שלתרומת איברים בעולם?

א. 4. ג. 2. חיי מי קודמין?

פתיחה

ביחידה הקודמת בחנו את האפשרות של תרומה לְאָחֵר לְאָחֵר מותנו; עתה נבחן שאלה קשה עוד יותר – האם צריך לתרום לאחר על ידי מותנו? האם עלי לסכן את חיי לטובת חיינו של האחר? "מי יחיה ומי ימות?!"

דוד דלרוזה שרת כחייל בנח"ל, ב- 30 באוקטובר 1988 היה בדרכו מטבריה לירושלים, לביצוע ניתוח קל, כדי להעלות את הפרופיל ולהשתתף בצניחה. כשהגיע האוטובוס ליריחו, נזרקו על

האוטובוס שלושה בקבוקי תבערה והוא עלה בלהבות. דוד נפצע לאחר ששב לאוטובוס הבוער כדי לנסות להציל את רחל וייס ואת שלושת ילדיה, ידיו ופניו נכוו באורח קשה, אך הוא לא הצליח להציל את בני המשפחה. הוא הועבר ליחידה לטיפול נמרץ בבית-החולים 'הדסה' בעין-כרם, שם התברר כי ריאותיו ולבו נפגעו קשה וכי רק השתלה תציל את חייו. דוד הוטס ללונדון בלוויית הוריו ושני רופאים מהיחידה לטיפול נמרץ, אך נפטר עוד בטרם נותח. האם נהג דוד כראוי? האם צריך היה להקריב את חייו על מנת לנסות ולהציל אחרים? והרי למדונו חז"ל ש"ברי ושמא - ברי עדיף"?

בבא מציעא סב ע"א

כדתניא: שניים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהן קיתון של מים, אם שותין שניהם – מתים, ואם שותה אחד מהן - מגיע לשוב.

דרש בן פטורא: מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד במיתתו של חברו. עד שבא ר' עקיבא ולימד: "וחי אחיך עמך" (ויקרא כ"ה, לו) - חייך קודמין לחיי חברך. שאלות:

- ↪ נסה לדמיין את הסיטואציה המתוארת בסוגיה: מה מרגיש כל אחד מהאנשים שבסיפור: האדם שבידו קיתון המים והאדם הנוסף?
- ↪ נסה להבין את העומד ביסוד כל אחת מהשיטות.
- ↪ מה ההרגשות המלוות את האדם שהכריע לשתות ולעזוב את חברו למות? כיצד ירגיע אותו רבי עקיבא?
- ↪ חשוב על מקרים בהם העזרה שלך לאחר באה על חשבונך: האם גם שם יפסוק רבי עקיבא כמו במקרה שלנו?

שר"ת חוות יאיר סימן קמ"ו

מחויב לכנוס לספק נפשו להציל נפש חברו וש"ס דידן בבא מציעא נמי הכא משמע. דדוקא התם שאם ישתו שניהם ימותו בוודאי מה שאין כן בספק, יש לומר שיתו שניהם ולא ישתה הוא לבד וימות חברו וודאי. ואם כן מחויב לכנסו עצמו לספק נפשות אפילו בספק הצלה

הנצי"ב, העמק שאלה שאילתא קמ"ז

ולכאורה דעת בן פטורא תמוה, וכי בשביל שאי אפשר לקיים "וחי אחיך" מחויב הוא להמית את עצמו חס וחלילה? ואיזו תועלת תהיה מה שיתן לחבירו? אלא העניין דאם ישתו שניהם על כל פנים יחיו יום או יומים גם שניהם שלא יגיעו לשוב, ואולי עד כה יזדמן להם מים. מה שאין כן אם לא יתן לחבירו הרי ימות בוודאי בצמא. ובא רבי עקיבא ודרש "וחי אחיך עימך" "חייך קודמין" והפירוש אפילו בספק חייך קודמין.

תלמוד ירושלמי מסכת תרומות דף מ/א

רבי אימי איתצד בסיפסיה [רב אימי ניצוד במקום בו הסכנה רבה מאד] אמר ר' יונתן יכרך המת בסדינו [אמר ר' יונתן שעל רב אמי להכין לו תכריכי מיתה כלומר, להתייאש מההצלה] אמר ר' שמעון בן לקיש עד דאנא קטיל אנא מתקטיל] אנא איזיל ומשיזיב ליה בחיילא [=ריש לקיש אמר שילך להציל אותו בכוח ואו שהוא עצמו יהרג או שיצליח להרוג את הגזלנים ששבו את רב אימי] אזל ופייסון ויהבניה ליה [הלך ופייס את הגזלנים והצליח להציל את רב אימי]

כסף משנה על רמב"ם הלכות רוצח פ"א הי"ד

כתב הגהות מיימוניות.. בירושלמי מסיק אפילו להכניס עצמו בספק סכנה חייב עכ"ל.

ש"ת יד אליהו מלובלין, סימן מ"ג

בירושלמי פ"ח דתרומות.. דמצינו דריש לקיש מסר נפשו להציל את רב אימי.. התם באמת פליגי ר' יונתן על ריש לקיש. אבל אפשר לומר דר' יונתן דאמר "יכרך המת בסדינו" רוצה לומר דאינו מחויבים להסתכן, אך ריש לקיש עביד ממידת חסידות ולא מצד הדין

"ממעמקים" – ש"ת הרב אפרים אשרי

השאלה שנשאלתי נוגעת לבעיה – האם מותר לאדם להציל את עצמו אם על-ידי כך יגרום שיהרג חברו.

בכ"ג באלול תש"א (15 בספטמבר 1941), החליט המפקד הגרמני על ענייני גטו קובנה, יארדן ימח שמו, שרק 5000 איש יישארו בגטו, והיתר יובלו למחנות השמדה. 5000 אלו יהיו בעלי מלאכה ובני משפחותיהם, ויש לחלק כרטיס לבן לכל אחד שיישאר בגטו. אולם אז נמצאו בגטו קרוב לשלושים אלף נפשות מישראל, כעשרת אלפים מתוכם בעלי מלאכה עם משפחותיהם. נעשתה מהומה גדולה, ובאלימות חטפו האנשים החזקים ביותר את הכרטיסים הנ"ל מאנשי המועצה.

עתה, השאלה האחת שנשאלתי: האם מותר למועצה לקחת את הכרטיסים ולחלק אותם לבעלי המלאכה, כפי שציווה המפקד יארדן ימח שמו? והשאלה השנייה: האם מותר לבעלי המלאכה לחטוף את הכרטיסים ועל-ידי כך להביא למותם של חבריהם בעלי המלאכה?

התשובה:

(1) מצד אחד אפשר לאמור שבמקרה זה כל בעלי המלאכה הם בגדר שותפים לכל הכרטיסים – כי הלא נתנו אותם עבור כולם. אם נדייק, אם כן, לכולם יש חלק בהם, ואם כך, יכול כל אחד לחטוף, שהרי יש לו חלק בהם.

(2) אולם אחר כך, בזמן שרציתי להביא שאלות ותשובות אלו לדפוס לאחר המלחמה, הראה לי ידידי הגאון רבי ישראל גוטסמן, ראש בישיבת לובאביץ', מה שאמר מהרש"א (רבי שמואל אידלס), על אותו הקטע מן התלמוד, שבו מסופר על הקיתון של המים – וזה לשונו: "וחי אחיך עמך" – חייך קודמים, שמן המלה "עמך" משתמע שיהא הוא (=אחיך) טפל לך.

ונראה לפי הדרש של רבי עקיבא שאם הקיתון של המים של שניהם – הרי שרבי עקיבא מודה לבן פטורא. ואפשר שטעם הדבר כפי שנאמר: "מה ראית שדמך אדום יותר מדם חברך" (על-פי מהרש"א בפירושו לסוגיה בבא מציעא סב, ע"ב). לפי דברים אלה יוצא שאם נקבע שכולם שותפים לכל הכרטיסים, נצטרך לאמור ההיפך ממה שאמרנו קודם. נצטרך לאמור שאסור להם

לחטוף, משום שבכך הוא חוטף דבר שהוא גם של חברו, והוא מציל את עצמו במשהו ששייך לחברה.

(3) ובכל זאת נראה שבעניין זה יש צורך בדיון נוסף, אפשר לאמור שאי-אפשר להשוות בין המקרה של הגטו לבין מקרה כמו זה של הקיתון, שעוסק ביחידים בלבד. הרי כוונת הרשעים ימח שמם הייתה להשמיד את כולם. רק באופן זמני הוצע דרך להציל חלק מהיהודים על ידי נתינת הכרטיסים. ואם כן, לקיחת הכרטיסים מאת הגרמנים, וחלוקתם, הם עניינים של הצלת נפשות. ואחר כך שמעתי דברים מפי הגאון ר' א"ב שפירא זצ"ל, אב בית הדין של קובנה, את הדברים הבאים: בז' בחשוון תש"ב (26.10.41), יצאה הגזירה להקהיל את תושבי הגטו הנשארים, אנשים, נשים וטף, על מגרש השוק. ידוע היה שחלק גדול מן הנאספים יידונו למיתה, ואנשי מועצת הגטו באו לשאול את אב בית הדין כיצד לנהוג על-פי התורה, ואחר יישוב הדעת פסק להם אב בית הדין בזו הלשון:

אם יצאה גזירה חס ושלום, על קהילה מישראל להשמידה, ובאמצעים כלשהם אפשר להציל חלק מן העדה, מוכרחים ראשי העדה לקחת עוז בנפשם, ומוטלת עליהם האחריות לעשות מעשה, ולהציל את מי שאפשר.

וכן בנידון שלנו: נראה שגם לקיחת הכרטיסים, וגם חלוקתם היא גם כן עניין הצלה, ולא שייך להשוות בין עניין זה למצב שבו מעורבים אנשים יחידים בלבד. ואם כן, מחוייבים אנשי המועצה לקחת את הכרטיסים ולחלקם.

הרב יעקב מדן²

הרב מדן מסביר את שתי העמדות המנוגדות: עמדתו של רבי עקיבא מול עמדתו של בן פטורא, להלן מובאים עיקרי דבריו של הרב מדן.

עמדת רבי עקיבא:

האהבה, עליה מדבר רבי עקיבא, מחייבת את האדם כל עוד הוא נדרש להקריב מן השייך לו, כמו הממון שבבעלותו, זמנו או מאמציו האישיים. בדברים אלו אין גבול, לכאורה, לאהבה שחייב אדם להרעיף על חברו. בתפיסתם של חז"ל, ולמיטב ידיעתי בלא חולק, גופו וחייו של האדם אינם אלא פיקדון בידו מיוצר נשמתו, וכשם שאין אדם אוסר את שאינו שלו ואין אדם מקדיש את שאינו שלו - כך אינו רשאי למסור את חייו, שאינם שלו, להצלת חברו ולהגשמת אידיאל האהבה. בדומה לכך פסק הרמב"ם (הל' יסודי-התורה ה', א), שהאדם אינו רשאי למסור את חייו לקיום מצווה שאין בה דין "ייהרג ואל יעבור". יש להניח לפי זה, שלפי שיטתו של רבי עקיבא האדם מופקד כלפי הקב"ה קודם כל על שמירת גופו וחייו שלו, ורק אחר כך על שמירת אלו של חברו, ואין סתירה בין דרשתו על הפסוק "ואהבת לרעך כמוך" לדרשתו על "וחי אחיך עמך".

עמדת בן-פטורא

החתם-סופר³ ובעקבותיו, בדרך שונה מעט, בעל ה'שרידי אש', קשרו את מחלוקתם של בן-פטורא ורבי עקיבא עם מחלוקת התנאים לגבי הסגרת אדם לנוכרים שרוצים להרגו כדי להציל את האחרים ממיתה:

² דברי הרב מדן דלהלן הם לקט ממאמרים שכתב בחוברות "דף קשר" של ישיבת הר-עציון.

"סיעה של בני אדם שאמרו להם נכרים תנו לנו אחד מכם ונהרגהו, ואם לאו הרי אנו הורגין את כולן - יהרגו כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל. אבל אם ייחדוהו להם, כגון שיחדו לשבע בן בכרי - יתנוהו להן ואל יהרגו. אמר ר' יהודה: במה דברים אמורים, בזמן שהוא מבפנים והן מבחוץ. אבל בזמן שהוא מבפנים והם מבפנים - הואיל והוא נהרג והן נהרגין, יתנוהו להן ואל יהרגו כולן. וכן הוא אומר 'ותבא האשה אל כל העם בחכמתה' וגו', אמרה להם: הואיל והוא נהרג ואתם נהרגין - תנוהו להם ואל תהרגו כולכם. ר' שמעון אומר: כך אמרה להם, כל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה. (תוספתא תרומות ז', כג)

נראה שהלכות אלו לא נכתבו בעת דיון אקדמי משפטי בשאלות שפיכות דמים, אלא נכתבו בדם. אלה היו שאלות מעשיות וקיומיות בתקופת השלטון הרומאי והמרידות בו. בכתביו של יוסף בן-מתתיהו (יוספוס פלאביוס) יש תיאורים של פעולות העונשין הרומאיות נגד קהילות שלא שיתפו פעולה עם הרומאים. היו מקרים שהרומאים דרשו מכסות של עשירית מן האנשים, שאותם הקהילה תבחר ותמסור לרומאים לצורך הוצאה להורג - מקרה המקביל לדין המובא בסוגיה "בלא ייחדוהו להם"; היו מקרים שהקהילות נדרשו למסור את ראשי הקהל נקובים בשמותם - "בייחדוהו להם כשבע בן בכרי"; והיו מקרים שבהם נדרשו היהודים להסגיר את ראשי המורדים - "במחויב מיתה (בדיניהם) כשבע בן בכרי". התנאים נחלקו בשאלות אלו, רבי יהודה הוא מן המקילים ורבי שמעון מחמיר, וקשה לנתק את מחלוקתם מדעתם הכללית על הצורך להשלים עם שלטון הרומאים, כפי שהיא באה לידי ביטוי בויכוחם המפורסם על היחס לגשרים, לשווקים ולמרחצאות שבנו הרומאים.

אם נקבל את הנחתנו זו, ונלך, כאמור, בעקבות החתם-סופר, שקשר למחלוקת זו גם את דעתו של בן-פטורא, נוכל להגיע למסקנה שבן-פטורא הדגיש מאד את הלכידות הפנימית בעת צרה, וראה אותה כתנאי להמשך הקיום בעת הגזירות והמלחמות. אם יפנה כל איש כדי להציל את עצמו בלבד - יישבר עם ישראל בצוק העיתים, כאגודת קנים שאיבדה את הדבק הפנימי שלה והפכה לקיסמים בודדים ושברים.

נביא לכך שתי דוגמאות:

א. בימים הקשים של השמדת שש מאות רבבות יהודי אירופה בידי הצורר יש"ו לפני כיוכל שנים, הלך גאון ישראל וקדושו, הרב מנחם זעמבא הי"ד מפראג, מחבר הספר 'תוצאות חיים', עם קהילתו אל כבשני ההשמדה. אישים בעלי השפעה התערבו לטובתו והרוצחים הסכימו לחלצו מקהילת המושמדים, אך רבי מנחם זעמבא סירב להיפרד מבני קהילתו ברגע הקשה ולהציל את עצמו. מדוע עשה זאת? למי עזר בכך שצעד אלי מותו?! נראה לי, שמאמר חז"ל הקרוב ביותר למעשהו האצילי של הרב הי"ד היה מאמרו של בן פטורא - "ואל יראה אחד מהם במותו של חבירו". הרב לא פרס את דבק האחים הקהילתי גם תמורת הצלת חייו. ואם ישאל השואל, לדברינו, איך פסק הרב הי"ד נגד רבי עקיבא, שהלכה כמותו, ועוד בדיני נפשות - נשיב לו: בהוראת שעה, בעת צרה ליעקב, כשהלכידות הפנימית הייתה כמעט הנשק היחידי שנותר ליהודים לאחוז בו - הלך הרב הי"ד על פי שיקול דעתו ורוח הקודש שנוטע הקב"ה בלב כל מנהיג ציבור על פי תורה לשמה, בבחינת "יפתח בדורו כשמואל בדורו". הוא נטה אחר דעה שלא נפסקה להלכה בדרך

³ עיין למשל חידושי החתם-סופר לבבא מציעא סב. ד"ה "לכדתניי", שזיהה את מחלוקת בן פטורא עם רבי עקיבא כמחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש בירושלמי בתרומות פרק ח', וכן בשרידי-אש ח"ב סי' עח, שזיהה אותה כמחלוקת תנאים בתוספתא שם, ועוד. ועיין על כך בהרחבה במאמרנו 'עיון במשנת חסידים', ספר היובל לשיבת הר עציון, אלון שבות תשנ"ח, עמ' 231-269. ועי' שו"ת בני-ציון סי' קע"ה, שו"ת משפט-כהן קמ"ג ועוד.

כלל אך נותרה להלכה במקרים מסוימים, שהרי הרמב"ם (הל' יסודי-התורה ה', ה) פסק כריש לקיש נגד ר' יוחנן בירושלמי בתרומות (פ"ח ה"ד), שאין להסגיר יהודי למיתה בידי גויים בייחודהו להם סתם אלא במחויב מיתה בלבד, ואפילו אם ייהרגו כולם. וכבר הבאנו לעיל שלדעת ה'חתם סופר' הולך ריש לקיש בשיטת בן-פטורא.

ב. אף שמעולם לא נפסקה בכך הלכה מפורשת, ברור לכל חייל שומר תורה ומצוות, שחייל הניצב עם חבריו אל מול פני אויב אינו יכול לפעול על פי הכלל של רבי עקיבא, שחיך קודמים לחיי חברך. הלכידות הקבוצתית של ברית האחים לנשק אל מול פני האויב היא גורם קריטי, שבלעדיו אין לנו, חלילה, כל תקומה. דוגמא מובהקת להתחבטות במצב כזה ולהכרעה בו, דוגמא שגאוה ועצב משמשים בה בערבוביה, הייתה בעת ההיתקלות של סיירת צנחנים לפני בקלעת ג'בור שבלבנון. שני המפקדים, שהלכו בראש הכוח, נפלו ממכת האש הראשונה שניתכה בהם. קצין שלישי, ד. ג. הי"ד, לא היסס לרגע, וקפץ אל תוך התופת כדי לחלצם עם מספר לוחמים אחריו. בדרכו אל תוך האש קרא דויד הי"ד לרעו ובן טיפוחיו במחלקה, ע', שירד עימו, ויחפה עליו. ע', חייל טוב וחבר מסור כשלעצמו, התחבט לרגעים, הכריע בעת משבר בנוסח 'חיך קודמים', ונאלץ לראות במותו של חברו.

דומה שבן-פטורא, שהשתמש בביטוי של הגר "ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו", התכוון ללמוד מהתנהגותה של הגר הלכה לדורות. דין "ואהבת לרעך כמוך", אינו רק 'כמוך', שאז יש מקום לשיקול קר ולסדר עדיפויות. ההשוואה היא לאהבה הגדולה מכול - ודוגמתה היא אהבת האם לבנה, אהבה שאין עמה שום חשבון היא המצווה לאהוב כל איש מישראל בכל עת ובכל שעה, וכפי שבאו הדברים מאוחר יותר בתורת ה'בעל שם טוב' ותלמידיו הקדושים.

יישומו של העיקרון שלמד בן פטורא מהגר היה בלכידות החברתית שדרש בעיתות המצוקה כדי שהעם יוכל להמשיך ולהתקיים. מסתבר לנו, שאף בן פטורא לא היה מעיז לצאת נגד ההיגיון המשפטי הפשוט והישר, שהאדם מופקד כלפי הקב"ה בראש ובראשונה על שמירת גופו שלו ולא ייתכן שימותו שניים במקום שהאחד יכול לחיות, לולא למד זאת מסיפורו של הגר, עם כל החום, האהבה והחויב בהם התורה מתייחסת לסיפור זה.

הרב מדרן סיים את דיונו בנושא מחלוקת רבי עקיבא ובן-פטורא בפואמה שכותרתה "בן-פטורא ועוד שניים", שבו הוא מעלה על נס את תופעת "החברות עד מוות" ברגעי משבר לאומיים, להלן שלושה בתים מתוך הפואמה:

...

שם כרעו שכבו השניים / שם, בארץ עייפה
בין שניהם קיתון של מים / בקיתון אין אף טיפה
עיניהם זכות וטובות מבטים / אף על פי שכבו, מה ישיר מבטן!
וחולות אפורים, זועמים, לוהטים / לא יצליחו כסות את טוהר תכלתן.
שום זוג עיניים מהן לא ראה / במות בן הזוג מצמא
בעוד הלשון שתחתן אז גמעה / טיפה, לחלוחית, לגימה.
חזיהם צמודים, ליבם לא פועם / אך גם בלי קרדילוג או רופא
הן יושר ליבם כה דופק, כה רועם / מצפונם הן לא מת, הוא איננו מרפה!
שפתיים דוממות, חריבות / אך היטב אם תחזה

הן עדיין דובבות / לא בגדנו זה בזה!

...

והשיר הלזה עוד חרק, 'השתעל' / וקולו קצת גימגם ורטט
מרשב"ג שנשחט עם רבי ישמעאל / עד תתנ"ו, ברנ"ו, ת"ח ות"ט.
ושוב כעבור שנות דורות נתגלה / ושחור כעשן כבשנים תארו
כשיאנוש קורצ'אק לקרון מוות עלה / עת סירב לעזוב יתומי בית ספרו.
העשן מפולין עם הזמר נשאר / מיתמר כעבור שנות יובל ביריחו
מתערב בעשן אוטובוס שבער / עת דויד דלרוזה קפץ לתוכו.
וגרדום הצורר את השיר לא מחשה / ולו קול פיצוץ הרימון מנגינה
רימון בין לבבות של מאיר ומשה / בקולר של חבלי לידת מדינה.
והלחן הוא לחן בלדת חובש / בשכונת בית ישראל בששת ימים
עת נפל וסוכך על פצועו בליל אש / ויחדיו נתערבו שם דמים בדמים.
ומהרי גוש עציון עונה לו ההד / למ"ד ה"א לוחמים מפזמים מנגינה
יהי ליל שחז גופותינו לעד / שאיש לא ברח, לא בגד, לא נכנע.
וגם ללא תוף, חצוצרה ופסנתר / בצומת בית-ליד הזמר נישא
כששבת מחפוד רץ, לא ויתר / וטרם נפל, להציל עוד ניסה.
ועכשיו, לא אי-אז, לא אי-שם אלא פה / יש זקן פליט מחנות, שריד שעות נוראות
שעל נער צעיר הגן בגופו / משן כלבי טרף חדי מלתעות.

ובימים שנראה שאיש לבצעו/ ואדם על כיסו רק יחשוב
ונדמה שכל רע בגד ברעו/ ושירת בן פטורא חלפה לבלי שוב.
הטה אוזנך, הסכת נא ושמע/ השירה מתנגנת אף אם אין לה כלים.
בזמר שקט, אך מכה בעוצמה/ השיר עוד יושר, אף אם אין לו מלים.
ודע: כי יש תורה ויש שירה
ויש תורה שהיא שירה – זו תורה של בן-פטורא!

שאלות:

- ↔ מה הם שני העקרונות החשובים שכל אחד מהתנאים מחזיק בהם על פי דברי הרב מידן?
אלו משני העקרונות נראה לך חזק יותר?
- ↔ מה הביטויים שיכולים להיות לשני העקרונות הללו בחיידך?
- ↔ נסה לחשוב על הרגעים שחלפו על ע' ודוד בעת הקרב בלבנון: מה הרגיש ע' כאשר ביקש ממנו דוד לבוא איתו? מה הרגיש דוד כאשר ראה שע' נשאר למעלה? כיצד היית נוהג? כיצד היית רוצה לנהוג?
- ↔ חשוב על רגעי חייו האחרונים של הרב מנחם זעמבא הי"ד: על מה חשב? מה הרגיש? האם היה שלך בהחלטתו? מה דעתך על ההחלטה האמיצה שלו:

נספח להרחבה

הרעות / חיים גורי

... אך נזכור את כולם
את יפי הבלורית והתואר
כי רעות שכזאת לעולם
לא תיתן את ליבנו לשכוח
אהבה מקודשת בדם
את תשובי בינינו לפרוח.

הרעות נשאנוך בלי מילים
אפורה עקשנית ושותקת
מלילות האימה הגדולים
את נותרת בהירה ודולקת.

הרעות כנערייך כולם
שוב בשמך נחייך ונלכה
כי רעים שנפלו על חרבם
את חייך הותירו לזכר.

ב. אחריות, ערבות ומחויבות

ב. 1. מחויבות משפחתית

מקורות חובה בפרק זה הם: שמות כ', ויקרא י"ט, מהר"ל, ספר החינוך, רמב"ן, רש"י הירש, שבועות ל"ט ע"א, בראשית ל"ד, בראשית ל"ו, דברים כ"ה, שולחן ערוך יו"ד.
מקורות בחירת החובה בפרק זה הם:
1. שתיים מתוך הסוגיות במסכת קידושין
2. אחד מבין שני המקורות הבאים: רמב"ם הלכות ממרים, שולחן ערוך סימן ר"מ
3. שניים מתוך המקורות הבאים: שיר השירים רבה, תנחומא, אבות דרבי נתן, מכילתא דרבי ישמעאל, שמות רבה.

1. יחס להורים

ספר שמות פרק ב

כָּבֵד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרְכוּן יְמֵיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ:

ספר ויקרא פרק יט

אִישׁ אָמוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֶת שְׁבֹתַי תִּשְׁמְרוּ אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם:

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף ל עמוד ב

כל מצות האב על הבן וכו'. מאי כל מצות האב על הבן? אילימא כל מצותא דמיחייב אבא למיעבד לבריה, נשים חייבות? והתניא: האב חייב בבנו למולו ולפדותו; אביו אין, אמו לא! אמר רב יהודה, הכי קאמר: כל מצות האב המוטלת על הבן לעשות לאביו - אחד אנשים ואחד נשים חייבין. תנינא להא דת"ר: איש - אין לי אלא איש, אשה מנין? כשהוא אומר: תיראו - הרי כאן שנים; א"כ, מה ת"ל איש? איש סיפק בידו לעשות, אשה אין סיפק בידה לעשות, מפני שרשות אחרים עליה. אמר רב אידי בר אבין אמר רב: נתגרשה, שניהם שוים. ת"ר נאמר: (שמות כ) כבד את אביך ואת אמך, ונאמר: (משלי ג) כבד את ה' מהונך, השווה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום; נאמר: (ויקרא יט) איש אמו ואביו תיראו, ונאמר: (דברים ו) את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד, השווה הכתוב מוראת אב ואם למוראת המקום; נאמר: (שמות כא) מקלל אביו ואמו מות יומת, ונאמר: (ויקרא כד) איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו, השווה הכתוב ברכת אב ואם לברכת המקום; אבל בהכאה - ודאי אי אפשר; וכן בדין, ששלשתן שותפין בו. ת"ר, שלשה שותפין הן באדם: הקב"ה, ואביו, ואמו, בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו, אמר הקב"ה: מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני. תניא, רבי אומר: גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שבן מכבד את אמו יותר מאביו, מפני שמשדלתו בדברים, לפיכך הקדים הקב"ה כיבוד אב לכיבוד אם; וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שהבן מתיירא מאביו יותר מאמו, מפני שמלמדו תורה, לפיכך הקדים הקב"ה מורא האם למורא האב. תני תנא קמיה דרב נחמן: בזמן שאדם מצער את אביו ואת אמו, אמר הקב"ה: יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם, שאלמלי דרתי ביניהם ציערוני.

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף לא עמוד א

עד היכן כיבוד אב ואם? אמר להם: צאו וראו מה עשה עובד כוכבים אחד באשקלון ודמא בן נתינה שמו, פעם אחת בקשו חכמים פרקמטיא בששים ריבוא שכר, והיה מפתח מונח תחת מראשותיו של אביו, ולא ציערו. אמר רב יהודה אמר שמואל, שאלו את ר' אליעזר: עד היכן כיבוד אב ואם? אמר להם: צאו וראו מה עשה עובד כוכבים אחד לאביו באשקלון ודמא בן נתינה שמו, בקשו ממנו חכמים אבנים לאפוד בששים ריבוא שכר, ורב כהנא מתני: בשמונים ריבוא, והיה מפתח מונח תחת מראשותיו של אביו, ולא ציערו. לשנה האחרת נתן הקב"ה שכרו, שנולדה לו פרה אדומה בעדרו. נכנסו חכמי ישראל אצלו, אמר להם: יודע אני בכס, שאם אני מבקש מכם כל ממון שבעולם אתם נותנין לי, אלא אין אני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל כבוד אבא. וא"ר חנינא: ומה מי שאינו מצווה ועושה - כך, מצווה ועושה עאכו"כ, דא"ר"ח: גדול מצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה.

שאלות:

- ↪ נסה לענות על השאלה שבראשית הסוגיה: "עד היכן כיבוד אב ואם?" מה התשובה שהיית אתה נותן לשאלה זו? מה המקומות בהם עבורך יש ניסיון בכיבוד הורים?
- ↪ לו היית חבר "אשקלוני" של דמא בן נתינה: מה היית חושב על המעשה שעשה? מה היית אומר לו?
- ↪ דמיון מה מרגיש ומה חושב אבא של דמא כאשר הוא מתעורר משנתו ומגלה מה היה בזמן שישן?
- ↪ מה חושבים חכמי ישראל כאשר הם חוזרים לביתם? מה הלימוד שלהם מהסיפור?
- ↪ מדוע נראה לך שהשכר של דמא היה דווקא פרה אדומה?
- ↪ מה אתה לוקח מסיפור זה לכיבוד הורים שלך?

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף לא עמוד ב

רבי טרפון הוה ליה ההיא אמא, דכל אימת דהות בעיא למיסק לפוריא - גחין וסליק לה, וכל אימת דהות נחית - נחתת עלויה, אתא וקא משתבח בי מדרשא, אמרי ליה: עדיין לא הגעת לחצי כיבוד, כלום זרקה ארנקי בפניך לים ולא הכלמתה? רב יוסף כי הוה שמע קל כרעא דאמיה, אמר: איקום מקמי שכינה דאתיא.

המהר"ל, גור אריה, דברים ה' טז

אף על כיבוד אב ואם נצטוו במרה וכו'. ובפרשת בשלח (שמות טו, כה) לא כתב רש"י רק 'שבת ודינין ופרה אדומה', ולא כתב כיבוד אב ואם (קושית הרמב"ן פסוק יב). ויש לומר, דלעיל כתיב (שם) "שם שם לו חוק ומשפט ושם נסהו", ופירוש נסהו לעם אם ילכו בתורתו, ובכל המצות שייך ניסיון, חוץ מן כיבוד אב ואם, לפי שהאדם עושה בטבע לכבד אב ואם, והם מן המצות הטבעיות שהאדם עושה ומקיים בטבע, ולפיכך לא פירש למעלה כבוד אב ואם, שאין זה ניסיון. אבל שבת ופרה אדומה ודינין, שייך בו ניסיון:

שאלות:

- ↩ האם יחסך להוריך נגזר ממצוות כיבוד הורים או מהרגשתך הטבעית?
- ↩ נסה לחשוב על סיטואציות בחייך בהן טוב שיש מצווה כתוספת לרגש הטבעי?
- ↩ אלו מצוות נוספות נתפסות אצלך כתוספת לרגש ולרצון הטבעי?
- ↩ מה אתה לוקח מקטע זה לכיבוד הורים שלך?

ספר החינוך, מצוה לג:

משורשי מצווה זו, שראוי לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה, שזו מידה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלהים ואנשים. ושייתן אל לבו כי האב והאם הם סיבת היותו בעולם, ועל כן באמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד וכל תועלת שיוכל, כי הם הביאוהו לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו. וכשיקבע זאת המידה בנפשו, יעלה ממנה להכיר טובת האל ברוך הוא, שהוא סיבתו וסיבת כל אבותיו עד אדם הראשון, ושהוציאו לאוויר העולם וסיפק צרכו כל ימיו, והעמידו על מתכונתו ושלימות אבריו, ונתן בו נפש יודעת ומשכלת, שאלולי הנפש שחננו האל יהיה כסוס כפרד אין הבין, ויערוך במחשבתו כמה וכמה ראוי לו להיזהר בעבודתו, ברוך הוא.

שאלות:

- ↩ מה השורש שנותן ספר החינוך למצוות כיבוד הורים? האם יש לך טעמים נוספים להציע?
- ↩ נסה להיזכר ברגע של כיבוד הורים שלך: מה הרגשת? מה אתה חושב שהרגישו הוריך?
- ↩ נסה להיזכר ברגע בו לא כיבדת את אבא או אמא: מה הרגשת? מה אתה חושב שהרגישו הוריך?
- ↩ האם אתה מרגיש לעיתים התנגשות בין כיבוד הורים לעבודת ה' גם אם לא: נסה לדמיין סיטואציה היכולה לגרום לנער להרגיש התנגשות כזו? מה נראה לך שיאמר ספר החינוך על תחושה זו?
- ↩ מה ההרגשות שלך כלפי הוריך? מה הרגשות שהיית רוצה שיהיו לך כלפי הוריך?
- ↩ נסה לדמיין אותך תינוק קטן: מה הצרכים שלך? כיצד נראים הימים והלילות של הוריך?
- ↩ מה מעורר בך דמיון זה?

רמב"ן, שמות פרק כ פסוק יא ד"ה 'כבד את אביך'

הנה השלים כל מה שאנו חייבין בדברי הבורא בעצמו ובכבודו, וחזר לצוות אותנו בענייני הנבראים, והתחיל מן האב שהוא לתולדותיו כעניין בורא משתתף ביצירה. כי ה' - אבינו הראשון, והמוליד - אבינו האחרון, ולכך אמר במשנה תורה כאשר צויתך בכבודי כן אנכי מצווך בכבוד המשתתף עמי ביצירתך (=דברים ה טו: 'כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ'). ולא פירש הכתוב הכבוד, שהוא נלמד מן הכבוד הנאמר למעלה באב הראשון, יתברך: שיודה בו שהוא אביו, ולא יכפור בו לאמר על אדם אחר שהוא אביו, ולא יעבדנו כבן לירושתו או לעניין אחר שיצפה ממנו, ולא ישא שם אביו וישבע בחיי אביו לשווא ולשקר. ויכנסו בכלל הכבוד דברים אחרים, כי

בכל כבודו נצטוונו, ומפורשים הם בדברי רבותינו (מסכת קידושין דף לא ע"ב), וכבר אמרו (שם דף ל ע"ב) שהוקש כבודו לכבוד המקום.

רש"ר הירש, שם

... יציאת מצרים ומתן תורה הן שתי עובדות היסוד של עם ישראל, שעליהן תיכון כניעתנו לפני ה', כמושל ושליט בגורלנו ובחינו. והנה שתי עובדות אלה – עובדות היסטוריות הן, ואנו יודעים אותן ומכירים בהן כאמיתות היסטוריות, אולם הערובה היחידה לאמיתותן היא המסורת, ויסודה של מסורת אינו אלא מסירתה הנאמנה לבנים מידי האבות וקבלתה ברצון בידי הבנים מידי האבות. על כן לא נתקיימו לאורך ימים יסודות הבניין הגדול שייסד ה' בישראל, אלא על המשמעת העיונית והמעשית של בנים כלפי אבות ואמהות, ונמצאנו למדים כי **כיבוד אב ואם הוא התנאי היסודי לנצחיותה של האומה הישראלית**. ע"י האב והאם נותן ה' לילד לא לבד את הווייתו הפיסית, אלא הם למעשה גם החוליה המקשרת את הילד אל העבר היהודי ועושה אותו לבן ישראל ולבת ישראל... אלמלא הקשר בין אבות ובנים – תנותק שרשרת הדורות, תאבד תקוות העבר היהודי לגבי העתיד, והאומה הישראלית תחדל מלהיות. אכן, גדולה חשיבותם של ההורים בישראל, ולפיכך ייחדה להם התורה מקום נכבד בעשרת הדברות.

שאלות:

↪ כתוב על דף את המילה המסורת ואת כל האסוציאציות שעוברות בך למקרא המילה.

קרא את שכתבת: מה היא בשבילך מסורת?

↪ נסה לדמיין עולם בו אין הורים ומשפחה: מה היית מכיר ויודע על הקב"ה ועל התורה

והמצוות?

↪ ערוך לעצמך רשימה של ידיעות בתחום הדתי ובתחומים נוספים שקיבלת מהבית בו אתה

גדל.

↪ דמיין את הבית שתקים בע"ה: אלו ידיעות, הרגשות והבנות תרצה להעביר לילדיך? מה

תרצה שהם ירגישו כלפיך?

↪ אלו הוראות אתה מוכן לקבל "ברצון" מהוריך ועל אלו נקודות אתם רבים? כיצד תוכל

לקבל יותר ברצון את המסורת שהם מעבירים אליך?

רמב"ם הלכות ממרים פרק ו'

ט. עד היכן כיבוד אב ואם: אפילו נטלו כיס של זהובים שלו, והשליכוהו לפניו לים--לא יכלים

אותן, ולא יצעק בפניהם, ולא יכעוס כנגדם; אלא יקבל גזירת הכתוב, וישתוק.

י. ועד היכן מוראן: אפילו היה לובש בגדים חמודות, ויושב בראש בפני קהל, ובא אביו או אימו

וקרעו בגדיו, או הכוהו על ראשו, וירקו בפניו--לא יכלים אותן, אלא ישתוק, ויירא ויפחד ממלך

המלכים, שציווהו בכך: שאילו מלך בשר ודם גזר עליו דבר שהוא מצטער יתר מזה, לא היה יכול

לפרסם בדבר; קל וחומר, למי שאמר והיה העולם ברצונו.

יא. אף על פי שבכך נצטוונו, אסור לאדם להכביד עולו על בניו ולדקדק בכבודו עימהם, שלא

יביאם לידי מכשול, אלא ימחול ויתעלם: שהאב שמחל על כבודו, כבודו מחול. והמכה בנו גדול--

מנדין אותו, שהרי הוא עובר על "ולפני עיוור, לא תיתן מכשול" (ויקרא יט, יד).

יב. מי שנטרפה דעתו של אביו או של אימו, ישתדל לנהוג עימם כפי דעתם, עד שירוחם עליהן. ואם אי אפשר לו לעמוד, מפני שנשתטו ביותר--יניחם וילך לו, ויצווה אחרים להנהיגם כראוי להם.

יג. הממזר חייב בכבוד אביו ומוראו, אף על פי שהוא פטור על מכתו ועל קללתו, עד שיעשה תשובה: שאפילו היה אביו רשע ובעל עבירות, מכבדו ומתיירא ממנו. ראה אותו עובר על דברי תורה--לא יאמר לו אבא עברת על דברי תורה, אלא יאמר לו אבא כתוב בתורה כך וכך, כאילו הוא שואל ממנו, לא כמזהירו.

יד. מי שאמר לו אביו לעבור על דברי תורה, בין שאמר לו לעבור על מצות לא תעשה או לבטל מצות עשה--אפילו של דבריהם--הרי זה לא ישמע לו: שנאמר "איש אימו ואביו תיראו, ואת שבתותי תשמורו" (ויקרא יט, ג), כולכם חייבין בכבודי.

טו. אמר לו אביו השקני מים, ומצוה לעשות--אם אפשר למצוה שתיעשה על ידי אחרים--תיעשה, ויתעסק בכבוד אביו: שאין מבטלין מצוה, מפני מצוה. ואם אין שם אחרים לעשותה--יתעסק במצוה, ויניח כבוד אביו: שהוא ואביו חייבין בדבר מצוה. ותלמוד תורה, גדול מכיבוד אב ואם.

שולחן ערוך יורה דעה סימן רמ

סעיף ח: עד היכן כיבוד אב ואם, אפילו נטלו כיס של זהובים שלו והשליכו בפניו לים, לא יכלימם ולא יצער בפניהם ולא יכעוס כנגדם, אלא יקבל גזירת הכתוב וישתוק. הגה: ויש אומרים דאם רוצה לזרוק מעות של בן לים דיכול למונעו, דהא אינו חייב לכבדו רק משל אב, אבל לא משל בן (טור בשם ר"י). ואין חילוק בין לכבדו או לצערו (ת"ה סימן מ'). ודוקא קודם שזרקו, דאפשר דממנע ולא עביד, אבל אם כבר זרקוהו, אסור לאכלומיה אבל יוכל לתבעו לדינא (טור בשם הרא"ש). ודוקא אם רוצה לזרוק כיסו לים, דאית ביה חסרון כיס, אבל אם רוצה להעביר ממנו ריוח בעלמא, אסור בכל ענין (ר"ן פ"ק דקדושין). בן שיש לו דין עם אביו, והאב הוא תובע הבן, צריך הבן לילך אחר אביו אע"פ שהבן הוא נתבע ודר בעיר אחרת, שזהו כבוד אביו. אבל האב חייב לשלם לבן הוצאות, דאינו חייב לכבדו משל בן (במהרי"ק שורש נ"ח), כמו שנתבאר.

סעיף י: מי שנטרפה דעת אביו או אמו, משתדל לנהוג עמם כפי דעתם עד שירוחם עליהם. ואם אי אפשר לו לעמוד, מפני שנשתגעו ביותר, ילך לו ויניחם, ויצוה לאחרים לנהגם כראוי. סעיף יא: ראה אביו שעבר על דברי תורה, לא יאמר לו: עברת על דברי תורה, אלא יאמר לו: אבא כתוב בתורה כך וכך, כאילו הוא שואל ממנו ולא כמזהירו, והוא יבין בעצמו ולא יתבייש. ואם היה אומר שמועה בטעות, לא יאמר לו: לא תתני הכי.

סעיף יב: אמר לו אביו: השקני מים, ויש לפניו לעשות מצוה עוברת כגון קבורת מת או לוייה, אם אפשר למצוה שתעשה ע"י אחרים, יעסוק בכבוד אביו. ואם התחיל במצוה תחלה, יגמור, דהעוסק במצוה פטור מן המצוה (ב"י בשם הר"ן). ואם אין שם אחרים לעשות, יעסוק במצוה ויניח כבוד אביו. (מיהו אם אין זמן המצוה עוברת, יעסוק בכבוד אביו ואח"כ יעשה המצוה) (רבינו ירוחם נתיב א' בשם רא"ש).

סעיף יג: תלמוד תורה גדול מכבוד אב ואם.

סעיף יד: אביו אומר לו: השקני מים, ואמו אומרת: השקני מים, מניח אמו ועוסק בכבוד אביו. ואם היא מגורשת מאביו, שניהם שוים ולא יזיה מהם שירצה יקדים.

סעיף טו: אמר לו אביו לעבור על דברי תורה, בין מצוה עשה בין מצות לא תעשה, ואפילו מצוה של דבריהם, לא ישמע לו.

סעיף טז: האב שצוה את בנו שלא ידבר עם פלוני ושלא ימחול לו עד זמן קצוב, והבן היה רוצה להתפייס מיד לולי צוואת אביו, אין לו לחוש לצוואתו.

סעיף יז: אחד האיש ואחד האשה שוין בכבוד ובמורא של אב ואם, אלא שהאשה אין בידה לעשות, שהיא משועבדת לבעלה, לפיכך היא פטורה בכבוד אב ואם בעודה נשואה. ואם נתגרשה או נתאלמנה, חייבת.

סעיף יח: ממזר חיי בכבוד אביו ובמוראו. אפילו היה אביו רשע ובעל עבירות, מכבדו ומתירא ממנו. הגה: ו"א דאינו מחוייב לכבד אביו רשע, אא"כ עשה תשובה (טור ומרדכי פ' כיצד ובהגהות מיימוני פ"ו דהלכות ממרים).

סעיף יט: אסור לאדם להכביד עולו על בניו ולדקדק בכבודו עמהם, שלא יביאם לידי מכשול, אלא ימחול ויעלים עיניו מהם, שהאב שמחל על כבודו, כבודו מחול.

סעיף כ: המכה לבנו גדול, היו מנדין אותו, שהרי עובר על לפני עור לא תתן מכשול (ויקרא יט, יד). ולא מקרי גדול לדבר זה, רק אחר כא כ"ב שנה או כ"ד שנה (בקונטרס פ"ק דקדושין וב"י ס"ס של"ד).

סעיף כא: חייב אדם לכבד אשת אביו, אף ע"פ שאינה אמו, כל זמן שאביו קיים. וחייב לכבד בעל אמו, כל זמן שאמו קיימת. אבל לאחר מיתה, אינו חייב בכבודם. ומכל מקום דבר הגון לכבדם אף לאחר מיתה.

סעיף כה: אם האב רוצה לשרת את הבן, מותר לקבל ממנו אלא א"כ האב בן תורה. תלמיד שרוצה ללכת למקום אחר, שהוא בוטח שיראה סימן ברכה בתלמודו לפני הרב ששם, ואביו מוחה בו לפי שדואג שבאותה העיר העובדי כוכבים מעלילים, אינו צריך לשמוע לאביו בזה. הגה: וכן אם האב מוחה בבן לישא איזו אשה שיחפוץ בה הבן, א"צ לשמוע אל האב (מהרי"ק שורש קס"ז / קס"ו).

מתוך איגרת הגר"א

ולמען השם הדריכם בטוב ובנחת. וגם תשגיח על בריאותם ומזונותם תמיד שלא יחסר להם... ובבקשה לכולכם על הנכתב לעיל שתדריך בניך ובנותיך ועיקר בדברים רכים, בדברי מוסר המתיישב על הלב... ותפזר להם פרוטות וכיוצא, ועל זה תיתן תמיד דעתך.

תלמוד בבלי מסכת שבועות דף לט/א

כל עבירות שבתורה נפרעין ממנו וכאן ממנו וממשפחתו וכל עבירות שבתורה ממשפחתו לא והכתיב ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו ותניא אמר ר"ש אם הוא חטא משפחתו מה חטאת לומר לך אין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולה מוכסין ושיש בה לסטים שאין כולה לסטים מפני שמחפין עליו התם בדינא אחרנא הכא בדינא דידיה כדתיניא רבי אומר והכרתי אותו מה ת"ל לפי שנאמר ושמתי אני את פני יכול כל המשפחה כולה בהיכרת ת"ל אותו אותו בהיכרת ולא כל המשפחה כולה בהיכרת

2. יחסי אחים

ספר בראשית פרק לד

וַתֵּצֵא דִינָה בַת לָאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב לְרֵאוֹת בְּבָנוֹת הָאָרֶץ: (ב) וַיֵּרָא אֶתָּה שָׁכֶם בֶּן חָמוֹר הַחֲוִי נָשִׂיא הָאָרֶץ וַיִּקַּח אֶתָּה וַיִּשְׁכַּב אֶתָּה וַיַּעֲנֶה: (ג) וַתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ בְּדִינָה בַת יַעֲקֹב וַיֵּאָהֵב אֶת הַנְּעָר וַיִּדְבַּר עַל לֵב הַנְּעָר: (ד) וַיֹּאמֶר שָׁכֶם אֶל חָמוֹר אָבִיו לֵאמֹר קַח לִי אֶת הַיְלָדָה הַזֹּאת לְאִשָּׁה: (ה) וַיַּעֲקֹב שָׁמַע

כי טמא את דינה בתו ובניו היו את מקנהו בשדה והחרש יעקב עד באם: (ו) ויצא חמור אבי שכם אל יעקב לדבר אתו: (ז) ובני יעקב באו מן השדה כשמעם ויתעצבו האנשים ויחר להם מאד כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה: (ח) וידבר חמור אתם לאמר שכם בני חשקה נפשו בבתכם תנו נא אתה לו לאשה: (ט) והתחתנו אתנו בנתיכם תתנו לנו ואת בנתינו תקחו לכם: (י) ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם שבו וסחרו והאחזו בה: (יא) ויאמר שכם אל אביה ואל אחיה אמצא חן בעיניכם ואשר תאמרו אלי אתן: (יב) הרבו עלי מאד מהר ומתן ואתנה כאשר תאמרו אלי ותנו לי את הנער לאשה: (יג) ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחתם: (יד) ויאמרו אליהם לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את אחתנו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה הוא לנו: (טו) אך בזאת נאות לכם אם תהיו כמנו להמלל לכם כל זכר: (טז) ונתנו את בנתינו לכם ואת בנתיכם נקח לנו וישבנו אתכם לעם אחד: (יז) ואם לא תשמעו אלינו להמול ולקחנו את בתנו והלכנו: (יח) ויטבו דברייהם בעיני חמור ובעיני שכם בן חמור: (יט) ולא אחר הנער לעשות הדבר כי חפץ בבת יעקב והוא נכבד מפלל בית אביו: (כ) ויבא חמור ושכם בנו אל שער עירם וידברו אל אנשי עירם לאמר: (כא) האנשים האלה שלמים הם אתנו וישבו בארץ ויסחרו אתה והארץ הנה רחבת ידים לפנייהם את בנתם נקח לנו לנשים ואת בנתינו נתן להם: (כב) אך בזאת יאתו לנו האנשים לשבת אתנו להיות לעם אחד בהמול לנו כל זכר כאשר הם נמלים: (כג) מקנהם וקנינם וכל בהמתם הלוא לנו הם אך גאותה להם וישבו אתנו: (כד) וישמעו אל חמור ואל שכם בנו כל יצאי שער עירו וימלו כל זכר כל יצאי שער עירו: (כה) והיה ביום השלישי בהיותם פאבים ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבאו על העיר בטח ויהרגו כל זכר: (כו) ואת חמור ואת שכם בנו הרגו לפי חרב ויקחו את דינה מבית שכם ויצאו: (כז) בני יעקב באו על החללים ויבזו העיר אשר טמאו אחותם: (כח) את צאנם ואת בקרם ואת חמריהם ואת אשר בעיר ואת אשר בשדה לקחו: (כט) ואת כל חילם ואת כל טפם ואת נשיהם שבו ויבזו ואת כל אשר בבית: (ל) ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אתי להבאישי בני ישראל בארץ ובפרזי ואני מתי מספר ונאספו עלי והכוני ונשמדתי אני וביתי: (לא) ויאמרו הכזונה יעשה את אחותנו:

ספר בראשית פרק לו

(א) וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען: (ב) אלה תלדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה היה רעה את אחיו בצאן והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם: (ג) וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקנים הוא לו ועשה לו כתנת פסים: (ד) ויראו אחיו כי אתו אהב אביהם מכל אחיו וישנאו אתו ולא יכלו דברו לשלם: (ה) ויחלם יוסף חלום ויגד לאחיו ויוספו עוד שנאו אתו: (ו) ויאמר אליהם שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי: (ז) והנה אנתנו מאלמים אלמים בתוך השדה והנה קמה אלמתי וגם נצבה והנה תסבינה אלמתיכם ותשתחווין לאלמתי: (ח) ויאמרו לו אחיו המלך תמלך עלינו אם משול תמשל בנו ויוספו עוד שנאו אתו על חלמתי ועל דבריו: (ט) ויחלם עוד חלום אחר ויספר אתו לאחיו ויאמר הנה חלמתי חלום עוד והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחווים לי: (י) ויספר אל אביו ואל אחיו ויגער בו אביו ויאמר לו מה החלום הזה אשר חלמת הבוא נבוא אני ואמך ואחיד להשתחות לך ארצה:

(יא) ויקנאו בו אחיו ואביו שמר את הדבר: (יב) וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם: (יג) ויאמר ישראל אל יוסף הלוא אחיד רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הנני: (יד) ויאמר לו לך נא ראה את שלום אחיד ואת שלום הצאן והשבני דבר וישלחהו מעמק חברון ויבא שכם: (טו)

וּמִצָּאָהּ אִישׁ וְהִנֵּה תֵעָה בְּשׂוּדָה וַיִּשְׁאַלְהוּ הָאִישׁ לֵאמֹר מַה תְּבַקֵּשׁ: (טז) וַיֹּאמֶר אֶת אַחִי אֲנֹכִי מִבְּקֶשׁ הַגִּידָה נָא לִי אֵיפֹה הֵם רְעִים: (יז) וַיֹּאמֶר הָאִישׁ נִסְעוּ מִזֶּה כִּי שָׁמַעְתִּי אִמְרִים גְּלוּכָה דִּתְיִנָּה וַיִּלְךְ יוֹסֵף אַחֵר אַחֵיו וַיִּמְצָאֵם בְּדַתָּן: (יח) וַיֵּרְאוּ אֹתוֹ מִרְחֹק וּבְטָרֵם יִקְרַב אֲלֵיהֶם וַיִּתְנַכְּלוּ אֹתוֹ לְהַמִּיתוֹ: (יט) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אַחֵיו הִנֵּה בַעַל הַחֲלָמוֹת הִלְזָה בָּא: (כ) וְעַתָּה לָכוּ וְנַהַרְגֵהוּ וְנִשְׁלַכְהוּ בְּאֶחָד הַבְּרוֹת וְאִמְרָנוּ חַיָּה רָעָה אֲכָלְתָּהּ וְנִרְאָה מַה יְהִי חֲלָמֵתֵינוּ: (כא) וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיִּצְלָהוּ מִיָּדָם וַיֹּאמֶר לֹא נִכְנוּ נַפְשׁ: (כב) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רְאוּבֵן אֵל תִּשְׁפְּכוּ דָם הַשְּׁלִיכוּ אֹתוֹ אֶל הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר בְּמִדְבָּר וַיֵּד אֵל תִּשְׁלַחוּ בּוֹ לְמַעַן הֲצִיל אֹתוֹ מִיָּדָם לְהַשִּׁיבּוֹ אֶל אָבִיו: (כג) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר בָּא יוֹסֵף אֶל אַחֵיו וַיִּפְשִׁטוּ אֶת יוֹסֵף אֶת כְּתֹנֶתוֹ אֶת כְּתֹנֶת הַפָּסִים אֲשֶׁר עָלָיו: (כד) וַיִּקְחֵהוּ וַיִּשְׁלַכְהוּ אֹתוֹ בְּבֹרָה וְהַבּוֹר רֶק אֵין בּוֹ מַיִם: (כה) וַיִּשְׁבוּ לְאָכַל לֶחֶם וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וַיֵּרְאוּ וְהִנֵּה אֲרֻחַת יִשְׁמַעְאֵלִים בָּאָה מִגִּלְעָד וּגְמַלְיָהָם נִשְׂאִים נִכְאֹת וְצָרִי וְלֹט הוֹלְכִים לְהוֹרִיד מִצְרַיִמָּה: (כו) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל אַחֵיו מַה בָּצַעְתֶּם כִּי נִהַרְגְתֶּם אֶת אַחֵינוּ וְכִסִּינוּ אֶת דָּמוֹ: (כז) לָכוּ וְנִמְכְּרוּ לְיִשְׁמַעְאֵלִים וַיִּדְנוּ אֵל תְּהִי בּוֹ כִּי אַחֵינוּ בְּשָׂרְנוּ הוּא וַיִּשְׁמְעוּ אַחֵיו: (כח) וַיַּעֲבְרוּ אֲנָשִׁים מִדְּיָנִים סַחְרִים וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת יוֹסֵף מִן הַבּוֹר וַיִּמְכְּרוּ אֶת יוֹסֵף לְיִשְׁמַעְאֵלִים בְּעֶשְׂרִים כֶּסֶף וַיָּבִיאוּ אֶת יוֹסֵף מִצְרַיִמָּה: (כט) וַיֵּשֶׁב רְאוּבֵן אֶל הַבּוֹר וְהִנֵּה אֵין יוֹסֵף בְּבוֹר וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו: (ל) וַיֵּשֶׁב אֶל אַחֵיו וַיֹּאמֶר הִילָד אֵינָנו וְאֲנִי אָנֹכִי אֲנִי בָּא: (לא) וַיִּקְחוּ אֶת כְּתֹנֶת יוֹסֵף וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים וַיִּטְבְּלוּ אֶת הַכְּתֹנֶת בַּדָּם: (לב) וַיִּשְׁלַחוּ אֶת כְּתֹנֶת הַפָּסִים וַיָּבִיאוּ אֶל אָבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ זֹאת מִצְאָנוּ הַכֹּהֵן נָא הַכְּתֹנֶת בְּנֶדֶה הוּא אִם לֹא: (לג) וַיִּכְיֶרֶה וַיֹּאמֶר כְּתֹנֶת בְּנֵי חַיָּה רָעָה אֲכָלְתָּהּ טָרֵף טָרֵף יוֹסֵף: (לד) וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שְׁמֹלְתּוֹ וַיִּשֹׁם שֵׁק בְּמַתְּנָיו וַיִּתְאַבֵּל עַל בָּנוּ יְמֵים רַבִּים:

ספר דברים פרק כה

(ה) כִּי יֵשְׁבוּ אַחֵים יַחְדָּו וּמֵת אֶחָד מֵהֶם וּבֶן אֵין לוֹ לֹא תִהְיֶה אֲשֶׁת הַמֵּת הַחוּצָה לְאִישׁ זָר יִבְמָה יָבֵא עֲלֶיהָ וְלִקְחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה וַיִּבְמָה: (ו) וְהָיָה הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תִּלְדַּד יָקוּם עַל שֵׁם אַחֵיו הַמֵּת וְלֹא יִמְחָה שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל: (ז) וְאִם לֹא יִחַפֵּץ הָאִישׁ לְקַחַת אֶת יְבִמְתּוֹ וְעֲלֹתָהּ יְבִמְתּוֹ הַשְּׂעִרָה אֶל הַזְּקֵנִים וַאֲמָרָה מֵאֵן יְבִמִי לְהִקְיָם לְאִחֵיו שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל לֹא אָבָה יְבִמִי: (ח) וְקָרָא לוֹ זְקֵנֵי עִירוֹ וְדָבְרוּ אֵלָיו וְעָמַד וַאֲמַר לֹא חִפְצִיתִי לְקַחְתָּהּ: (ט) וּנְגִשָּׁה יְבִמְתּוֹ אֵלָיו לְעֵינֵי הַזְּקֵנִים וְחִלְצָה נָעֻלוּ מֵעַל רִגְלוֹ וַיִּרְקַע בְּפָנָיו וְעָנְתָהּ וַאֲמָרָה כִּכָּהֵן יַעֲשֶׂה לְאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִבְנֶה אֶת בֵּית אַחֵיו: (י) וְנִקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית חֲלוּץ הַנְּעֻל

מדרש שיר השירים רבה ח'

[א] "מי יתנך כאח לי יונק שדי אימי"

באי זה אח?

כקין להבל?!

קין הרג להבל, שנאמר: (בראשית ד') "ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו".

אלא כישמעאל ליצחק?!

ישמעאל שונא ליצחק.

אלא כעשו ליעקב?!

הרי נאמר: (שם כ"ז) "וישטום עשו את יעקב".

אלא כאחי יוסף ליוסף?!

שונאין היו אותו, שנאמר: (שם ל"ז) "ויקנאו בו אחיו".

באי זה אח יונק שדי אימי?

הוא אומר: כיוסף לבנימין שאהבו בלבו, שנאמר: (שם מ"ג) "וירא יוסף אתם את בנימין".

"אמצאך בחוץ אשקך"

"חוץ" - זה המדבר שהוא חוץ לשוב.

"אשקך" - בשני אחים שנשקו זה לזה.

ואלו הן?

משה ואהרן, שנאמר: (שמות ד') "וילך ויפגשו בהר האלהים וישק לו".

מדרש תנחומא (ורשא), פרשת שמיני, סימן ג

... בשעה שא"ל הקב"ה "ועתה לך ואשלחך אל פרעה" (שמות ג) א"ל הקב"ה: היה הדבר שמור לך, א"ל משה: "בי אדוני, שלח נא ביד תשלח". אתה מעביר עלי שאחי גדול ממני ואני הולך לפרעה?! א"ל הקב"ה: חייך שאמרת כראוי, שהוא גדול ממך, אלא אעפ"כ "וראך ושמח בלבו" (שמות, ד')

אבות דר' נתן, א' לז

"וידבר אהרון את כל הדברים אשר דבר ה' אל משה" (שמות, ד, ל). וכי מי ראוי לדבר - משה או אהרון? הוי אומר משה, שמשה שמע מפי הגבורה, ואהרון שמע מפי משה! אלא כך אמר משה: אפשר שאדבר במקום שאחי גדול ממני עומד שם?"

מכילתא דרבי ישמעאל, בא - מס' דפסחא, פרשה ג

"דברו אל כל עדת ישראל". רבי ישמעאל אומר: וכי שניהם מדברים היו?! והלא כבר נאמר "ואתה דבר אל בני ישראל לאמר" (שמות, לא, יג) ומה תלמוד לומר "דברו"? ... ר"ש בן יוחאי אומר: משה היה חולק כבוד לאהרן ואומר לו: למדני, ואהרן היה חולק כבוד למשה ואומר לו: למדני, והדיבור יוצא מביניהם כאילו שניהם מדברים:

שמות רבה (וילנא), פרשה ה

אמר ר' ראובן: בשעה שאמר לו הקב"ה למשה במדין "לך שוב מצרימה", נחלק הדיבור לשני קולות, ונעשה דו פרצופין, והיה משה שומע במדין "לך שוב מצרימה" ואהרן שומע "לך לקראת משה המדברה".

שולחן ערוך י"ד רנ"א סעיף ג

הנותן לבניו ובנותיו הגדולים, שאינו חייב במזונותיהם, כדי ללמד את הבנים תורה ולהנהיג הבנות בדרך ישרה, וכן הנותן מתנות לאביו והם צריכים להם, הרי זה בכלל צדקה. ולא עוד אלא שצריך להקדימו לאחרים. ואפילו אינו בנו ולא אביו, אלא קרובו, צריך להקדימו לכל אדם. ואחיו מאביו, קודם לאחיו מאמו. ועניי ביתו קודמין לעניי עירו, ועניי עירו קודמין לעניי עיר אחרת (כ"מ בסמ"ג וסמ"ק וטור).

ב. 2. מחויבות קהילתית

מקורות חובה בפרק זה הם: ויקרא כ"ה, דברים ט"ו, דברים כ"א, בבא מציעא ע"א ופירוש רש"י, טור יורה דעה סימן רנ"א
מקורות בחירת החובה בפרק זה הם:
1. אחד מבין שני המקורות הבאים: בבא בתרא ח ע"ב, בבא בתרא ז ע"ב

ויקרא פרק כ"ה

(יד) וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו: (טו) במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך במספר שני תבואת ימכר לך: (טז) לפי רב השנים תרבה מקנתו ולפי מעט השנים תמעט מקנתו כי מספר תבואת הוא מכר לך: (יז) ולא תונו איש את עמיתו ויראת מא-להיך כי אני ה' א-להיכם:...

(כה) כי ימוך אחיך ומכר מאחזתו ובא גאלו הקרב אליו וגאל את ממכר אחיו: (כו) ואיש כי לא יהיה לו גאל והשיגה ידו ומצא פדי גאלתו: (כז) וחשב את שני ממכרו והשיב את העדף לאיש אשר מכר לו ושב לאחזתו: (כח) ואם לא מצאה ידו די השיב לו והיה ממכרו ביד הקנה אתו עד שנת היובל ויצא ביבל ושב לאחזתו: (כט) ואיש כי ימכר בית מושב עיר חומה והיתה גאלתו עד תם שנת ממכרו ימים תהיה גאלתו: (ל) ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה וקם הבית אשר בעיר אשר <לא> לו חמה לצמיתת לקנה אתו לדרתיו לא יצא ביבל: (לא) ובתי החצרים אשר אין להם חמה סביב על שדה הארץ יחשב גאלה תהיה לו וביבל יצא: (לב) וערי הלויים בתי ערי אחזתם גאלת עולם תהיה ללויים: (לג) ואשר יגאל מן הלויים ויצא ממכר בית ועיר אחזתו ביבל כי בתי ערי הלויים הוא אחזתם בתוך בני ישראל: (לד) ושדה מגרש עריהם לא ימכר כי אחזת עולם הוא להם: (לה) וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך: (לו) אל תקח מאתו נשף ותרביית ויראת מא-להיך וחי אחיך עמך: (לז) את כספך לא תתן לו בנשף ובמרבית לא תתן אכלך: (לח) אני ה' א-להיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את ארץ פנוע להיות לכם לא-להים: ס
(לט) וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך לא תעבד בו עבדת עבד: (מ) כשכיר כתושב יהיה עמך עד שנת היבל יעבד עמך: (מא) ויצא מעמך הוא ובניו עמו ושב אל משפחתו ואל אחזת אבתיו ישוב: (מב) כי עבדי הם אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת עבד: (מג) לא תרדה בו בפרך ויראת מא-להיך: (מד) ועבדך ואמתך אשר יהיו לך מאת הגוים אשר סביבתיכם מהם תקנו עבד ואמה: (מה) וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו וממשפחתם אשר עמכם אשר הולידו בארצכם והיו לכם לאחזה: (מו) והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם לרשת אחזה לעולם בהם תעבדו ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך: ס

(מז) וכי תשיג יד גר ותושב עמך ומך אחיך עמו ונמכר לגר תושב עמך או לעקר משפחת גר: (מח) אחרי נמכר גאלה תהיה לו אחד מאחיו יגאלנו: (מט) או דדו או בן דדו יגאלנו או משאר בשרו ממשפחתו יגאלנו או השיגה ידו ונגאל: (נ) וחשב עם קנהו משנת המכרו לו עד שנת היבל והיה כסף ממכרו במספר שנים כימי שכיר יהיה עמו: (נא) אם עוד רבות בשנים לפיהן ישיב גאלתו מוסף מקנתו: (נב) ואם מעט נשאר בשנים עד שנת היבל וחשב לו כפי שניו ישיב את גאלתו: (נג) כשכיר שנה בשנה יהיה עמו לא ירדנו בפרך לעיניך: (נד) ואם לא יגאל באלה ויצא בשנת היבל הוא

וּבְנֵי עַמּוֹ: (נה) כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים עֲבָדֵי הֵם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי ה' א-
לֵהֵיכֶם:

שאלות:

- ↪ אלו הרגשות ואלו מחשבות מתעוררת בך למקרא הפסוקים הללו?
- ↪ מהם הביטויים שאתה מוצא לאחוה בפסוקים אלו?
- ↪ מה הם מעגלי האחוה אליהם מתייחסות המצוות שבפרקים? מה אתה מרגיש ביחס לאנשים הקרובים לך השייכים לכל אחד ממעגלי האחוה?
- ↪ אלו הרגשות מבקשת התורה שיתעוררו בנו אל נוכח הזולת? מה יכול לעזור לך להרגיש את האחוה ולנהוג על פי מה שמצווה התורה?

דברים פרק ט"ו

(א) מִקֵּץ שִׁבְעַת שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה: (ב) וְזֶה דְבַר הַשְּׁמִטָּה שְׁמוֹט כָּל בַּעַל מִשָּׂה יָדוֹ אֲשֶׁר יִשֶׂה בְרַעְהוּ לֹא יִגֹּשׁ אֶת רַעְהוּ וְאֶת אַחֲזֵי כִי קָרָא שְׁמִטָּה לֵה': (ג) אֶת הַנֶּכְרִי תִגַּשׁ וְאֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ אֶת אַחֲזֵי תִשְׁמַט יָדְךָ: (ד) אִפְסֵס כִּי לֹא יִהְיֶה בְּךָ אֲבִיוֹן כִּי בָרַךְ בְּרַכָּה ה' בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' א-לֵהֵיךָ נָתַן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ: (ה) רַק אִם שְׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה' א-לֵהֵיךָ לְשִׁמֹּר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה הַיּוֹם: (ו) כִּי ה' א-לֵהֵיךָ בְּרַכָּה כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר לְךָ וְהִעֲבַטְתָּ גוֹיִם רַבִּים וְאֶתָּה לֹא תִעֲבֹט וּמִשְׁלַת בְּגוֹיִם רַבִּים וּבְךָ לֹא יִמְשֹׁלוּ: ס

(ז) כִּי יִהְיֶה בְּךָ אֲבִיוֹן מֵאֶחָד אַחֲזֵי בְּאֶחָד שְׁעָרֶיךָ בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' א-לֵהֵיךָ נָתַן לְךָ לֹא תִאֲמַץ אֶת לִבְךָ וְלֹא תִקַּפֵּץ אֶת יָדְךָ מֵאֲחֵי הָאֲבִיוֹן: (ח) כִּי פָתַח תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ לוֹ וְהִעֲבַט תַּעֲבִיטְנוּ דֵי מַחְסְרוֹ אֲשֶׁר יִחְסֹר לוֹ: (ט) הַשְּׁמֵר לְךָ פֶּן יִהְיֶה דְבָר עִם לִבְךָ בְּלִיעַל לֵאמֹר קָרְבָה שְׁנַת הַשְּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה וְרַעְהוּ עֵינֶיךָ בְּאֲחֵי הָאֲבִיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ וְקָרָא עֲלֶיךָ אֵל ה' וְהִיָּה בְךָ חֲטָא: (י) נָתַתָּן תִּתֵּן לוֹ וְלֹא יִרַע לִבְךָ בְּתִתֶּךָ לוֹ כִּי בְגִלְלַת הַדְּבָר הַזֶּה בְּרַכָּה ה' א-לֵהֵיךָ בְּכָל מַעֲשֶׂיךָ וּבְכָל מִשְׁלַח יָדְךָ: (יא) כִּי לֹא יִחְדַּל אֲבִיוֹן מִקְרַב הָאֶרֶץ עַל כֵּן אֲנִי מְצַוֶּה לֵאמֹר פָּתַח תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ לְאֲחֵיךָ לְעֵנֶיךָ וּלְאֲבִיךָ בְּאֶרֶץ: ס

(יב) כִּי יִמְכַר לְךָ אַחֲזֵי הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה וְעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבְשָׁנָה הַשְּׁבִיעִית תִּשְׁלַחְנוּ חֲפָשִׁי מֵעִמְךָ: (יג) וְכִי תִשְׁלַחְנוּ חֲפָשִׁי מֵעִמְךָ לֹא תִשְׁלַחְנוּ רִיקָם: (יד) הָעֲנִיִּק תַּעֲנִיִּק לוֹ מִצֶּאֱנָה וּמִגְרָנָה וּמִקִּבְךָ אֲשֶׁר בְּרַכָּה ה' א-לֵהֵיךָ תִתֵּן לוֹ: (טו) וְזָכַרְתָּ כִּי עֲבָד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּפְדֶּךָ ה' א-לֵהֵיךָ עַל כֵּן אֲנִי מְצַוֶּה אֶת הַדְּבָר הַזֶּה הַיּוֹם: (טז) וְהִיָּה כִּי יֹאמֵר אֵלֶיךָ לֹא אֵצֵא מֵעִמְךָ כִּי אֶהְבֶּךָ וְאֶת בֵּיתְךָ כִּי טוֹב לוֹ עִמְךָ: (יז) וְלִקְחַתָּ אֶת הַמֶּרְצֵעַ וְנִתְתָהּ בְּאֲזָנוֹ וּבִדְלַת וְהִיָּה לְךָ עֲבָד עוֹלָם וְאִם לֹא תִעֲשֶׂה כֵּן: (יח) לֹא יִקָּשֶׁה בְּעֵינֶיךָ בְּשִׁלְחָךָ אֶתוֹ חֲפָשִׁי מֵעִמְךָ כִּי מִשְׁנָה שְׂכָר שְׂכִיר עֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבְרַכָּה ה' א-לֵהֵיךָ בְּכָל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה: פ

שאלות:

- ↪ אלו הרגשות ואלו מחשבות מתעוררת בך למקרא הפסוקים הללו?
- ↪ מהם הביטויים שאתה מוצא לאחוה בפסוקים אלו?
- ↪ מה הם מעגלי האחוה אליהם מתייחסות המצוות שבפרקים? מה אתה מרגיש ביחס לאנשים הקרובים לך השייכים לכל אחד ממעגלי האחוה?

דברים פרק כ"א

(א) לֹא תִרְאֶה אֶת שׂוֹר אַחֲזֵי אוֹ אֶת שִׂוִי נִדְחִים וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הִשָּׁב תִּשְׁיִבֵם לְאֲחֵיךָ: (ב) וְאִם לֹא קָרֹב אַחֲזֵי אֵלֶיךָ וְלֹא יִדְעָתוּ וְאִסְפְּתוּ אֶל תוֹךְ בֵּיתְךָ וְהִיָּה עִמְךָ עַד דְּרֹשׁ אַחֲזֵי אֶתוֹ וְהִשְׁבַּתוּ לוֹ: (ג)

וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְחַמְרוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְשִׁמְלָתוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל אֲבֹדֹת אַחִידָא אֲשֶׁר תֵּאבֹד מִמֶּנּוּ וּמִצְאָתָהּ לֹא תֹכֵל לְהִתְעַלֵּם: ס

(ד) לֹא תִרְאֶה אֶת חֲמוֹר אַחִידָא אוֹ שׂוֹרוֹ נְפִלִים בְּדֶרֶךְ וְהִתְעַלְמֶת מֵהֶם הֲקִים תְּקִים עִמוֹ:

שאלות:

- ↪ אלו הרגשות ואלו מחשבות מתעוררת בך למקרא הפסוקים הללו?
- ↪ מהם הביטויים שאתה מוצא לאחווה בפסוקים אלו?
- ↪ מה הם מעגלי האחווה אליהם מתייחסות המצוות שבפרקים? מה אתה מרגיש ביחס לאנשים הקרובים לך השייכים לכל אחד ממעגלי האחווה?
- ↪ נסה לתאר את חיי החברה של חברה אנושית החיה לפי האמור בפרק: מה הקשיים בהם היא נתקלת? מה הרווחים הגדולים של חברה כזו?

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף ח/ב

תנו רבנן קופה של צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה נגבית בשנים שאין עושים שררות על הצבור פחות משנים ומתחלקת בשלשה כדיני ממונות תמחוי נגבית בשלשה ומתחלקת בשלשה שגבויה וחלוקה שוים תמחוי בכל יום קופה מערב שבת לערב שבת תמחוי לעניי עולם קופה לעניי העיר ורשאים בני העיר לעשות קופה תמחוי ותמחוי קופה ולשנותה לכל מה שירצו

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף ז/ב

בעא מיניה רבי אלעזר מרבי יוחנן כשהן גובין לפי נפשות גובין או דילמא לפי שבח ממון גובין אמר ליה לפי ממון גובין ואלעזר בני קבע בה מסמרות איכא דאמרי בעא מיניה רבי אלעזר מרבי יוחנן כשהן גובין לפי קירוב בתים הן גובין או דילמא לפי ממון גובין אמר ליה לפי קירוב בתים הן גובין ואלעזר בני קבע בה מסמרות

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף עא/א

תני רב יוסף: "אם כסף תלוה את עמי את העני עמך" עמי ונכרי עמי קודם. עני ועשיר עני קודם. ענייך ועניי עירך ענייך קודמין. עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין

רש"י על בבא מציעא דף עא/א

אם כסף תלוה את עמי - עמי ונכרי באין ללוות עמי קודם
ענייך ועניי עירך - ענייך שהם קרובין, וממשפחתך:
ענייך קודמין - דכתיב עמך הקרובין לך:
עניי עירך קודמין לעניי עיר אחרת - דהנך הוו עמך

טור יורה דעה סימן רנא

הנותן לבניו ולבנותיו הגדולים שאינו חייב במזונותיהן כדי ללמד הזכרים תורה ולהנהיג הבנות בדרך ישרה וכן הנותן מתנות לאביו ולאמו והן צריכין להן ה"ז בכלל צדקה ולא עוד אלא שצריך להקדימם לאחרים ואפי' אינו בנו ולא אביו אלא קרובו צריך להקדימו לכל אדם ועניי ביתו קודמין לעניי עירו ועניי עירו קודמין לעניי עיר אחרת

שאלה: ראובן היה לו עניים הרבה קרובים בעיר ושמעון שכנו לא היה לו ורצה ראובן לעשות קצבה גדולה לעניי העיר לחלק להם ולמעט קצבת העניי' האחרים הבאים מפני שאמר עניי עירך קודמין ושמעון לא רצה?

וכתב ה"ר יצחק בר ברוך שאין שומעין לראובן דהא דאמרי' דעניי עירך קודמין היינו שלא לשלוח לעיר אחרת אבל הבאים לעיר לא אמרינן עניי עירך קודמין אלא קודם ימעיטו לעניים שבעיר ויתנו לעני הבא כפי מה שיוכלו ע"כ ואינו נ"ל דודאי עניי העיר קודמין.

ב. 3. מחויבות לאומית: דין ערבות

מקורות חובה בפרק זה הם: יהושע ז, סנהדרין כ"ז כ"ח, הרב רבינוביץ, ויקרא י"ט, ספר החינוך מצווה רל"ט, מקורות בחירת החובה בפרק זה הם:

1. שלושה מתוך המקורות הבאים: רלב"ג, מהר"ל, אליהו רבה, מדרש תנחומא, ויקרא רבה, רבינו בחיי
2. שניים מתוך המקורות הבאים: רמב"ם הלכות דעות, שבת נ"ד ע"ב, רבינו יונה, ספר חסידים, כלי יקר
3. שלושה מתוך המקורות הבאים: בית יוסף או"ח סימן קפ"ו, שולחן ערוך הרב סימן קס"ז, ט"ז אורח חיים סימן תר"ז, שו"ת אפרקסתא עניא או"ח סימן ח, אבני נזר יו"ד סימן קכ"ו

1. דין ערבות

ספר יהושע פרק ז

וַיִּמְעְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעַל בְּחֶרֶם וַיִּקַּח עִכּוֹן בֶּן פְּרָמִי בֶן זַבְדִּי בֶן זֶרַח לְמִטָּה יְהוּדָה מִן הַחֶרֶם וַיַּחַר אַף ה' בְּבָנֵי יִשְׂרָאֵל: (ב) וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ אֲנָשִׁים מִרִּיחוֹ הֵעִי אֲשֶׁר עִם בֵּית אֲנֹן מִקְדָּם לְבֵית אֵל וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם לֵאמֹר עֲלוּ וְרַגְלוּ אֶת הָאָרֶץ וַיַּעֲלוּ הָאֲנָשִׁים וַיִּרְגְּלוּ אֶת הָעֵי: (ג) וַיֵּשְׁבוּ אֶל יְהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אֵל יַעַל כָּל הָעַם כְּאֲלָפִים אִישׁ אוֹ כְּשָׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ יַעֲלוּ וַיִּכּוּ אֶת הָעֵי אֶל תִּיגַע שְׁמָה אֶת כָּל הָעַם כִּי מַעַט הֵמָּה: (ד) וַיַּעֲלוּ מִן הָעַם שְׁמָה כְּשָׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ וַיִּנְסּוּ לִפְנֵי אֲנָשֵׁי הָעֵי: (ה) וַיִּכּוּ מֵהֶם אֲנָשֵׁי הָעֵי כְּשָׁלֹשִׁים וְשֵׁשָׁה אִישׁ וַיִּרְדְּפוּם לִפְנֵי הַשַּׁעַר עַד הַשְּׂבָרִים וַיִּכּוּם בַּמִּזְרָד וַיִּמַּסּ לִבָּב הָעַם וַיְהִי לְמִים: (ו) וַיִּקְרַע יְהוֹשֻׁעַ שִׁמְלֹתָיו וַיַּפֵּל עַל פָּנָיו אַרְצָה לִפְנֵי אֲרוֹן ה' עַד הָעֶרֶב הוּא וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עִפְרָיִם עַל רֹאשֵׁם: (ז) וַיֹּאמְרוּ יְהוֹשֻׁעַ אֲהֵה אֲדָנִי ה' לְמָה הֶעֱבַרְתָּ הָעֵבֶר אֶת הָעַם הַזֶּה אֶת הַיַּרְדֵּן לְתַת אֲתָנּוּ בְּיַד הָאֲמָרִי לְהֶאֱבִידֵנוּ וְלוֹ הוֹאֲלָנוּ וְנִשְׁבַּע בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן: (ח) בִּי אֲדָנִי מָה אֲמַר אַחֲרָי אֲשֶׁר הִפְדָּה יִשְׂרָאֵל עִרְף לִפְנֵי אֵיבָיו: (ט) וַיִּשְׁמְעוּ הַכְּנַעֲנִי וְכָל יִשְׂבֵי הָאָרֶץ וַיִּנְסּוּ וַיִּפְּחוּ וַיִּכְרְתוּ אֶת שְׁמֵנוּ מִן הָאָרֶץ וְמָה תַעֲשֶׂה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל: (י) וַיֹּאמְרוּ ה' אֵל יְהוֹשֻׁעַ קִם לְךָ לְמָה זֶה אַתָּה נֹפֵל עַל פְּנֵיךָ: (יא) חֲטָא יִשְׂרָאֵל וְגַם עָבְרוּ אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתָם וְגַם לָקְחוּ מִן הַחֶרֶם וְגַם גָּנְבוּ וְגַם כִּחְשׂוּ וְגַם שָׂמוּ בְכֻלֵּיהֶם: (יב) וְלֹא יָכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְקוֹם לִפְנֵי אֵיבֵיהֶם עִרְף יִפְנוּ לִפְנֵי אֵיבֵיהֶם כִּי הָיוּ לַחֶרֶם לֹא אוֹסִיף לְהִיּוֹת עִמָּכֶם אִם לֹא תִשְׁמְדוּ הַחֶרֶם מִקִּרְבְּכֶם: (יג) קִם קִדַּשׁ אֶת הָעַם וְאִמְרַתְּ הַתְּקַדְּשׁוּ לְמַחֵר כִּי כֹה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל חֶרֶם בְּקִרְבְּךָ יִשְׂרָאֵל לֹא תוּכַל לְקוֹם לִפְנֵי אֵיבֵיךָ עַד הַסִּירְכֶם הַחֶרֶם מִקִּרְבְּכֶם: (יד) וְנִקְרַבְתֶּם בְּבִקְרָה לְשִׁבְטֵיכֶם וְהָיָה הַשְּׂבָט אֲשֶׁר יִלְכְּדוּ ה' יִקְרַב לְמִשְׁפַּחֹת וְהַמִּשְׁפָּחָה אֲשֶׁר יִלְכְּדָהּ ה' תִּקְרַב לְבֵתֶיהָ וְהַבֵּית אֲשֶׁר יִלְכְּדוּ ה' יִקְרַב לְגִבְרֵיהָ: (טו) וְהָיָה הַנִּלְכָד בְּחֶרֶם יִשְׂרָף בְּאֵשׁ אֲתוֹ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ כִּי עָבַר אֶת בְּרִית ה' וְכִי עָשָׂה נְבִלָה בְּיִשְׂרָאֵל: (טז) וַיִּשְׁכֶם יְהוֹשֻׁעַ בְּבִקְרָה וַיִּקְרַב אֶת יִשְׂרָאֵל לְשִׁבְטָיו וַיִּלְכַד שְׂבָט יְהוּדָה: (יז) וַיִּקְרַב אֶת מִשְׁפַּחַת יְהוּדָה וַיִּלְכַד אֶת מִשְׁפַּחַת הַזְּרָחִי וַיִּקְרַב אֶת מִשְׁפַּחַת הַזְּרָחִי לְגִבְרֵיהֶם וַיִּלְכַד וַיִּקְרַב אֶת בֵּיתוֹ לְגִבְרֵיהֶם וַיִּלְכַד עִכּוֹן בֶּן פְּרָמִי בֶן זַבְדִּי בֶן זֶרַח לְמִטָּה יְהוּדָה: (יט) וַיֹּאמְרוּ יְהוֹשֻׁעַ אֵל עִכּוֹן בְּנֵי שִׁים נָא כְּבוֹד לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵן לוֹ תוֹדָה וְהִגַּד נָא לִי מָה עָשִׂיתָ אֵל תִּכְחַד מִמֶּנִּי: (כ) וַיַּעַן עִכּוֹן אֶת יְהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמְרוּ אֲמָנָה אֲנִכִי חֲטָאתִי לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְכִזְזַת וְכִזְזַת עֲשִׂיתִי: (כא) וְאָרְאָה \{וְאָרְאָה\} בְּשָׁלַל אֲדָרַת שְׁנַעַר אַחַת טוֹבָה וּמֵאֲתִים שְׁקָלִים כֶּסֶף וְלִשׁוֹן זָהָב אַחַד חֲמֵשִׁים שְׁקָלִים מִשְׁקָלוֹ וְאֶחָדָם

וְאֶקְחֶם וְהֵנָּם טְמוּנִים בְּאֶרֶץ בְּתוֹךְ הָאֲהָלִי וְהִכְסֹף תַּחְתֵּיהֶּ: (כב) וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ מְלָאָכִים וַיִּרְצוּ הָאֲהָלָה וְהֵנָּה טְמוּנָה בְּאֲהָלוֹ וְהִכְסֹף תַּחְתֵּיהֶּ: (כג) וַיִּקְחוּם מִתּוֹךְ הָאֲהָלִי וַיִּבְאוּם אֶל יְהוֹשֻׁעַ וְאֵל כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּצְקֵם לִפְנֵי ה': (כד) וַיִּקַּח יְהוֹשֻׁעַ אֶת עֶכָן בֶּן זֶרַח וְאֶת הַכֹּהֵן וְאֶת הָאֲדָרֶת וְאֶת לְשׁוֹן הַזָּהָב וְאֶת בְּנָיו וְאֶת בְּנֹתָיו וְאֶת שׁוֹרוֹ וְאֶת חֲמָרוֹ וְאֶת צֹאנֹו וְאֶת אֲהָלוֹ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ וַיַּעֲלוּ אֹתָם עִמָּק עֶכָוֹר: (כה) וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ מָה עֲכָרְתֶּנוּ וַיַּעֲבָרְךָ ה' בַּיּוֹם הַזֶּה וַיִּקְרְמוּ אֹתוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל אֲבָן וַיִּשְׂרְפוּ אֹתָם בָּאֵשׁ וַיִּסְקְלוּ אֹתָם בְּאֲבָנִים: (כו) וַיִּקְיֵמוּ עָלָיו גַּל אֲבָנִים גָּדוֹל עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיֵּשֶׁב ה' מִחֲרוֹן אָפוּ עַל כֵּן קָרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא עִמָּק עֶכָוֹר עַד הַיּוֹם הַזֶּה:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף כז עמוד ב כח עמוד א

מנהני מילי? - דתנו רבנן: (דברים כ"ד) "לא יומתו אבות על בנים", מה תלמוד לומר? אם ללמד שלא ימותו אבות בעון בנים ובנים בעון אבות - הרי כבר נאמר (דברים כ"ד) "איש בחטאו יומתו".

אלא, לא יומתו אבות על בנים - בעדות בנים, ובנים לא יומתו על אבות - בעדות אבות. ובנים בעון אבות לא? והכתיב (שמות ל"ד) "פוקד עון אבות על בנים"! - התם כשאוחזין מעשה אבותיהן בידיהן. כדתניא: (ויקרא כ"ו) "ואף בעונות אבותם אתם ימקו" - כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם. אתה אומר כשאוחזין, או אינו אלא כשאין אוחזין? כשהוא אומר "איש בחטאו יומתו" - הרי כשאוחזין מעשה אבותיהן בידיהן. ולא? והכתיב: (ויקרא כ"ו) "וכשלו איש באחיו" - איש בעון אחיו, מלמד שכולן ערבים זה בזה! - התם שהיה בידם למחות ולא מיחו.

רלב"ג, יהושע פ"ז פסוק א

"אולם שינזק קיבוץ המתאחד בחטא איש אחד הוא מבואר (= הפגיעה בכלל הקבוצה בגלל חטאו של יחיד היא תופעה מובנת), וזה כי הקיבוץ ההוא הוא כמו איש אחד, והאיש ממנו הוא כמו איבר מאיברי האיש ההוא (= האומה נמשלה לכלל האיברים, ויחיד נמשל לאיבר אחד), וכמו שכאשר יחלה איבר מה (= מסויים) מאיברי האדם יזוק (= ינזק) האדם ההוא בכללו, כן כשיחטא איש אחד מהקיבוץ ההוא -ינזק בו כלל הקיבוץ".

המהר"ל (נתיבות עולם, נתיב התוכחה פרק ב):

"כל ישראל ערבים זה בזה בשביל שהם עם אחד ודומים לאדם אחד, שאם יש מכה באחד מאבריו מרגישים כולם (= כל אבריו) מפני שהם גוף אחד. וכן כאשר אחד מישראל עובר עבירה, מרגישים בחטא זה כל ישראל שהם כמו אדם אחד, כי הם עם אחד".

אליהו רבה (איש שלום) פרשה יב ד"ה למה היו ישראל

ושמא תאמר אותן ארבעים ושנים אלף שנהרגו בימי יפתח הגלעדי מפני מה נהרגו? יפתח הגלעדי נדר שלא כהוגן, ופינחס בן אלעזר עומד, היה לו לפינחס שילך אצל יפתח להתיר את נדרו, היה לו ליפתח לילך אצל פינחס ויתיר לו את נדרו, ולא הלך. זה אומר אני כהן גדול בן כהן גדול בן בנו של אהרן הכהן אלך אצל עם הארץ?! וזה אומר אני ראש לכל ישראל אלך אצל זה!?

זה נוהג גדולה לעצמו וזה נוהג גדולה לעצמו, אוי לה לגדולה שמקברת את בעליה, אוי לה לגדולה שאינה גורמת טובה בעולם.

יפתח הגלעדי נדר דבר שלא כהוגן להעלות את בתו על גבי מזבח, נתקבצו עליו אנשי אפרים לעשות עימו מריבה גדולה.

היה לו לפינחס שיאמר להן, להתיר לו נדרו לא באתם אליו, לעשות מריבה באתם אליו?! לא מיחה בבני אפרים, ולא התיר לו את נדרו ליפתח.

מי שיושב על כסא שופט צדק יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים אמר, מאחר ששם זה נפשו בכפו ובא והציל את ישראל מיד מואב ומיד בני עמון באו לעשות עימו מריבה גדולה, לפיכך נתקבצו למלחמה ויצא והרג בהן ארבעים ושנים אלף, שנאמר "ויאמר לו אמר נא שבולת ויאמר סבולת" (שופטים י"ב ו'), זה לשון עבודה זרה, כאדם שאומר לחבירו שאבול, והוא לא יכול לדבר כן "ויאחזוהו וישחטוהו אל מעברות הירדן וגו'" (שופטים י"ב).

ומי הרג את כל אלה? אמור, לא הרג אותן אלא פינחס בן אלעזר, שהיה ספק בידו למחות ואינו מוחה, להפר לו נדרו ליפתח ולא התיר לו.

ולא פינחס בלבד, אלא כל מי שהוא ספק בידו למחות ואינו מוחה, להחזיר את ישראל למוטב ואינו מחזיר, את הדמים הנשפכין לישראל אינן נשפכין אלא על ידיו, שנאמר "ואתה בן אדם צופה ... באמרי לרשע ... ואתה כי הזהרת רשע ..." (יחזקאל ל"ג ז' ח' ט'), לפי שכל ישראל ערבין זה לזה.

למה הן דומין, לספינה שנקרעה בה בית אחד, אין אומרים, נקרע בית אחד בספינה, אלא נקרעה כל הספינה כולה, שנאמר "הלא עכן בן זרח מעל מעל וגו'" (יהושע כ"ב כ').

מדרש תנחומא (נובר) פרשת נצבים סימן ה

[ה] "ראשיכם שבטיכם" (דברים כט ט). אע"פ שמניתי לכם ראשים ושופטים זקנים ושוטרים, כולכם שוין לפני, שנאמר "כל איש ישראל" (שם דברים כ"ט).

ד"א כולכם ערבים זה בזה, אפי' צדיק אחד ביניכם, כולכם עומדין בזכותו, ולא אתם בלבד, אלא כל העולם כולו, שנאמר "וצדיק יסוד עולם" (משלי י כה).

וכשאחד חוטא כל הדור לוקה, וכן אתה מוצא בעכן, הלא עכן בן זרח מעל בחרם ועל כל [עדת] ישראל היה קצף והוא איש אחד לא גוע בעונו (יהושע כב כ).

מדת פורענות מועטת, והדור נתפש, מדה טובה מרובה, על אחת כמה וכמה, לכך נאמר "כל איש ישראל", ולא גדולים שבכם בלבד, אלא "טפכם נשיכם וגרד" (דברים כט י).

שאלות:

↩ "כולכם ערבים זה לזה" האם אתה מצליח להרגיש ערב לציבור?

↩ איזה התנהגות נולדת ממך כאשר אתה מרגיש שיש לך ערבות עם ציבור גדול?

↩ כתוב דו שיח בין עכן לבין יהודי שלחם בעי במלחמה שנכשלה בעקבות חטאו של עכן. מה

מרגיש עכן? מה מרגיש היהודי הלוחם? האם ברגעים כאלה היית מוותר על הערבות?

↩ נסה לדמיין את הכלי שמחזיק את המידה של הפורענות ואת הכלי שמחזיק את המידה

של הטובה. מה היחס בין הכלים? קרא שוב את סוף המדרש נסה להבין אותו לאור מה

שדמינת.

הרב נחום אליעזר רבינוביץ, תחומין כרך יא עמ' 60

בערבות של ישראל זה לזה יש שני פנים. ניתן לראות את עיקר הערבות לטובת הזולת – הואיל ועלי לאהוב את כל אחד מישראל ולחפש טובתו, לפיכך חובה עלי להיטיב לו גם מבחינה רוחנית, ואין צריך לומר שעלי להשתדל למנוע ממנו את הנזק החמור של חטאים ועוונות. לפי הבנה זו, מצוות תוכחה היא ביטוי לערבות, שהיא לטובת הזולת. כמובן שאם במקרה מסויים תוביל התוכחה לתוצאות הפוכות – כלומר, במקום להיטיב לו תיהפך התוכחה למכשול – ברור הוא, שמוטב שיהיה שוגג ואל יהיה מזיד. הרי אסור לגרום למכשול כלשהו אפילו לגוי שאינני ערב לו, ולא כל שכן לישראל שאני ערב בעדו.

מאיך גיסא, ניתן לראות את הערבות כאילו כלפי שמיא, כלומר: כל ישראל ערבים זה בזה כדי להבטיח את קיום התורה והמצוות, שבזה יתקדש שם שמים בעולם. לגבי מי שאין לו ערבות אין גם שום חובה לדאוג לקיום המצוות. ממילא, היקף אזהרת "לפני עיור" הוא מוגבל למקרים שהסיוע הוא הכרחי לקיום העבירה, כי במצב כזה המסייע עצמו הוא המאפשר את העבירה, ונמצא הוא אשם כמו העובר. אבל בלא תרי עברי דנהרא אין חובה להימנע מלסייע לעבריין, שהרי בין כה וכה בידו לעבור. כל זה אמור במי שאינו בכלל ערבות. אבל בישראל יש גם מצות תוכחה, שמתרחבת לחובה לאפרושי מאיסורא, כמו ערב – שכאשר אין הוא מצליח לפעול שהלווה יפרע חובו, צריך הוא לפרוע בעצמו – כך המוכיח, גם אם אין לו שום אפשרות לשכנע את העבריין לתקן את אשר עוות, מכל מקום אינו פטור מחובת תוכחה, שהרי על כל פנים בכך מפגין הוא שאיכפת לו בעבירה, ומשלם כביכול משהו מן החוב.

שאלות:

- ↔ מה הם שני סוגי הערבות עליהם מדבר הרב רבינוביץ? נסה להרגיש מה כל אחת מהן מעוררת בך?
- ↔ אלו תכונות ואלו אמונות צריך בשבילך לחיות בכל אחד מסוגי הערבויות?
- ↔ חשוב על מקרה בו אתה רואה חבר עובר עבירה: מה אתה מרגיש? על מה אתה חושב? מה אתה אמור לעשות על פי דברי הרב רבינוביץ?
- ↔ לאלו מהאנשים שסביבך אתה מרגיש "ערב"? מי מהאנשים שסביבך היית שמח שירגיש "ערב" כלפיך?
- ↔ נסה להרגיש: מה העובדה שיש לך ערבים רבים הדואגים לשלומך ולטובתך מעוררת בך?

ויקרא רבה (מהדורת מרגליות) פרשה ד

שְׁנָה רַבָּה שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחִי:

מִשָּׁל לְבָנֵי אָדָם שֶׁהָיוּ בְּסַפִּינָה,

וְנָטַל אֶחָד מֵהֶם מִקֶּדֶם וְהִתְחִיל קוֹדֵם תַּחְתָּיו.

אָמְרוּ לוֹ חֲבֵרָיו: לָמָּה אַתָּה עוֹשֶׂה כֵּךְ?

אָמַר לָהֶם הָאִישׁ: מָה אֶכְפֹּת לָכֶם? אֲנִי קוֹדֵם מִתַּחַת לְמָקוֹם שְׁלִי!

אָמְרוּ לוֹ: מִפְּנֵי שְׂאֵם תִּמְשִׁיךְ לְקֶדֶם תַּחְתֶּיךָ,

הַמַּיִם יִכְנָסוּ וְיִצְיָפוּ אֶת כָּל הַסַּפִּינָה וְכִלְנוּ נְטִבְעֵי!

רבנו בחיי על שמות פרק ל פסוק לד

וחלבנה ריחה רע ואף על פי כן הכניסה הכתוב בכלל הבשמים החשובים ובא לרמוז שאין לנו להקל ברשעים פושעי ישראל שלא יהיו בכלל תעניותינו ותפילתינו, וכמו שאמרו חז"ל (כריתות ו ע"ב) כל אגודה שאין בה ממושעי ישראל אינה אגודה, וביאור זה כי שם שמים מתעלה ומתקדש בשעה שהרשעים חוזרים בתשובה ונמנין בכלל הצדיקים שאם לא כן הצדיקים נתפשים עליהם מפני הערבות שהרי כל ישראל ערבים זה לזה. ומטעם זה נצטוינו במצות לולב ליקח ארבעה מינים באגודה אחת ולתת ערבה שאין לה טעם וריח רמז לרשעי ישראל שאין להם תורה ומצוות בכלל האתרוג שיש בו טעם וריח ובכלל הלולב שיש בו אוכל וההדס שיש בו ריח ואנו מרצים להקב"ה בכולם כאחד:

2. מצוות תוכחה

ספר ויקרא פרק יט

(יז) לא תשנא את אחיך בלבבך הוֹכַח תוֹכִיחַ אֶת עַמִּיתְךָ וְלֹא תִשָּׂא עֲלֵיו חֲטָא:

ספר החינוך - מצוה רלט

מצות תוכחה לישראל שאינו נוהג כשורה:

להוכיח אחד מישראל שאינו מתנהג כשורה, בין בדברים שבין אדם לחבירו או בין אדם למקום, שנאמר [ויקרא י"ט, י"ז] הוֹכַח תוֹכִיחַ אֶת עַמִּיתְךָ וְלֹא תִשָּׂא עֲלֵיו חֲטָא. ואמרו בספרא, מניין אם הוכחתו ארבע וחמש פעמים ולא חזר, שאתה חייב לחזור ולהוכיח, תלמוד לומר הוֹכַח תוֹכִיחַ. ועוד אמרו זכרונם לברכה בגמרא [ב"מ ל"א ע"א] הוֹכַח תוֹכִיחַ, אפילו מאה פעמים: ואמרו שם בספרא, יכול מוכיחו ופניו משתנות, תלמוד לומר ולא תִשָּׂא עֲלֵיו חֲטָא. וזה מלמד שבתחילת התוכחה שראוי לאדם להוכיח בסתר ובלשון רכה ודברי נחת, כדי שלא יתבייש. ואין ספק שאם לא חזר בו בכך, שמכלימין אותו החוטא ברבים ומפרסמין חטאו ומחרפין אותו עד שיחזור למוטב:

משרשי המצוה, לפי שיש בזה שלום וטובה בין אנשים, כי כשיחטא איש לאיש ויוכיחו במסתרים, יתנצל לפניו ויקבל התנצלותו וישלם עמו, ואם לא יוביחנו ישטמנו בלבו ויזיק אליו לפי שעה או לזמן מן הזמנים, כמו שנאמר ברשעים [שמואל ב' י"ג, כ"ב] ולא דבר אבשלום עם אמנון וגו'. וכל דרכי התורה דרכי נועם ונתיבותיה שלום:

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה [ערכין ט"ז ע"ב] שחייב מצוה זו עד הכאה, כלומר שחייב המוכיח להרבות תוכחותיו אל החוטא עד כדי שיהיה קרוב החוטא להכות את המוכיח, ומכל מקום אמרו זכרונם לברכה [שם] גם כן שאם יראה המוכיח שאין בדברי תוכחותיו שום תועלת נמצא, מתוך גודל רשע החוטא, או שהוא איש אלם ורשע ביותר ומתירא ממנו שלא יעמוד עליו ויהרגנו, שאינו חייב במצוה זו באיש כזה. וזהו אומרם זכרונם לברכה [יבמות ס"ה ע"ב] כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה לשתוק במקום שאין הדבר נשמע, לפי שיהיה בענין קלון למוכיח ולא תועלת לאשר הוכח:

ומכל מקום יש להתיישב לכל בעל נפש ולהשיגח הרבה בענינים אלה, ולחשוב ולראות אם יהיה תועלת בדבריו אל החוטא שיוכיחו, ויבטח בשם כי הוא יעזרנו בהלחמו עם שונאיו, ואל ירך לבבו ולא יירא, כי יי שומר את כל אוהביו וכל הרשעים ישמיד, ואם ישוב החוטא מחטאו יהיה לו בזה שכר גדול. ומי שבידו להשיבו ולמחות בו ולא מיחה, הוא נתפש על חטאו, וזה דבר ברור מדברי רבותינו גם מן הכתוב:

ועוד אמרו זכרונם לברכה [ב"מ ל"א ע"א] שאפילו הקטן חייב להוכיח הגדול, אם יראה הגדול הולך בדרך לא טוב. ויתר פרטי מצוה זו נתבארו במקומות מפוזרים בתלמוד: ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה ולא הוכיח בענין שאמרנו, ביטל עשה, ועוד שהוא מכת הרשעים שעושים כן:

מסכת ערכין דף טז ב

מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו? שנאמר: 'הוכח תוכיח'

רמב"ם, הל' דיעות פרק ו, הל' ז

הרואה חבירו שחטא או שהלך בדרך לא טובה, מצווה להחזירו למוטב, להודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים, שנאמר: 'הוכח תוכיח את עמיתך'

מסכת שבת דף נד ע"ב

כל מי שאפשר למחות לאנשי ביתו ולא מיחה - נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו - נתפס על אנשי עירו, בכל העולם כולו - נתפס על כל העולם כולו. אמר רב פפא: והני דבי ריש גלותא נתפסו על כולי עלמא. כי הא דאמר רבי חנינא: מאי דכתיב 'ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו', אם שרים חטאו - זקנים מה חטאו? אלא, אימא: על זקנים שלא מיחו בשרים

רבינו יונה, "שערי תשובה" (שער ג', סי' עב-עג):

"הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא" (ויקרא יט ז). הוזהרנו בזה, שלא נישא חטא בחטא חבירנו בהימנענו מהוכיח אותם. ואם איש אחד יחטא, בהגלות נגלות חטאו, כל העדה יענשו עליו אם לא יוכיחוהו בשבט מוסרם. וכן כתוב (יהושע כב כ): 'הלוא עכן בן זרח מעל בחרם ועל כל עדת ישראל היה קצף והוא איש אחד לא גוע בעונו'. ונאמר: (דברים כט כח) 'הנגלות לנו ולבנינו עד עולם'. ואפילו אומות-העולם אמרו (יונה א ז): 'ונדעה בשל מי הרעה הזאת', אף כי (על אחת כמה וכמה) ישראל שהם ערבים זה בזה. ולהנצל מן העונש הזה, נכון הדבר לבחור אנשי אמת, ולחזות מכל העם אנשי חיל, לתתם ראשי השגחה על כל שוק ומגרש משכנותם, להשגיח על שכניהם ולהוכיחם על כל דבר פשע ולבער הרע".

ספר חסידים סעיף צג

"כל ישראל ערבים זה לזה - אלמלא הערבות לא היה אדם מוחה ביד חבירו על חטאיו ולא היו נותנים לב לחקור על עושי רשעה לבערם וגם כדי שיעשה סייגות וגדרות שלא יחטאו".

כלי יקר על ויקרא י"ט

הערבות של כל ישראל (היא) גורם התוכחה, ואם (החוטא) אינו מקבלה אזי נקי הוא ממנו, כי אין שורת הדין שיסבול אחד בעד (= בעבור, בגלל) חבירו שאיננו ברשותו. בדבר זה בלבד נעשו ישראל ערבים - בזמן שיש בידו למחות ואינו מוחה, אז דין הוא שייתפס בעבורו וישא עליו חטאו אם לא הוכיחו... וסמך למצוות תוכחה את הפסוק 'ולא תשנא את אחיך את אחיך בלבבך', כי בזמן

שהאהבה מצוייה בישראל, חפץ כל אחד בטובתו של חברו, ועל כן הוא מוכיחו שלא יכשל בעבירה. אבל בזמן ששונאים זה לזה אינו מוכיחו, אדרבה הוא מחניפו...".

3. ערבות בקיום מצוות

ברכת המזון

בית יוסף אורח חיים סימן קפו אות א ד"ה נשים חייבות

א נשים חייבות בברכת המזון. בפרק מי שמתו (כ.) תנן נשים ועבדים וקטנים פטורין מקריאת שמע ומן התפילין וחייבים בתפילה ובמזוזה ובברכת המזון ובגמרא אמר ליה רבינא לרבא נשים בברכת המזון דאורייתא או דרבנן למאי נפקא מינה לאפוקי רבים ידי חובתם אי אמרת בשלמא דאורייתא אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא אלא אי אמרת דרבנן הוי שאינו מחוייב בדבר וכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן.

...

ואיכא למידק מאי קא מיבעיא ליה הא מצות עשה שלא הזמן גרמא היא ונשים חייבות מדאורייתא ותירץ רש"י (ד"ה או דרבנן) דכיון דכתיב (דברים ח י) על הארץ הטובה אשר נתן לך ונשים לא נטלו חלק בארץ אינן חייבות. והתוספות (כ: ד"ה נשים) כתבו דטעמא משום דכתיב בה על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו ונשים ליתנהו לא בברית ולא בתורה ואמרינן לקמן (מט.) כל שלא אמר ברית ותורה בברכת המזון לא יצא ידי חובתו.

וכתב הרשב"א (כ: ד"ה ולענין) ולענין פסק הלכה לא קיימא לן כרבינא אלא כרבא דאמר ליה דאורייתא חדא דרבא רביה דרבינא הוא ועוד דאמרינן לעיל וחייבים בברכת המזון פשיטא וכו' וכן דעת הראב"ד (בהשגה על המאור י"ב. אות א). אבל ה"ר יונה (יא: ד"ה גמ') כתב דאינן חייבות אלא מדרבנן.

והרא"ש (סי' יג) כתב ולא איפשיטא הבעיא הילכך נשים אינן מוציאות את אחרים ידי חובתן. ואם תאמר מאי שנא מהא דאמרינן בפרק שלשה שאכלו (מח.) להוציא אחרים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן וכשיעור כזית אינו חייב אלא מדרבנן ואפילו הכי מוציא אחרים שאכלו כדי שבען וחייבים מן התורה ואם כן באשה נמי אע"פ שאינה חייבת מן התורה תוציא אחרים שחייבים מן התורה?

וי"ל דאיש אע"פ שלא אכל כלום דין הוא שיפטור את אחרים **דכל ישראל ערבים זה לזה** (שבועות לט.) אלא שמדרבנן אמרו שלא יברכו ברכת הנהנין בלא הנאה לפיכך כשאכל כזית אע"פ שאינו חייב אלא מדרבנן מוציא את אחרים שאכלו כדי שביעה שערב הוא בעבורם ועליו הוא להצילם מן העון ולפטור אותם מן המצות אבל אשה אינה בכלל הערבות לפיכך אינה מוציאה אלא מי שחיובו מדרבנן עכ"ל.

וכן כתב הרמב"ם בפ"ה (ה"א) שהוא ספק אם חייבות מן התורה.

ברכת המצוות וברכת הנהנין

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן קסז סעיף כג

מי שאינו אוכל אינו יכול לברך המוציא להוציא האוכלין ידי חובתן אפילו אינן יודעין לברך לעצמן כיון שהוא אינו מחויב בברכה זו וכל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתן. שברכת הנהנין אינה דומה לברכת המצות שאף מי שאינו מחויב בדבר מפני שכבר יצא ידי חובתו יכול

לברך למי שעדיין לא יצא ואינו יודע לברך לעצמו כגון לקדש קידוש היום לנשים ועמי הארץ לפי שבמצות שהן חובה **כל ישראל ערבים זה בזה** וגם הוא נקרא מחויב בדבר כשחבירו לא יצא ידי חובתו עדיין משא"כ בברכות הנהנין שאף שהן חובה על הנהנה מכל מקום בידו שלא ליהנות ושלא לברך לפיכך אין אחר שאין נהנה נקרא מחויב בדבר הברכה זו שזה צריך לברך על מה שחפץ ליהנות.

ואפילו בשבת שהוא חייב לאכול פת מכל מקום כיון שחייב זה אינו אלא להנאתו שאם אינו נהנה באכילתו והתענית עונג לו פטור מלאכול א"כ אם אינו יודע לברך ג"כ לא יהנה שאסור ליהנות מהעולם הזה בלא ברכה ואין כל ישראל ערבים שיהנה זה.

אבל כל אכילה ושתייה שהן חובה על האדם שלא משום הנאתו כגון מצה בליל ראשון של פסח ויין של קידוש בין של לילה ובין של יום אם אינו יודע לברך יכול אחר שכבר יצא להוציאו ידי חובתו אף מברכת הנהנין שבהן שהן המוציא ובורא פרי הגפן ואין צריך לומר ברכת אכילת מצה וברכת הקידוש עצמה שהם מברכות המצות ואם מקדש על הפת מוציאו גם מברכת המוציא שבקידוש שהיא חובה משום קידוש ולא משום הנאתו.

וכל זה לגדול שאינו יודע לברך אבל לקטנים רשאי לברך כל ברכת הנהנין כדי לחנכן במצות ואפילו אין חינוכם מוטל עליו כגון שאינן מבני ביתו.

וידוי

ט"ז אורח חיים סימן תרז ט"ק א

(א) אין צריך לפרט החטא. - בטור כ' תחל' הפלוגתא אם צריך לפרט החטא והכריע כרע"ק שאין צריך לפרט ואח"כ כ' עונות שהתוד' עליה' ולא שינה כ' הר"ץ גיאות שאין להתודות אלא אם גנב או גזל והתוד' עליהם בשנ' שעברה יאמר במקום גנבתי געלתי שהוא דרך כלל וה"מ כשמתפלל בינו לבין עצמו אבל כשאומ' עם הציבור אין לחוש שא"א שלא יהא א' מהצבור שגנב או גזל וא"א כ' שיכול להתודות עליהם אע"פ שלא שינה בהם עכ"ל. וק' דבריו אהדדי דבסוף דבריו משמע שצריך לפרט דאפי' להרי"ץ גיאות עכ"פ צ"ל בפעם א' גנבתי וברישא כ' שאין צריך לפרט ונרא' לי דיש חילוק בזה דברישא מיירי שאין ברור לו שום חטא בבירור' אלא או' הוידוי סתם מה שרגיל האדם כל השנה לעשות ואם זה לא עשה מ"מ חבירו עשה **וכל ישראל ערבים זה בזה**. בזה הכריע שא"צ לפרט אבל בסיפא מיירי בעבירות שהוא עשה בעצמו ובזה כ"ע מודים דצריך לפרט אותו החטא אלא פליגי בוידוי שניה ומסקנתו שיכול להתודות שנית ולהזכירו ואף בגמרא י"ל דמייתי בברייתא תחלה הפלוגתא בהתודה כבר ולא שנה ואח"כ אמר וצריך לפרט את החטא דר"י בן בבא רע"א א"צ לפרט וק' דמעיקרא ס"ל לתנא בפשיטות דצריך לפרט לד"ה ומאי מתחיל אח"כ דצריך לפרט כו' אלא כדפי' דמעיקרא אמר בבירור לו עצמו החטא דכ"ע מודים דמפרט ואחר כך מיירי במתודה סתם אי צריך לפרט ואע"ג דמייתי קרא דאלהי זהב ושם היה החטא בבירור מ"מ לא חטא כל העם בעגל דהא הרבה לא חטאו בו אלא ודאי מצד הערבות תלה החטא בכולם וראינו מ"מ דמפרט החטא ומיניה ילפי' לכל וידוי שסתם אדם מתודה כנ"ל לדעת הטור:

האם ערבות היא במצוות דרבנן? בתקנות?

שו"ת אפרקסטא דעניא חלק ב - אר"ח סימן ח

ולא מבעי לדעת תשובות זרע אברהם, המובא בס' ארעא דרבנן ח"א סימן תפ"ט, דר"ל דערבות לית' אלא במידי דאוריתא, אבל דרבנן לית בי' ערבות, ודאי ניחא, דאפילו תקנות של מרע"ה

ונביאים שבדורו ודאי אינם כמצוה דאורייתא [עי' ר"ה ד"ל ריש ע"ב והא התקין קתני. ובאד"ר מע"ב סי' קצ"ו, והרי אפילו מה שהוא ממש הלכה למשה מסיני איכא פלוגתא אם ספקו אסור], אלא אפילו לדעת מהר"ם בן חביב ז"ל דגם בדרבנן אמרינן כל ישראל ערבים זה בזה, כמובא שם, ואחריו החזיק הברכ"י או"ח סימן קכ"ד או"ג ד"ה ואולם, ועיין בספרו עין זוכר מערכת הע' אות ו', מכל מקום תקנה לחוד ומצוה ואיסור דרבנן לחוד.

האם מומר בכלל ערבות?

ש"ת אבני נזר חלק י"ד סימן קכו

... דהנה יסוד הערבות הוא בשבועות (ד' ל"ט ע"א) "וכשלו איש באחיו" איש בעון אחיו מלמד שכל ישראל ערבים זה לזה. ומוקי לה כשיש בידו למחות ואינו מוחה. והנה קי"ל מומר מותר להלוותו ברבית ומקור הדברים בבה"ת בשם רמב"ן (שער מ"ו ח"א אות ה') משום דמומר לא מקרי אחיך עי"ש. וכיון דלא נקרא אחיו וערבות ילפינן מקרא דבאחיו, אינו ערב בעד המומר.

שאלות:

- ⬅ כיצד היית מתרגם את המומר לימינו אנו? האם קיים בכלל "מומר" ממש בימינו?
- ⬅ מה קובע האבני נזר ביחס למומר? מה מעוררת בך קביעתו זו?
- ⬅ "וכשלו איש באחיו" תאר את התמונה שמצטיירת בפסוק? מה לומד המדרש מפסוק זה?

ב. 4. בין מחויבות לזולת למחויבות לעצמי

מקורות חובה בפרק זה הם: הקדמת ר' שמעון שקופ לשערי יושר

הקדמת ר' שמעון שקופ ל"שערי יושר".

והלכת בדרכיו

יתברך הבורא ויתעלה היוצר שבראנו בצלמו ובדמות תבניתו, (בראשית א כז) וחיי עולם נטע בתוכנו שיהיה אדיר חפצנו, להיטיב עם זולתנו, ליחיד ולרבים בהוה ובעתיד בדמות הבורא כביכול, תומר דבורה לרמ"ק פרק א, שכל מה שברא ויצר היה רצונו יתברך רק להיטיב עם הנבראים, כן רצונו יתברך שנהלך בדרכיו כאמור דברים כח ט, בבא קמא דף ק עא, "והלכת בדרכיו" היינו שנהיה אנחנו בחירי יצוריו, מגמתנו תמיד, להקדיש כוחותינו הגופניים והרוחניים לטובת הרבים כפי ערכנו. ולדעתי כל ענין זה נכלל במצות ה' של "קדושים תהיו" ויקרא יט ב.

...

יסוד ושורש תכלית חיינו

לכן נראה לעניות דעתי, שבמצוה זו כלול כל יסוד ושורש מגמת תכלית חיינו, שיהיו כל עבודותינו ועמלנו תמיד מוקדשים לטובת הכלל. שלא נשתמש בשום מעשה ותנועה, הנאה ותענוג, שלא יהיה בה איזה ענין לטובת זולתנו. וכמובן בכל הקדשות שהוא התייחדות למטרה נכבדה. והנה כשהאדם מיישר הליכותיו ושואף שתמיד יהיו דרכי חיי מוקדשים להכלל, אז כל מה שעושה גם לעצמו, להבראת גופו ונפשו, הוא מתיחס גם כן אל מצות קדושה. שעל ידי זה יטיב גם לרבים. שבטובתו לעצמו הוא מיטיב עם הרבים הצריכים לו ... וביחס זה מתדמה ענין קדושה זו, לקדושת הבורא יתברך באיזה דמיון קצת. שכמו שבמעשה של הקב"ה בהבריאה כולה, וכן בכל רגע שהוא מקיים את העולם, כל מעשיו הם מוקדשים לטובת זולתו, כן רצונו יתברך שיהיו מעשיו תמיד מוקדשים לטובת הכלל ולא להנאת עצמו.

טובת עצמו ו/או זולתו

אמנם אם יאמר האדם להכניע את טבעו להגיע למידה יתירה עד שלא יהיה בנפשו שום מחשבה ושאיפה להיטיב לעצמו, וכל שאיפותיו יהיו רק להיטיב לאחרים, ובאופן כזה תהיה שאיפתו להגיע לקדושת הבורא יתברך. בכל הבריאה והנהגת העולם רק להיטיב לנבראים ולא לעצמו יתברך כלל וכלל, שבהשקפה ראשונה היה אפשר לומר שאם יגיע אדם למדרגה זו יגיע לתכלית השלמות. ולכן הורו לנו חז"ל במדרש זה שלא כן הוא, שאין לנו להשתדל להדמות לקדושת הבורא יתברך בצד זה, שקדושת הבורא למעלה מקדושתנו. שקדושתו יתברך היא רק לנבראים, ולא לעצמו יתברך, שלא נתוסף ולא יתוסף שום יתרון להבורא על ידי מעשיו שעשה ועושה, וכל רצונו יתברך רק להיטיב לנבראים. אבל מה שרוצה מאתנו אינו באופן זה, שהרי הורה לנו רבי עקיבא בבא מציעא דף סב עא "חייך קודמים", וגם רמזו לנו לפרש את המקרא ויקרא יט יח, "ואהבת לרעך כמוך" בדרך שלילי שבת לא עא "מאן דעלך סני, לחברך לא תעביד". אבל בדרך חיובי ראוי לאדם להקדים את טובת עצמו. ועוד יש מקום שביסוד בריאת אדם נטע הבורא יתברך בו תשוקת אהבת עצמו במידה גדולה מאד ... וענין זה מבהיל שעד היכן מגיע כח אהבת עצמו. שרוצה אדם בקב שלו יותר מקביין שיתן לו אף מיד הקב"ה אם יהיה מתנת חנם. מזה מובן שמידת אהבת עצמו היא רצויה בעיני הקב"ה רק "צדיקים ילכו בה ופושעים יכשלו בה" (על פי הושע יד י).

...

והנה אם בהשקפה ראשונה רגשי אהבת עצמו ורגשי אהבת זולתו הם כצרות זו לזו, אבל עלינו להשתדל להעמיק בזה, למצוא הסגולה המאחדת אותם אחרי כי שניהם דורש ה' מאתנו.

"אני" פרטי ו/או כלל ישראלי

וסגולה זו היא, שיתברר ויתאמת אצל האדם איכותו של ה"אני" שלו. כי בזה יומדד מעלת כל האדם לפי מדרגתו. האיש הגס והשפל, כל "אני" שלו מצומצם רק בחומרו וגופו. למעלה ממנו, מי שמרגיש ש"אני" שלו כולל את כל עם ישראל. שבאמת כל איש ישראל הוא רק כאבר מגוף האומה הישראלית. ועוד יש בזה מעלות של איש השלם, ראוי להשריש בנפשו, להרגיש שכל העולמות כולם הוא ה"אני" שלו, והוא בעצמו רק כאבר קטן בתוך הבריאה כולה. ואז גם רגש אהבת עצמו עוזר לו לאהוב את כל עם ישראל ואת כל הבריאה כולה. ולדעתי מרומז ענין זה במאמרו של הלל עליו השלום שהיה אומר אבות א יד: "אם (אין) אני לי מי לי, וכשאני לעצמי מה אני?" היינו שראוי לכל אדם להתאמץ לדאוג תמיד בעד עצמו, אבל עם זה, יתאמץ להבין שאני לעצמי מה אני. שאם יצמצם את ה"אני" שלו בחוג צר כפי מראית עין, אז "אני" זה מה הוא, הבל הוא וכאין נחשב. אבל אם תהיה הרגשתו מאומתת, שכללות הבריאה הוא האדם הגדול, והוא גם כן כאבר קטן בגוף הגדול הזה, אז רם ונישא גם ערכו הוא. שבמכונה גדולה גם מסמר היותר קטן, אם רק משמש כלום להמכונה, הוא דבר חשוב מאד. שהכלל בנוי מפרטים, ואין בכלל אלא מה שיש בפרט.

שאלות:

- ↔ מה המתח אותו מעורר רב שמעון שקופ בדבריו?
- ↔ תן דוגמאות מחייך למתח זה. כיצד אתה מעדיף לפתור את המתחים הללו? כיצד היה מציע לך רב שמעון שקופ לפתור אותם?
- ↔ תאר אדם המוחק את אישיותו לטובת הכלל: כיצד הוא חי? כיצד הוא פועל? האם הוא שמח בחייו?
- ↔ תאר אדם החי את עצמו מתוך אגואיזם: כיצד הוא חי? כיצד הוא פועל? האם הוא שמח בחייו?
- ↔ תאר סיטואציה ספציפית שכל אחת משתי הדמויות שתיארת קודם לכן מגיבה שונה. הפגש את הדמויות לשיחה: על מה הן מתווכחות?
- ↔ בטבע ברא בנו הקב"ה אהבה עצמי, כך כותב רב שמעון שקופ. עצום עיניים ונסה להרגיש את אהבתך לעצמך.
- ↔ נסה לחשוב מסמר קטן במכונה: מה מעוררת בך המחשבה?

ג. מחויבות הכלל כלפי הפרט

ג. 1. מדיניות של צדק חברתי

מקורות חובה בפרק זה הם: רש"ר הירש, בבא בתרא ח ע"ב, עין אי"ה ברכות מקורות בחירת החובה בפרק זה הם: 1. שניים מתוך המקורות הבאים: רמב"ם מתנות עניים, משנה שקלים, ויקרא רבה, ברכות ג ע"ב 2. אחד מבין המקורות הבאים: הרב יונה גודמן, הרב יעקב אריאל, הרב יובל שרלו
--

רמב"ם, הלכות מתנות עניים פרק י

מעלה גדולה שאין למעלה ממנה זה המחזיק ביד ישראל ונותן לו מתנה או הלוואה, או עושה עמו שותפות או ממציא לו מלאכה כדי לחזק את ידו עד שלא יצטרך לבריות לשאול, ועל זה נאמר: "והחזקת בו גר ותושב וחי עמך", כלומר, החזק בו עד שלא ייפול ויצטרך.

רש"ר הירש דברים ט"ו, ד

"אָפּס פּי לא יְהִי בְּךָ אַבְיוֹן כִּי בְּרַךְ בְּרַכְךָ ה' בְּאַרְצֵךְ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ" (דברים טו, ד) "כי יהיה בך אביון" יכול להיאמר רק לציבור. שהרי אי אפשר לומר ליחיד כי יהיה בך אביון ... וחובת הדאגה לעניים חלה על הציבור ועל היחיד כאחד, והיא תלויה בשניהם. ספק אם יש עוד מצווה הדורשת פעילות בו זמנית מתמדת של הציבור וגם של היחיד כמצווה זו של דאגה לעניים. ונראה בהמשך המעשה הנדרש במצווה זו איננו יכול להיעשות לא על ידי היחיד לבדו ולא על ידי הציבור לבדו אלא שניהם חייבים להתחרות זה בזה ולפעול זה בצד זה אם מבקשים להשיג את המטרה המוצבת במצווה זו.

משנה מסכת שקלים פרק ה משנה ו

שתי לשכות היו במקדש, אחת לשכת חשאים ואחת לשכת הכלים. לשכת חשאים - יראי חטא נותנים לתוכה בחשאי, ועניים בני טובים מתפרנסים מתוכה בחשאי. לשכת הכלים - כל מי שהוא מתנדב כלי זורקו לתוכה, ואחד לשלשים יום גזברין פותחין אותה, וכל כלי שמצאו בו צורך לבדק הבית מניחין אותו, והשאר נמכרין בדמיהן ונופלין ללשכת בדק הבית.

שאלות:

- ↪ נסה לדמיין את לשכת החשאיים? מה מרגיש האדם ששם כסף לצדקה בקופה שבלשכה?
- ↪ מדוע לדעתך קופת הצדקה מצויה במקדש? איזו אמירה יש במיקומה זה?
- ↪ היכן היית ממקם את הקופת צדקה בימינו, בהקבלה לאמירה שהקופה מצויה במקדש?
- ↪ כיצד מרגיש העני שמגיע בחשאי ולוקח כסף מהקופה?
- ↪ מה דעתך על שם הלשכה: לשכת החשאים? האם היית מציע שם אחר ללשכה זו?

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף ח עמוד ב

תנו רבנן: קופה של צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה, נגבית בשנים - שאין עושים שררות על הצבור פחות משנים, ומתחלקת בשלשה - כדיני ממונות; תמחוי נגבית בשלשה ומתחלקת בשלשה, שגבויה וחלוקה שוים; תמחוי - בכל יום, קופה - מערב שבת לערב שבת, תמחוי - לעניי עולם, קופה - לעניי העיר; ורשאים בני העיר לעשות קופה תמחוי ותמחוי קופה, ולשנותה לכל מה שירצו; ורשאים בני העיר להתנות על המדות ועל השערים, ועל שכר פועלים, ולהסיע על קיצתן.

שאלות:

← חשוב על תהליך הגבייה של הצדקה ועל תהליך החלוקה של הצדקה. באיזה תהליך היית מעדיף לקחת חלק?

← תאר את השיחה המתקיימת בין שני גבאי הצדקה לאחר שגבו ממך בביתך את הצדקה שהסכמת לתת.

← כיצד נראית עיר שיש בה קופה ותמחוי? מה היתרונות שיש בחיים בעיר כזו?

← תרגם את המונחים: קופה ותמחוי לימינו.

← "עניי עולם" אלו הרגשות ומחשבות מעורר בך ביטוי זה?

← מה תגיד לעני שאינו בן העיר המבקש לקבל כסף מהקופה שאיננה מיועדת לו?

רמב"ם הלכות מתנות עניים פרק ט הלכה ג

מעולם לא ראינו ולא שמענו בקהל מיראל שאין להן קופה של צדקה, אבל תמחוי יש מקומות שנהגו בו ויש מקומות שלא נהגו בו, והמנהג הפשוט היום שיהיו גבאי הקופה מחזירין בכל יום ומחלקין מערב שבת לערב שבת.

שאלות:

← מה ההרגשות שעולות בך ביחס לקהל ישראל אותו מתאר הרמב"ם בהלכה?

← חשוב על הקהילה שלך: מה הקופה של צדקה שקיימת אצלכם? היכן היא ממוקמת? לך לקופת התדקה של הקהילה שלכם וערוך איתה היכרות קצרה..

עין אי"ה ברכות פ"ט אות כד

והנה בזמן שבית המקדש קיים, שהיינו במעמד לאומי חזק בין במצב הגשמי בין במצב הרוחני, היינו יכולין לתקן עניי צדקותינו ג"כ באופן כללי, במוסדות גבוהים רבי הערך, כפי ערך כחות אומה גדולה כוללת, והיה; מזבח מכפר על ישראל, המזבח, כלל עבודת ישראל שכולל הטבת המצב המוסרי בין במה שנוגע בין אדם למקום בין במה שנוגע בין אדם לחבירו, והיינו יכולין מצד האגודה הלאומית לכוון פנים גדולות למעשה הצדקה שלנו. עכשיו שאין בית המקדש קיים, וכוחות הלאומיים נתפזרו לכל רוח בעונינו, "כמו פולחן ובוקע בארץ נפזרו עצמנו לפי שאול", אנו צריכין להחזיק בכל עז במעוז הצדקה הפרטית הפשוטה. שולחנו של אדם מכפר עליו, כשפורס מלחמו לדל באופן ישר ופשוט, ויחש השולחן אל מזבח ילמדנו לדעת באשר השלחן הוא רק ממלא מקום המזבח. אבל כשיש מזבח הלא עלינו לערוג אל האגד הכללי. ע"כ יהי' להעיר שבכל אופן שיתחדש בזמן מן הזמנים איזה אפשרות לנו לנהל את צדקותינו באופן היותר כללי, ומכש"כ בדרך אגד לאומי, שהמצוה עלינו בזאת גדולה מאד, כי היחיד לא יוכל בשום אופן לעשות את הדברים הגדולים שהרבים יכולים לפעול. ע"כ הגדולה שבמדת הצדקה היא הנתונה לקופה הכללית, קופה

של צדקה. וכש"כ בהקבץ קשר לאומי, שיוכל לתקן ענינים רבים ולמנע עני ומחסר מרבים טרם תבאנה, שמתקרב הדבר יותר לערך מזבח מערך שלחן, שמצוה עלינו לעזור ולהשתתף. שאלות:

- ⊞ הרב קוק מביא בפיסקה את ההקבלה בין צדקה למזבח. אלו מחשבות והרגשות מעוררת בדך הקבלה זו?
- ⊞ מה תפקיד הצדקה בהגדרת הכלל של עם ישראל?
- ⊞ "עלינו לערוג אל האגד הכללי" למה מתכוון הרב קוק? מה הקשר בין אמירה זו לבין הצדקה? נסה לחוש בתוכך את הגעגוע לאגד הכללי?
- ⊞ תאר את מוסדות המדינה החיה על פי מה שמתאר הרב קוק בפיסקה זו.
- ⊞ נסה לחשוב במה אתה וחבריך יכולים לעורר משהו מהצדקה הכללית עליה מדבר הרב קוק.

ויקרא רבה, פרשה ט'

לא זכה שאול למלוכה אלא ע"י שהיה זקנו מדליק נרות לרבים אמרו מבואות אפילות היו מביתו לבית המדרש והיה מדליק נרות בהם כדי להאיר בהם לרבים.

תלמוד בבלי ברכות דף ג ע"ב

אמר רב אחא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא: כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד, וכיון שהגיע חצות לילה בא רוח צפונית ונושבת בו ומנגן מאליו, מיד היה עומד ועוסק בתורה עד שעלה עמוד השחר. כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו, אמרו לו: אדונינו המלך, עמך ישראל צריכין פרנסה. אמר להם: לכו והתפרנסו זה מזה. אמרו לו: אין הקומץ משביע את הארי, ואין הבור מתמלא מחוליתו. אמר להם: לכו ופשטו ידיכם בגדוד. מיד יועצים באחיתופל ונמליכין בסנהדרין, ושואלין באורים ותומים.

תהלים פרק עב

- (א) לְשִׁלְמָה אֱלֹהִים מִשְׁפָּטֶיךָ לְמִלְחָתָהּ וְצִדְקָתֶךָ לְבֵן מִלְחָתָהּ:
- (ב) יְדִין עַמֶּךָ בְּצִדְקָה וְעֲנִיִּיךָ בְּמִשְׁפָּט:
- (ג) יִשְׂאוּ הָרִים שְׁלוֹם לְעַם וּגְבְעוֹת בְּצִדְקָה:
- (ד) יִשְׁפֹּט עֲנִיִּי עִם יוֹשִׁיעַ לְבָנֵי אֲבִיוֹן וַיִּדְכֵּא עוֹשֵׂק:
- (ה) יִירָאוּךָ עִם שָׁמַשׁ וְלִפְנֵי יְרַח דּוֹר דּוֹרִים:
- (ו) יִרְדַּךְ כְּמִטֶּר עַל גִּזְרֵי כְּרִבִּיּוֹת וְרִזִּיף אֲרָץ:
- (ז) יִפְרַח בְּיָמָיו צְדִיק וְרַב שְׁלוֹם עַד בְּלִי יְרַח:
- (ח) וַיִּרְדַּךְ מֵיָם עַד יָם וּמִנְהַר עַד אֲפְסֵי אֲרָץ:
- (ט) לְפָנָיו יִכְרְעוּ צִיִּים וְאִיבֵיו עִפָּר וְלַחֲכוּ:
- (י) מַלְכֵי תְּרֻשִׁישׁ וְאִיִּים מִנְחָה יִשִּׁיבוּ מַלְכֵי שֹׁבָא וּסְבָא אֲשֶׁכֶר יִקְרִיבוּ:
- (יא) וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ כָּל מַלְכִים כָּל גּוֹיִם יַעֲבֹדוּהוּ:
- (יב) כִּי יֵצֵא אֲבִיוֹן מִשׁוּעַ וְעֲנִי וְאִין עֲזָר לוֹ:
- (יג) יַחַס עַל דָּל וְאֲבִיוֹן וּנְפֹשׁוֹת אֲבִיוֹנִים יוֹשִׁיעַ:
- (יד) מִתּוֹךְ וּמִחֲמַס יִגְאֵל נַפְשָׁם וַיִּיקֶר דָּמָם בְּעֵינָיו:

- (טו) ויחי ויתן לו מזהב שָׁבָא וַיִּתְפַּלֵּל בְּעָדוֹ תָּמִיד כָּל הַיּוֹם בְּרַכָּנָהוּ:
- (טז) יְהִי פֶסֶת בַּר בְּאֶרֶץ בְּרָאשׁ הָרִים יִרְעַשׂ כְּלָבָנוֹן פְּרִי וַיִּצְיָצוּ מְעִיר כְּעֶשֶׂב הָאֶרֶץ:
- (יז) יְהִי שָׁמוֹ לְעוֹלָם לְפָנַי שְׁמֶשׁ <יָנִין> יָנוֹן שְׁמוֹ וַיִּתְבָּרְכוּ בּוֹ כָּל גּוֹיִם יִאֲשְׁרוּהוּ:
- (יח) בְּרוּךְ יְקֹוֹק אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֲשֵׂה נִפְלְאוֹת לְבָדוֹ:
- (יט) וּבְרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וַיִּמְלֵא כְבוֹדוֹ אֶת כָּל הָאֶרֶץ אָמֵן וְאָמֵן:
- (כ) כָּלוּ תְּפִלוֹת דָּוִד בֶּן יִשָׁי:

יונה גודמן (מתוך - חינוך ילדינו לצדקה)

בבואנו לבנות מדינה יהודית ובה חברה בריאה, יש בעיה עקרונית בהסתפקות במצוות הצדקה. האביון מגיע לפתח ביתי, ואני בטובי מעניק לו נדבה. אך האם עצרתי לשאול את עצמי מה מאלץ אותו לאסוף נדבות מדלת לדלת? מה בשיטה יוצר רבבות אנשים שאינם מצליחים למצוא פרנסה? במובן מסוים, המציאות הנוכחית נוחה לי. הוא נשאר אביון ואני נשאר נדיב, המעניק לו מטבע ומרגיש נפלא. מכיוון שלא עשיתי מאומה לשינוי השיטה, הוא יישאר אביון, ואני אוכל להמשיך בטובי להעניק לו מטבע גם בשבוע הבא.

דוגמא זאת נועדה להבהיר את ההבדל בין צדקה לבין צדק חברתי. בצדקה, כפי שהיא נעשית בדרך כלל, אני משאיר את העניים במצבם ומחלק להם נדבה, שלה הם ישובו להיזקק שבוע אחר שבוע. הביטוי צדק חברתי הוא ביטוי לשיטה שאיפה לשנות את עצם השיטה. ליצור מדיניות לאומית כלכלית-חינוכית-חברתית, שתצמצם את הפערים הקיצוניים ההולכים וגדלים בין חלקי החברה

הרב יעקב אריאל ("בצדקה תיכוננו" בין צדק כללי לצדקה אישית, מעגלי צדק גיליון 5, עמ' 5-6)

הצדק כולל חוק, משפט ומדיניות חברתית, המבטיחה חלוקה צודקת של המשאבים הכלכליים. צדקה היא מעשה וולונטארי של היחיד.

אין אפשרות לפתור את כל תחלואי החברה בצדקה בלבד. יש דברים שרק ציבור מאורגן יכול לעשות באמצעות מדיניות כוללת. תעסוקה, בריאות, חינוך, פנסיה, ודומיהם הן רק דוגמאות מכלל הפעילות הציבורית. הפרט אינו מסוגל לבצע. חוקים חברתיים, מיסוי הוגן, מדיניות סוציאלית, כל אלו כלולים במסגרת הצדק החברתי הכללי ורק בו. חברה צודקת לא תיכון רק על מסגרת כללית. ללא אחריות אישית, לב חם, סעד נפשי אישי, בית פתוח, אוזן כרויה למצוקות הזולת מצד כל איש לחברו, לא תיפתרנה בעיות החברה ותחלואיה באופן אמיתי.

הרב יובל שרלו (מתוך - מסה על חסד וצדק)

א. החסד נעשה מכוח בחירתו של האדם. האדם חש כי הוא הנדיב והמעניק, הנותן מכוח מידותיו העליונות לאדם. הצדק הוא כפיפות לחוקים המצויים מחוץ לאדם. אין הוא בן חורין לבחור אם לעשות חסד כי אם מחוייב לעקרונות הצדק מכוח צו קטגורי המצוי לו. אנו אוהבים להיות בני חורין אך אין אנו אוהבים להיות עבדים לקטגוריות המצויות מחוץ לנו.

ב. החסד לעולם אינו תובע. הוא ניתן על ידי האדם כשהוא יכול, וכשאינו יכול אין הוא עושה חסד. ברוך השם, אנו מותחים את המונח "יכול" להיקפים בלתי ישוערו, ואף עני המתפרנס מן הצדקה חייב בצדקה מועטת, אך בפועל החסד נעשה ללא תביעה. לעומת זאת, הצדק הוא תובעני מאוד, להפך, עיקר מקומו של הצדק הוא במקום בו הוא תובע לוותר על זכויות מכוחו של הצדק.

ג. החסד אינו מחייב הגדרה מדויקת. ריבוי הגמ"חים מלמד על ההיקף הבלתי יאומן של האפשרויות לעשות חסד. יעשה אדם חסד בכל דרך שתמצא לו, ויביא אורה וברכה לעולם. לעומת זאת, מעשה הצדק מחייב שיפוט מדויק והגדרה מדוקדקת, דיונים עדינים מאוד מהו באמת הצדק וההוגנות במצב מסוים, אנו מעדיפים את היציאה מן המיצר מאשר כניסה למסגרת הצדק המחייבת הגדרה.

ד. כדי לעשות צדק מתחייב בירור מדויק שאינו פשוט כלל ועיקר מהו הצדק במקרה מסוים. צריך להתאמץ לקרוא את הנתונים באמת (כגון: את כל פסק הדין; את כל העובדות במקרה מסוים) ולא ניתן ללכת שולל אחר קיצורי דרך, טיעונים פוליטיים וכדו'. לא ניתן לומר במעשה צדק כי גם אם תהיה טעות הדבר אינו נורא. לעומת זאת, החסד אינו מחייב את כל אלה, והתחושה היא כי גם אם נעשה חסד כלפי מי שאינו זכאי לו הדבר אינו נורא כל כך, ועיקר הדברים טמון בכוונתו הטובה של האדם. המאמץ שהצדק תובע מרחיק אנשים רבים.

ה. החסד נעשה בחיוך ובטוב לב. חלק בלתי נפרד מהלכות הצדקה עוסק בהארת הפנים ובמבע העיניים העת עשיית החסד. הצדק הוא מזעיף פנים - הוא בא באמת הבניין שבידו ומגדיר במדויק את המעשה הנכון, הצודק וההוגן. לעולם מעדיף אדם להיות מאיר פנים ושמח מאשר נדרש לבוא בכליו של הדיין ולעשות משפט וצדקה.

ו. פעמים רבות מחייב הצדק עמידה כנגד מוסכמות, גבירים, ראשי הציבור, כללי התנהגות שהתקבלו למרות שהם מושחתים, אמונות ודעות. הקורא את סיפור חייו של ר' יוסף בער, הראשון לשושלת בריסק, מכיר היטב את הנושא, אך גם די בנביאים ובקולם הצלול כנגד זקני הארץ כדי לשמוע מציאות זו. איש הצדק נתפש פעמים רבות כבוגד, שמי שאימץ את עמדות הצד השני, כמי שמתעלם מהמחיר שהצדק תובע וכנודניק. לעומתו, מוערך איש החסד כטוב לב, והחסד שהוא עושה מאדיר את מעמדו בעיני הבריות.

ג. 2. חובת פדיון שבויים

מקורות חובה בפרק זה הם: בבא בתרא ח ע"ב, גיטין מ"ה ע"א ותוספות, גיטין נח ע"א ותוספות, כתובות נ"ה, הרב ישראלי, הרב גורן

פתיחה:

מהר"ם מרוטנבורג, ראש וראשון לרבני גרמניה במאה ה-13, התכוון לעזוב את גרמניה, הוא וכל בני ביתו. בגבול הדרומי, בארץ לומברדיה, המתין ליהודים אחרים שרצו להצטרף אליו. משומד שהכיר את מהר"ם הלשין עליו. מהר"ם נעצר ביום ד' תמוז שנת מ"ו לאלף החמישי 1286 באשמת בריחה מגרמניה וארגון בריחה המונית. כשבע שנים נשאר מהר"ם במעצר. נעשו מאמצים רבים לשחרר את מהר"ם והקהילות היהודיות היו מוכנות לשלם ממון רב עבור שחרור רבם הגדול. מהר"ם לא הסכים שישלמו עבורו סכומים גבוהים.

מהר"ם מרוטנבורג ישב בבית המעצר בעיר אנזיסהיים ובעיר ווסרבורג על ידי מעצר-בית מנעו ראשי השלטון ממהר"ם לעזוב את גרמניה וענשו אותו על ניסיון הבריחה, אך מאידך נתנו לו אפשרות מוגבלת לשמור קשר עם היהודים בגרמניה וכך קוו ראשי השלטון למנוע בריחה המונית של יהודים.

ההנהגה היהודית בהנהגתו של תלמיד מהר"ם, רבינו אשר, הרא"ש, המשיכה במשא ומתן עם ראשי השלטון על תנאי השחרור וגובה דמי הפדיון, אך באמצע המשא ומתן נפטר מהר"ם, ביום י"ט אייר ה' אלפים נ"ג [1293].

רק אחרי שבע שנים הגיע מהר"ם מרוטנבורג לקבורה בבית הקברות העתיק בקהילה וורמייזה. ר' אלכסנדר זיסקינד ווימפן מפפד"מ שילם סכום גדול עבור הבאת מהר"ם לקבורה וזכה להיקבר על יד מהר"ם. הקברים והמצבות של מהר"ם מרוטנבורג ור' אלכסנדר זיסקינד נשארו שלמים עד היום הזה.

כל שנות המעצר המשיך מהר"ם בלימוד, כתב חידושי תורה וענה לשאלות שהופנו אליו.

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף ח עמוד ב

פדיון שבויים מצוה רבה היא ... אמר ליה רבא לרבה בר מרי: מנא הא מילתא דאמור רבנן דפדיון שבויים מצוה רבה היא? א"ל, דכתיב: "והיה כי יאמרו אליך אנה נצא ואמרת אליהם כה אמר ה' אשר למות ואשר לחרב ואשר לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי" (ירמיהו טו), ואמר רבי יוחנן: כל המאוחר בפסוק זה קשה מחבירו ... שבי קשה מכולם, דכולהו איתנהו ביה.

תלמוד בבלי מסכת גיטין דף מה עמוד א

מתני'. אין פודין את השבויין יתר על כדי דמיהן, מפני תיקון העולם. גמ'. איבעיא להו: האי מפני תיקון העולם - משום דוחקא דצבורא הוא, או דילמא משום דלא לגרבו ולייתו טפי? ת"ש: דלוי בר דרגא פרקא לברתיה בתליסר אלפי דינרי זהב. אמר אביי: ומאן לימא לן דברצון חכמים עבד? דילמא שלא ברצון חכמים עבד. שאלות:

- ⊞ מה מעורר בך הביטוי "תיקון עולם"? ערוך רשימה של תקנות שהיית מתקן מפני תיקון עולם?
- ⊞ אלו הרגשות ומחשבות מעוררת בך הקביעה של המשנה? כיצד היית מעריך את דמיו של אדם?
- ⊞ מה שתי האפשרויות המוצעות בסוגיה להבנת הביטוי "תיקון עולם"? הדגם את שתי האפשרויות. אלו מהן נראית לך משמעותית יותר?
- ⊞ נסה לדמיין שיחה בזמן ארוחת ערב בביתו של שבוי יהודי לאחר שהמשפחה שומעת מהרב שהסכום אותו מבקשים השובים הוא גבוה מדמי השבוי. מה אומרת אמא? מה אומר אבא? מה אומר האח הגדול? ומה אומר הרב?

תלמוד בבלי מסכת גיטין דף נח עמוד א

ת"ר: מעשה ברבי יהושע בן חנניה שהלך לכרך גדול שברומי, אמרו לו: תינוק אחד יש בבית האסורים, יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו: סדורות לו תלתלים. הלך ועמד על פתח בית האסורים, אמר: "מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזזים" (ישעיה מ"ב)? ענה אותו תינוק ואמר: "הלא ה' זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו". אמר: מובטחני בו שמורה הוראה בישראל, העבודה! שאיני זז מכאן עד שאפדנו בכל ממון שפוסקין עליו. אמרו: לא זז משם עד שפדאו בממון הרבה, ולא היו ימים מועטין עד שהורה הוראה בישראל. ומנו? רבי ישמעאל בן אלישע.

תוספות שם ד"ה "כל ממון"

כי איכא סכנת נפשות פודין שבויין יותר על כדי דמיהן כדאמרינן בפרק השולח (לעיל דף מד). גבי מוכר את עצמו ובניו לעובדי כוכבים, כל שכן הכא דאיכא קטלא. אי נמי, משום דמופלג בחכמה היה.

תוספות גיטין דף מה עמוד א ד"ה "דלא"

ועל עצמו לא תקנו שלא יתן כל אשר לו בעד נפשו.

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף נב עמוד א

תנו רבנן: נשבית (אשתו), והיו מבקשין ממנו עד עשרה בדמיה - פעם ראשונה פודה, מכאן ואילך, רצה - פודה, רצה - אינו פודה; רבן שמעון בן גמליאל אומר: אין פודין את השבויין יותר על כדי דמיהם, מפני תקון העולם.

הרב שאול ישראלי שו"ת חוות בנימין עמ' קכג-קכד

ועל פי זה נראה, שמנקודת מבט זו יש לראות את חובת המדינה בפדיון שבויי המלחמה. שכיוון שאלה יצאו למלחמה בשליחות המדינה ומטעמה, להגנת העם היושב בציון, הרי קיימת ועומדת התחייבות בלתי כתובה, אבל מובנת מאליה, שכל טצדקי שיש ביד המדינה לעשות (בגבולות סבירים שאינם פוגעים בבטחונה הכללי) כדי לפדותם במקרה שיפלו בשבי. וכשם שקיימת התחייבות מעין זו לדאוג לרפואתם ולהבראתם במקרה של פציעה ונכות, וכן לדאוג למשפחותיהם

במקרה של הפגעים ח"ו במלחמה, כן לא נופל מזה החיוב לנקוט כל פעולה שהוא לשם הוצאתם מן השבי "דכולהו איתנהו בה". שאלות:

- ↪ מה האחריות של המדינה לשבויי המלחמות שלה? האם המדינה שלנו מרגישה את האחריות הזו? כיצד ניתן לפעול לעורר את המודעות לכך בחברה שלנו?
- ↪ מה הסיוג שמעלה הרב ישראלי לאחריות המדינה?
- ↪ מה מרגיש חייל שיוצא לשדה הקרב וחש שהמדינה לוקחת אחריות על שיתרחש לו? מה הוא מרגיש כאשר הוא חש שהמדינה מתחמקת מלשאת גם בתוצאות כואבות?

הרב שלמה גורן, תורת המדינה עמ' 429

אין חשש פיקוח נפשו של הציבור, נדחה בפני פיקוח נפשם של השבויים הבודדים.

מהרש"ל ים של שלמה, גיטין, פרק ד, סי' סו

שמעתי על מהר"ם מרוטנבור"ק ז"ל שהיה תפוס במגדל אינזיסהיים כמה שנים והשר תבע מן הקהילות סך גדול והקהילות היו רוצים לפדותו ולא הניח להם כי אמר "אין פודין השבויים יותר מכדי דמיהם".

ותמה אני מאחר שהיה ת"ח מופלג ולא היה כמותו בדורו בתורה ובחסידות ושרי לפדותו בכל ממון שבעולם ואם מרוב ענותנותו לא רצה להחזיק עצמו כת"ח מופלג, מ"מ היה לו לחוש על ביטול תורה כאשר כתב בעצמו שהוא היה יושב בחושך וצלמות בלי תורה ואורה והיה מקונן שלא היו אצלו ספרי הפוסקים והתוס', ואיך לא היה חש לעוון ביטול התורה מאחר שרבים צריכם לו?! ובודאי דעתו היה שאם יפדו אותו, אם כן יש למיחש שלא יעשו כן כל השרים לת"ח המופלג שבדור בעבור רב ממון, עד שלא יספיק ממון הגולה לפדותם ותשתכח התורה מישראל. ומשום הכי אמר החסיד מוטב שתאבד מעט חכמת היתרת מישראל, ממה שתאבד חכמת התורה עיקר, וזה האות שאז פסקה אותו הדבר והשמד לתפוס חכמי הגולה. שאלות:

- ↪ מה הביקורת שמעלה המהרש"ל על המהר"ם מרוטנבורג? נסה לדמיין וויכוח בין שני אישים אלו על השאלה שבסוגיה.
- ↪ עם מי משתי השיטות מצודד הלב שלך ועם מי מצודד הראש שלך?
- ↪ נסה לחשוב: מה חשב ומה הרגיש השר הגוי ששבה את המהר"ם לאחר שראה שבני הקהילה לא מוכנים לפדותו? מה היה חושב אותו שר במקרה שהיו מוכנים בני הקהילה לשלם את סכום העתק שדרש?

רמב"ם הלכות מתנות עניים פרק ח הלכה י

פדיון שבויים קודם לפרנסת עניים ולכסותן, ואין לך מצוה גדולה כפדיון שבויים שהשבוי הרי הוא בכלל הרעבים והצמאים והערומים ועומד בסכנת נפשות.

והמעלים עיניו מפדיונו הרי זה עובר: 1-2. על "לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך" (דברים ט"ו, ז)

3. ועל "לא תעמוד על דם רעך" (ויקרא י"ט, טז)

4. ועל "לא ירדנו בפרך לעיניך" (ויקרא כ"ה, נג) ובטל:
 1. מצות "פתח תפתח את ידך לו" (דברים ט"ו, ח)
 2. ומצות "וחי אחיך עמך" (ויקרא כ"ה, לו)
 3. "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא י"ט, יח)
 4. "והצל לקוחים למות" (משלי כ"ד, יא)
 והרבה דברים כאלו, ואין לך מצוה רבה כפדיון שבויים.
 שאלות:

- ↩ נסה לדמיין מה עובר על שבוי יהודי בכלא של גויים? מה היה הכי קשה לך בסיטואציה כזו? מה היה עוזר לך להתגבר?
- ↩ "מעלים עינו" מה מעורר בך ביטוי זה? ממה אתה מעלים עין? כיצד ניתן ללמוד לחיות בעיניים פתוחות יותר?
- ↩ חשוב כיצד אתה מקיים בחייך את המצוות שמזכיר הרמב"ם בהלכה זו.

להרחבה

מתוך דו"ח ועדת וינוגרד 2008

דרוש לפתח אסטרטגיה כוללת וארוכת טווח להתמודדות עם חטיפות שתצמצם את התמריץ לביצוען. המדיניות של ישראל, שלפיה לאחר משא ומתן ארוך ניתנת תמורה גדולה מאד בעבור החזרת חטופים ושבויים, כולל גוויות, מעודדת חטיפות נוספות. אנו ממליצים שלא לפעול לפי דפוסי העבר, המחלישים את ישראל ומגבירים את סכנת החטיפות.

ג. 3. יחס לנכים ומוגבלים

מקורות חובה בפרק זה הם: אגרות משה וחלקת יעקב,

מקורות בחירת החובה בפרק זה הם:

1. חלק מתוך המימרות שבסוגיה במסכת מגילה

פתיחה:

למדנו בעבר על היחס החיובי שיש להפגין כלפי השונה והחריג, אך זו היתה התייחסות לחובה האישית של כל אדם ואדם. מה ביחס לחובת החברה והמדינה, האם יש להם חובות כלפי הנכים הרבים שבתוכם?

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף כד ע"ב

משנה: כהן שיש בידיו מומין לא ישא את כפיו. ר' יהודה אומר אף מי שהיו ידיו צבועות סטיס לא ישא את כפיו מפני שהעם מסתכלין בו.

גמרא: תנא מומין שאמרו בפניו ידיו ורגליו.

אמר ר' יהושע בן לוי: ידיו בוהקניות לא ישא את כפיו.

תניא נמי הכי: ידיו בוהקניות לא ישא את כפיו, עקומות עקושות לא ישא את כפיו.

אמר רב אסי: חיפני ובישני לא ישא את כפיו.

תניא נמי הכי: אין מורידין לפני התיבה לא אנשי בית שאן ולא אנשי בית חיפה ולא אנשי טבעונין, מפני שקורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין.

אמר ליה רבי חייא לר' שמעון בר רבי: אלמלי אתה לוי, פסול אתה מן הדוכן, משום דעבי קלך.

אתא אמר ליה לאבוה, אמר ליה: זיל אימא ליה כשאתה מגיע אצל (ישעיהו ח) וחכיתי לה' לא נמצאת מחרף ומגדף.

אמר רב הונא: זבלגן לא ישא את כפיו.

והא ההוא דהוה בשיבבותיה דרב הונא והוה פריס ידיה?

ההוא דש בעירו הוה.

תניא נמי הכי: זבלגן לא ישא את כפיו, ואם היה דש בעירו מותר.

א"ר יוחנן: סומא באחת מעיניו לא ישא את כפיו.

והא ההוא דהוה בשיבבותיה דרבי יוחנן דהוה פריס ידיה?

ההוא דש בעירו הוה.

תניא נמי הכי: סומא באחת מעיניו לא ישא את כפיו ואם היה דש בעירו מותר

שאלות:

↪ כתוב את רשימת המומים המוזכרים בסוגיה.

↪ אלו מחשבות והרגשות מתעוררות בך אל נוכח הדינים שבסוגיה? נהל דו שיח עם הסוגיה

על מנת להבין את העומד ביסודה.

↪ נסה להסביר לכהן בעל המום מדוע ההלכה לא מתירה לו לעלות לדוכן?

↩ נסה לחשוב אלו בעלי מומים לא היית מקבל לכל אחת מהעבודות הבאות: הוראה, לכנסת, לשגריר ישראל באו"ם. הסבר מדוע?

שולחן ערוך אר"ח קנא סעיף א

בתי כנסיות ובתי מדרשות, אין נוהגין בהם קלות ראש כגון: שחוק והתול ושיחה בטיילה, ואין אוכלים ושותים בהם ולא מתקשטין בהם ולא מטיילין בהם ולא נכנסים בהם בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, ות"ח ותלמידיהם מותרים לאכול ולשתות בהם, מדוחק.

אגרות משה אורח חיים חלק א סימן מה

הנה בדבר הסומא אשר למדו לכלב להוליכו ומוכרח הכלב להיות תמיד אצלו אם יכול ליכנס לביה"כ להתפלל בצבור ולשמוע קדיש וקדושה וקה"ת וקריאת המגילה וכדומה אף שהכלב מוכרח ליכנס עמו או שיש בזה בזיון להכניס בע"ח לביה"כ שהוא מקדש מעט.

והנה איתא בירושלמי פרק בני העיר ה"ג: ר' אימי מפקיד לספריא אם אתא ברנש גביכון מלכלך באורייתא לגבכון תיהוון מקבלין ליה ולחמריה ולמנוי [תרגום: ר' אימי ציווה את הסופרים: אם בא לפניכם אדם בעל לחלוחית של תורה אצלכם, קבלו אותו ואת חמורו ואת כליו] ...

וא"כ חזינן דהכנסת חמור לביה"כ אינו קלות ראש ובזיון יותר מאכילה ושתיה ושינה דאם היה יותר מזה לא היה נותר לת"ח דאטו ת"ח אינו מוזהר על מורא דמקדש כדאיתא במג"א (אר"ח סי' קנ"א סק"ב), ודייק גם מלשון הטור וש"ע דאינך מילי אסור, וגם המג"א הביא שם ירושלמי זה ברמז שכתב וכן הוא בירושלמי שת"ח מותר להתאכסן בביה"כ עיי"ש, והוא ירושלמי זה שמפורש שגם רשאי להכניס שם החמור, וגם הגר"א בסק"ה הביא לשון הירושלמי, וא"כ פוסקין כן. וכיון שהוא רק כאכילה ושתיה הרי לזה מהני תנאי בבתי כנסיות שבחור"ל לאכול שם בשעת הדחק אף לכל אדם ...

ולכן כיון שבהכנסת חמור חזינן שלא גרע מאכילה ושתיה ושינה יש להתיר בבכ"נ שלנו שעל תנאי הן עשויות אם הוא בשעת הדחק לפסק המ"ב בבאור הלכה. ובודאי שכלב לא גרע מחמור ואין לנו שעת הדחק גדול מזה שאם לא נתירנו יתבטל כל ימיו מתפלה בצבור וקריאת התורה וקריאת המגילה בצבור וגם יש ימים שהעגמת נפש גדולה מאד כגון בימים נוראים וכה"ג שרבים מתאספים עיין ברמ"א / אר"ח / ס"ס פ"ח, שלכן ראייה גדולה שיש להתיר להסומא שהכלב שמוליכו צריך להיות אצלו תמיד, ליכנס לביה"כ להתפלל ולשמוע קה"ת וכדומה. אך טוב שישב סמוך להפתח שלא לבלבל את הצבור.

וגם יש להסתפק דאולי בכלל ליכא שום בזיון וקלות ראש בכניסת בהמה אלא כשהכניסה היא שלא לצורך תפלה אלא לצורך התאכסנות כעובדא דירושלמי, אבל כשהכניסה היא לצורך תפלה של בעליו אפשר אין זה דבר בזיון וקלות ראש כלל, ויהיה ניחא מה שלא הזכירו זה לחדוש דין משום דאין בזה אלא משום ההתאכסנות שהזכיר המג"א בטק"ב.

ונוגע זה בביה"כ של א"י שאינו על תנאי שג"כ לפ"ז יש להתירו אבל אין זה ראייה ברורה ועדיין יש לעיין בבתי כנסיות של א"י אבל בב"כ שלנו היא ראייה ברורה לע"ד שיש להתיר.

שאלות:

↩ נסה לדמיין שאתה עיוור הזקוק לכלב על מנת להתנהל בעולם: מה אתה מרגיש כאשר אתה נכנס לבית הכנסת עם הכלב? מה פסק ההלכה מעורר בד?

שׁוֹת חֵלֶקֶת יַעֲקֹב אֹרַח חַיִּים סִימָן לֵד

השגות על פסקא דאגרות משה, להתיר לסומא שהרגילו כלב להוליכו, ליכנס עם כלבו לביהכנ"ס בזמן התפלה.

ולפע"ד הוראה זו תמוה לרבים (עי' יו"ד סימן רמ"ב סע' י) לבנות מגדול על יסוד רעוע כזה - ונבאר.

... הירושלמי מיירי לענין להתאכסן, וכלשון הרמב"ן הנ"ל, כלומר כיון שהוא אכסנאי ואין לו מקום מותר בתלמיד חכם, משמעות שלא בזמן התפלה, אבל בזמן שהציבור מתפללין ודאי אסור מפני שמתבלבל הכוונה של המתפללים ... ואין לך בלבול כוונה יותר מזה כשרואין באמצע ביהכנ"ס או ביהמ"ד חמור או כלב עומד שם, ועל המציאות אין להתווכח, וזה גרע הרבה יותר מבגדים מצוירים שנאמר עליהן רק הלשון שאין נכון להתפלל, משמעות של זהירות בעלמא, דבחמור או כלב באמצע ביהכנ"ס וביהמ"ד בודאי יבא לידי היתול והוללת והנערים ישחקו בהם, ואין לך קלות ראש יותר מזה באמצע התפלה.

ועוד לפע"ד, אין הדבר ברור אם כוונת הירושלמי שכתב "ולחמריה" שמשמעותו חמור, ואפשר כוונתו להאדם שנוהג את החמור שהוא נקרא חמר ...

.. ודומה קצת להא דסי' קנ"א סע' ו' דיש אוסרין ליכנס לביהכ"נ בסכין ארוך, והטעם שתפלה מארכת ימיו של אדם וסכין מקצרת. ובב"ק פ"ג הנ"ל היתה אשה מעוברת נבח בה כלב והפילה, נמצא זה גורם לשכינה שתסתלק מישראל, והכא נמי כשישחקו בו הנערים והכלב יתחיל לנבוח, חוץ מהגנאי והקלות ראש שיהיה בזה יש גם חשש הפלת ולד וקצת דומה לסכין ארוך.

ועוד וזה העיקר אצלי, במקומות הללו שהפקירות כך מצוי' ויהדות כך נתרופפה, ורבים הם האנשים השחצנים ההולכין עם כלביהן בראש כל חוצות ... בעוה"ר שהיהדות כך נתרופפה ובפרט במקומות הללו, אם יפתח פתח כמחט של סדקית יפתח הפתח כפתחו של אולם, ויתכן שימצא כבר איזה ראביי להתיר זאת ויתלה את עצמו באילן גדול לומר כבר הותר מהפרושים לצורך גדול להכניס כלב לביהכ"נ, והוא בתור ראביי כבר יכריע מה זה נקרא צורך גדול וח"ו יוכל לצמוח מזה חילול השם גדול - שהנוצרים אוסרים להכניס כלב לבית תיפלתם, ולהבדיל לביהכנ"ס מותר ...

ולאידיך גיסא, מה שכתב באגרות משה שאם לא נתירנו יתבטל כל ימיו מתפלה בציבור וקרה"ת וקריאת מגילה - קשה להאמין שלא יהי' לו איזו עצה שמי שהוא יוליכנו לביהכ"נ ועכ"פ לעתים מיוחדים. ואם באמת כן שאין לו שום עצה אחרת, הרי הוא בכלל אונס ורחמנא פטרי' ואף דסומא חייב במצות מה"ת לרוב הפוסקים ...

והעיקר אצלי שעכ"פ לעתים מיוחדים מסתמא ימצא למישהו להוליכו לביהכ"נ, ולא להתיר מפאת זה להכניס כלב לביהכ"נ. וסימן לדבר "לא תביא ... ומחיר כלב בית ד' כי תועבה הוא".

ג. 4. בטיחות האזרחים

מקורות חובה בפרק זה הם: דברים יח"ט, משנה שקלים ופירוש הרמב"ם, מקורות בחירת החובה בפרק זה הם:
1. שניים מתוך המקורות הבאים: מועד קטן ה' ע"א והדיון המתגלגל ממנו, בבא קמא כ"ז ע"ב והדיון המתגלגל ממנו, שבת מ"ב ע"א והדיון המתגלגל ממנו

עיינו בקטע הבא, האם זו ההשקעה המועדפת ביותר?

חלום המסוקים במד"א התממה שנים ארוכות. עוד בתחילת שנות ה-70 ניסו במד"א להפעיל מסוקים, לאחר שאגודת ידידי מד"א בצרפת תרמה לארגון מסוק קל מסוג "אלואט". אלא שבשל עלויות התפעול הותחזקה הגבוהות שלו, הוא הועבר לחיל האוויר. בשנים האחרונות נעשו שוב כמה ניסיונות לממש את החלום הזה, אך הם כשלו בגלל העלות שמגיעה לכמה מיליוני שקלים בשנה. לאחרונה עלה המיזם מחדש בשיתוף חברת להק תעופה ומשקיעים אמריקנים, אשר רכשו את המסוק ומתפעלים אותו. המסוק מותאם למטרות פינוי נפגעים והטסת חולים בלבד. פינוי פצועים בהיטס נועד להציל חיים על ידי קיצור זמן התגובה של הצוות הרפואי והגעתו אל מקום האירוע וקיצור זמן ההגעה עם הפצוע לבית החולים. יתרונו של המסוק על כלי רכב גלגליים, הוא באפשרות לטוס ישירות ובמהירות גבוהה ולחצות את הכבישים עם עומסי התנועה הכבדים. המסוק יכול הגיע למקומות נידחים שהנגישות אליהם עם רכב בלתי אפשרית. שימוש נכון בפינוי אווירי, מקטין את זמן שהיית פצוע, קשה או אנוש, בשטח ובמהלך הפינוי מחוץ לביה"ח, כך גם עולים סיכויי ההצלחה להציל את חייו וגם זמן האשפוז שלו מתקצר מאד, מה שמקטין באופן משמעותי את מספר הפצועים שנפטרים מאוחר יותר וחוסך למדינה עשרות מיליוני שקלים. הייחוד במיזם החדש, הוא בזמינות השירות עבור התושבים. המסוקים ערוכים ומוכנים להיות מוזנקים לאירועים על ידי תורני המוקד של מד"א, בהתרעה של דקות ספורות בלבד וכך מובטחת הגעה מהירה אל הנפגע והבאתו באופן המהיר ביותר לבית החולים. למסוקים ישנן מטרות נוספות: ויסות שניוני של פצועים מאירוע רב נפגעים בין בתי החולים, העברות בין בתי חולים, מתן מענה לחולים הזקוקים להגיע למרכז רפואי ייעודי ומרכזי טראומה ועוד. המסוקים שבהם ייעשה שימוש מותאמים במיוחד למטרות אלו שישמשו אך ורק למשימות רפואיות.
פורסם בתאריך 5/11/2007 באתר <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3468029,00.html>

עיינו בקטע הבא וחוו דעתכם מי צודק מד"א או חברת דרך ארץ?

למעריב נודע כי לאור התאונות הקשות שאירעו בחודשים האחרונים בכביש 6, דורשים במגן דוד אדום להציב כמה נקודות להזנקת אמבולנסים במקומות אסטרטגיים בכביש, אך בהנהלת הכביש מסרבים
מנכ"ל מד"א, אבי זוהר, שלח אתמול מכתב לשר התחבורה, מאיר שיטרית, שבו ביקש להציב שלושה אמבולנסים לטיפול נמרץ בנקודות מפתח בכביש. "זה יהיה חשוב לנוסעים בכביש. ראוי היה כי המחליטים על תפעול כביש 6 ישריינו תקציב להצבת אמבולנסים על מנת לקצר זמן תגובה לנפגעי תאונות דרכים או לאירועי חירום אחרים", כתב זוהר. לדבריו, הוא פנה עם הבקשה

למנכ"ל כביש 6, יהודה וילק, אך "מסיבות השמורות עם ההנהלה נעניתי בשלילה לבקשתי בנדון".

פורסם ב-8/11/2044 באתר <http://www.nrg.co.il/online/1/ART/817/315.html>

מהי חובת המדינה כלפי בטיחות אזרחיה הנוסעים בדרכים?

דברים יט, ב-ז

שְׁלוֹשׁ עָרִים תִּבְדִּיל לָךְ בְּתוֹךְ אֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ לְרִשְׁתָּהּ. תִּכְיֶן לָךְ הַדֶּרֶךְ וְשִׁלְשֶׁת אֶת גְּבוּל אֶרֶץ אֲשֶׁר יִנְחִילְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ וְהָיָה לְנוֹס שָׁמָּה כָּל רֹצֵחַ: וְזֶה דְבַר הַרְצָח אֲשֶׁר יָנוֹס שָׁמָּה וְחִי אֲשֶׁר יָכָה אֶת רַעְהוּ בְּבִלִי דַעַת וְהוּא לֹא שָׂנָא לוֹ מִתְמַל שְׁלֹשָׁם. וְאֲשֶׁר יָבֵא אֶת רַעְהוּ בִיעָר לְחֹטֵב עֲצִים וְנִדְחָה יָדוֹ בְּגֶרֶזֶן לְכָרֵת הָעֵץ וְנִשְׁלַח הַבְּרָזֶל מִן הָעֵץ וּמָצָא אֶת רַעְהוּ וּמָת הוּא יָנוֹס אֶל אַחַת הָעָרִים הָאֵלֶּה וְחִי. פֶּן יִרְדֹּף גְּאֹל הַדָּם אַחֲרֵי הַרְצָח כִּי יָחַם לְבָבוֹ וְהָשִׁיגוּ כִּי יִרְבֶּה הַדֶּרֶךְ וְהָפְהוּ נֶפֶשׁ וְלוֹ אֵין מִשְׁפָּט מִוֹת כִּי לֹא שָׂנָא הוּא לוֹ מִתְמוֹל שְׁלֹשׁוֹם. עַל כֵּן אֲנִכִּי מְצַוְךָ לְאִמַר שְׁלֹשׁ עָרִים תִּבְדִּיל לָךְ. שאלות:

- ← מה דינו של הרוצח בשגגה על פי פסוקי התורה?
- ← הגדר מקרים של נהיגה בכביש שלפי דעתך הינם בהגדרת "רוצח בשגגה" ומקרים של נהיגה בכביש שלפי דעתך הינם בהגדרת רוצח במזיד. היכן עובר קו הגבול בין השניים?
- ← מה מרגיש הרוצח בשגגה כאשר מגלים אותו לעיר מקלט? מה מרגישה משפחת הנרצח במעשה זה?
- ← כיצד נראית עיר המקלט בדמיונך?
- ← "ולא תשים דמים בביתך" חשוב על הבית שלך: אלו סכנות ניתן למנוע עם קצת הכנה מראש?

משנה שקלים (א,א):

באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים, בחמשה עשר בו קורין את המגילה בכרכין ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת מקואות המים ועושין כל צרכי הרבים.

רמב"ם פירוש המשנה שם:

ותקון הדרכים והרחובות, הוא שמכבשין אותן ומישרין אותן ועושין גשרים על הנחלים כדי שאם יברח מכה נפש בשגגה לא יהיו לו מעצורים לעכבו וירדפנו גואל הדם ויהרגנו, וזה הוא ענין אמרו יתרוםם ויתהדר "תכין לך הדרך".

מועד קטן דף ה, ע"א

אמר רב אשי: מתניתין נמי דיקא, דקתני: עושין כל צרכי רבים. כל לאתויי מאי - לאו לאתויי חפירה? - לא, לאתויי הא דתניא: יוצאין לקוץ את הדרכים, ולתקן את הרחובות ואת האסטרטאות, ולמוד את המקואות. וכל מקוה שאין בו ארבעים סאה מרגילין לתוכו ארבעים סאה. ומנין שאם לא יצאו ועשו כל אלו, שכל דמים שנשפכו שם מעלה עליהם הכתוב כאילו הם שפכו? - תלמוד לומר (דברים י"ט) "והיה עליך דמים". הא - בהדיא קתני לה: ומתקנין את

הדרכים, ואת הרחובות, ואת המקואות, ועושים כל צורכי רבים. לאתווי מאי, לאו לאתווי חפירה? - שמע מינה.

רש"י על הרי"ף

כל הדמים שנשפכו באותן רחובות שבאו עליהן אויבים ולא יכלו לברוח מהרה ונהרגו, או שהזק אדם בהם, שנתקל באותם הקוצים או שנפל לתוך אותן מימות ומת.

משנה בבא קמא כז, א

המניח את הכד ברה"ר, ובא אחר ונתקל בה ושברה - פטור.

בבא קמא כז, ב

ובא אחר ונתקל בה ושברה - פטור. אמאי פטור? איבעי ליה לעיוני ומיזל! אמרי דבי רב משמיה דרב: בממלא רה"ר כולה חביות; שמואל אמר: באפילה שנו; רבי יוחנן אמר: בקרן זוית. אמר רב פפא: לא דיקא מתניתין אלא או כשמואל או כרבי יוחנן, דאי כרב, מאי אריא נתקל? אפילו שבר נמי! אמר רב זביד משמיה דרבא: הוא הדין דאפי' שבר, והאי דקתני נתקל? אידי דבעי למתני סיפא: ואם הוזק בה - בעל חבית חייב בנזקו, דדוקא נתקל, אבל שבר לא, מאי טעמא? הוא דאזיק אנפשיה, קתני רישא נתקל. אמר ליה ר' אבא לרב אשי, הכי אמרי במערבא משמיה דר' עולא: לפי שאין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים. הוה עובדא בנהרדעא וחייב שמואל, בפומבדיתא - וחייב רבא. בשלמא שמואל כשמעתיה, אלא רבא, לימא כשמואל ס"ל! אמר רב פפא: קרנא דעצרא הוי, דכיון דברשות קעבדי איבעי ליה לעיוני ומיזל.

רש"י מסכת בבא קמא דף כז עמוד ב

בקרן זוית - כשנכנסין ממבוי למבוי מן הצד הניחה בצד המבוי אצל הקרן וכשהחזיר זה פניו לא ראה אותה.

אלא אי כשמואל אי כר' יוחנן - שהמניח לא פשע הלכך דוקא נתקל אבל שבר ברצון חייב.

דוקא נתקל אבל שבר - ברצון ואח"כ הוזק בחרסיו פטור בעל החבית דאיהו הוא דאזיק אנפשיה. תנא רישא - נמי נתקל. לפי שאין דרך בני אדם כו' - אמתני' מהדר דלא תימא באפילה או בקרן זוית אלא אפי' באורה פטור הנתקל ודקשיא לך איבעי ליה עיוני ומיזל אין דרך בני אדם להתבונן בדרכים.

וחייב שמואל - את הנתקל לשלם.

בשלמא שמואל כשמעתיה - דמוקי למתניתין באפילה הא באורה חייב.

קרנא דעצרי - קרן זוית הסמוכה לבית הבד.

דהואיל וברשות קעבדי - שמנהגם היה כן כשהיתה בית הבד מליאה בני אדם היו הבאים מושיבין כליהם ברשות הרבים וממתינין עד שיצאו אלו.

מהרש"ל שו"ת סימן צו

ואעפ"י שאמרו רבותינו אין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים ה"מ לעניין נפילת הבור כשהולכין לפי תומן לפי שאדם בעל מחשבות. אבל בנדון כזה שהוא נרדף ורצה לברוח היה לו להתבונן

לאיזה מקום שיברח ולא יפיל את עצמו לגומות ובארות, ותדע דלא בכל מילי אמרי רבנן אין דרכן של בני אדם.

תלמוד בבלי שבת מב ע"א

מכבין גחלת של מתכת ברשות הרבים בשביל לא יזוקו בה רבים.

רשב"א שם

כיון דדרכו להזיק ורבים ניזוקין בו כסכנת נפשות חשיב ליה שמואל דאי אפשר לרבים ליזהר ממנו ושמא אם ישמר זה לא ישמר ממנו זה.

הרב שלמה גורן, תורת הרפואה עמוד 235

והנה בנוגע לכלל הגדול בהלכות פקוח נפש, שקבעו שני צנתרות הזהב, הלא הם הנודע ביהודה והחתם סופר, שלא נקרא פקוח נפש אלא כאשר החולה לפנינו, ולא כאשר עלולה להתעורר בעתיד בעיה של פקוח נפש, שזהו הציר עליו סובבת השאלה החמורה שלנו, נראה לומר שאין כחו של כלל זה יפה אלא, במקרים ובשאלות של הנוב"י והחת"ס, שם לא עמדה הבעיה של בריאות העם באופן כללי, כי לא היתה זו בעיה צבורית כלליהודית, של קיום המערך הרפואי העצמאי בקרב העם היהודי. אבל בנידון דידן, כאשר המדינה והעם אחראים למערך הרצוף של הרופאים בישראל, ולבריאות העם המתגורר במדינה, ואנו יודעים מראש שבעוד מספר שנים נצטרך מספר כזה וכזה של רופאים בעלי רמה גבוהה, כדי שנוכל להבטיח את בריאות העם, ואם לא נקיים את בתי הספר לרפואה נישאר ללא רופאים במדינה, וברור לנו שבלי ניתוח מתים בבתי ספר לרפואה לא נוכל להוציא מהם רופאים ראויים לשמם; זה נקרא שהחולה לפנינו, מאחר שהמדינה היהודית אחראית לבריאות האוכלוסיה וחייבת לתכנן את השירותים שלה לטווח ארוך. שאלות:

↩ מהו "חולה לפנינו" בהגדרתו של הרב גורן? תן דוגמאות מתחומים נוספים בהם ניתן ליישם את העקרון.

↩ מדוע המדינה והעם אחראים שיהיו רופאים? אחריות של מי עוד זה יכול להיות?

↩ נסה לדמיין מה היית מרגיש לו היית צריך לנתח גופה לצורך לימודי רפואה? מה היה מרתייע אותך? כיצד היית מרגיע את עצמך?

ג. 5. פרישה מהציבור

מקורות חובה בפרק זה הם: רמב"ם הלכות תשובה והלכות ממרים

מקורות בחירת החובה בפרק זה הם:

1. חלקים מתוך "על במותינו חללים" הרב קוק

2. אחד מבין שני המקורות הבאים: עין אי"ה ואגרת תקנ"ה.

רמב"ם הלכות תשובה פרק ג'

יד ואלו שאין להן חלק לעולם הבא, אלא נכרתין ואובדין, ונידונין על גודל רשעם וחטאתם, לעולם ולעולמי עולמים: המינים, והאפיקורוסים, והכופרים בתורה, והכופרים בתחיית המתים, והכופרים בביאת הגואל, והמשומדים, ומחטיאי הרבים, והפורשים מדרכי ציבור, והעושה עבירות ביד רמה בפרהסיא כיהויקים, והמוסרים, ומטילי אימה על הציבור שלא לשם שמיים, ושופכי דמים, ובעלי לשון הרע, והמושך עורלתו.

כ הפורש מדרכי ציבור: אף על פי שלא עבר עבירות, אלא נבדל מעדת ישראל ואינו עושה מצוות בכללן ולא נכנס בצרתן ולא מתענה בתעניתן, אלא הולך בדרכו כאחד מגויי הארץ, וכאילו אינו מהן - אין לו חלק לעולם הבא.

שאלות:

⊞ קרא את הרשימה של האנשים שאין להם חלק לעולם הבא. אלו מהגדרות מפתיעה

אותך? האם יש הגדרות שמפתיע אותך שלא נכנסו לרשימה?

⊞ מה היחס: בהרגשה ובמעשה שצריך להיות לאדם אל הציבור? נסה לחשוב על עצמך:

האם אתה מרגיש חלק מהציבור? מה פירוש להרגיש חלק מציבור?

⊞ נסה לדמיין את האדם המתואר בהלכה ב': כיצד הוא נראה? היכן מתגורר? מה עושה

בחיי? מה גורם לו לפרוש מהציבור? האם הוא מודע לכך שהוא מפסיד את העולם הבא שלו?

⊞ כתוב דו שיח בינך לבין הדמות שתיארת.

רמב"ם הלכות ממרים פרק ג' ה"ג

בני התועים האלה (צדוק ובייתוס) ובני בניהם, שהדיחו אותם אבותם, ונולדו בין הקראים, וגדלו אותם על דעתם, הרי הוא כתינוק שנשבה ביניהם וגדלוהו; ואינו זריז לאחוז בדרכי המצוות, שהרי הוא כאנוס. ואף על פי ששמע אחר כך שהוא יהודי וראה היהודים ודתם – הרי הוא כאנוס, שהרי גדלוהו על טעותם. כך אלו שאמרנו, האוחזים בדרכי אבותם הקראים שטעו. לפיכך, ראוי להחזירן בתשובה, ולמשכם בדברי שלום, עד שיחזרו לאיתן התורה.

שאלות:

⊞ "תינוק שנשבה" אלו הרגשות ומחשבות מעורר בך ביטוי זה?

⊞ מה תפקידו של הציבור בחינוך אדם? נסה לחשוב על עצמך: במה תרמה הקהילה בה אתה

חי לחינוך וכיצד היית נראה ללא חינוך ציבורי זה?

⊞ תאר זו שיח בינך לבין "תינוק שנשבה" אותו מתאר הרמב"ם: אתה מנסה למשכו בדרכי שלום ולהסביר לו את הטעות עליה גידלו אותו. מה תאמר? מה לא תאמר? כיצד אתה מדמיין את תגובת האדם?

⊞ נסה לחשוב במה אתה תינוק שנשבה ומה יכול להוציא אותך מהשבי?

הראי"ה קוק - "על במותינו חללים"

המאמר נכתב לסופר אלכסנדר ז'סקינד רבינוביץ', הידוע בכינויו אז"ר, כמענה לבקשתו מהרב קוק להספיד שניים מהחלוצים שנרצחו על משמרתם ע"י פורעים ערבים.

סופר נעלה, מר ז. רבינוביץ,

שאלה קטנה שאלת ממני, שאלה כזאת אשר אדם שאינו סרבן שכמוני בודאי, חושב אתה ובצדק, שימלאנה תיכף ומיד בזריזות של קורת רוח: דמעה אחת, לתוך נאד של הדמעות, על חללי בת עמנו. נאד חדש, ודמעות חדשות, על חללים חדשים, על חללים צעירים ורעננים, שנשפך דם בידי בני נכר פה בארץ אבות. ולא סתם צעירים, אלא צעירים בעלי לב ורגש, בעלי נשמה שלהבית, שבאו לשם תחיית האומה והארץ, שמאסו בכל אידיאלי החיים, ובחרו להם את האחד לבנות בבנין האומה בשובה אל אדמתה.

ולבני ציון היקרים כאלה, שנחשבו לנבלי חרש, איזה לב לא ימס ואיזו עין לא תרד דמעה?!

(ולכאורה, הולך הרב קוק להספיד עכשיו הספד מרגש. אבל...)

אמנם אם חושב אתה, סופר נכבד, שבלא כל ייסורים ודכדוכי נפש נוראים אוכל לתן לך את דמעתי, יש כאן איזה העלם דבר, שאנכי, שאינני מן המעלימים את מחשבותיהם, אספרה לך דברים כהוייתם. ויוכל להיות שגם על מכאובי הנורא הזה גם כן יש להזיל איזו דמעה, והיתה גם הדמעה הזאת מתערבת ועולה בלולה, אל תוך הנאד החדש הזה. כי מכאובי זה איננו מכאוב פרטי, מכאוב הוא הבוקע ועולה מתוך נשמתה של האומה, החשה את שברה הגדול כים.

לא נזדמן לי הדבר לדעת את הצעירים הללו, אשר נפלו חלל בעמדם לעבוד את עבודתם בארץ ישראל בתוך חלוצי התחיה הלאומית, לפי הלך רוחם. מהאחד [ברל] אשר נזדמן הדבר שהיה לפני איזה דין ודברים על אודות עזבונו, נוכחתי לדעת ע"י מכתביו, ותעודותיו, שהיה צעיר נחמד, בעל כשרון מצוין, בן תורה, מטיפוסם של החשובים שבבני הישיבות, בעל לב טהור ונפש עדינה, בא לא"י בכל חם לב של האהבה הלאומית ותחיית העם והארץ.

בשעות אשר חי אחרי היריה, בעת אשר ידע ברור שהוא הולך למות, הביע במנוחה שנפשו שוקטת, כי מת הוא בעד עבודת התחיה הישראלית בארץ ישראל.

הלב הצעיר ההומה למראה החיים העליזים שהאירו אליו את תקותם, הניטלים ממנו, לזכר אם שכולה, שהוא כל נחמתה בחשכת חייה המרים, מצא מרגוע ברגעי הפרפור בין החיים והמות, - ברעיון שהוא מת בעבודה לשם תחיה לישראל בארץ ישראל.

למראה נורא זה, לנשמה עליונה כזאת, שמים וארץ יחדו יענו: קדוש. בלא ספק, פחות או יותר בערך זה היתה מדתם של יתר החללים.

"מי יתן ראשי מים, ועיני מקור דמעה, ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי".

אל תנוודו לי, אבירי הלב, לסנטימנטליות יתרה. אינני יכול להעריך כמה חיל וכוח רוחני אבדנו, כמה אש קודש נכבה יחד עם הנשמות הגדולות הללו. "שבעים איש וחמישים אלף איש" - שבעים איש שכל אחד שקול כחמישים אלף איש. ומי זה יוכל לחדור עד נבכי התהום של הערכים

הנשמתיים, וענן יגון זה די הוא עד כדי להחשיך בו את הניצוצים הקטנים של האורה, שהם חודרים אל מאפל חיינו הלאומיים.

הדילמה העצומה שהרב מתמודד איתה ביחסו אל החלוצים:

אבל "דום", קורא קול מאחרי, את מי אתה מספיד? אמנם מעשיהם של אלה ההרוגים סתומים, ואין אתה רשאי אולי לספר אחרי מיטתם, אבל הלא ידעת את מרביתו של הפועל הצעיר, בארץ ישראל, את יחסו לכל קודש בישראל ובאדם.

קרא אתה בפיק שמא שכחת, או שמא לא למדת, את האמור (במסכת שמחות פרק ב הלכה י):
"כל הפורש מדרכי ציבור אין מתעסקים עמו בכל דבר, אחיהם וקרוביהם לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ואוכלים ושותים ושמים שונאיו של מקום, שנאמר הלא משנאיך ד' אשנא, ובתקוממך אתקוטט, תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי".

והכאב הולך ומתגדל, ומלחמת הרוח הטרגית עולה עד מרום קצה למקראם של דברי הרמב"ם, המתגלמים בצורה יותר ברורה (פ"א מהלכות אבל הלכה י והובאו בשו"ע סימן שמו ט"ה):
"כל הפורשים מדרכי ציבור, והם האנשים שפרקו עול המצות מעל צוארם ואין נכללין בכלל ישראל בעשיית המצות ובכבוד המועדות ושיבת בתי כנסיות ובתי מדרשות, אלא הרי הן כבני חורין לעצמן, - אין מתאבלין עליהן, אלא אחיהם ושאר קרוביהם לובשים לבנים ומתעטפים לבנים, ואוכלים ושותים ושמים, שהרי אבדו שונאיו של הקב"ה, ועליהם הכתוב אמר הלא משנאיך ה' אשנא".

ואתה חביבי צא פרנס ועשה שלום בין רגשי הלב, והשקט את המלחמה הסואנת כים זועף.

אולי אפשר להתעלם מן ההלכות הכתובות וללכת על פי נטיית הלב?

שמה תאמר ליישב ע"פ הנוסח הרגיל מיסודו של מר אחד העם: הספר הוא ספר, והלב עושה את החיים, וכיון שהלב נלחם בספר - הראשון הוא המנצח. במטותא מנך חביבי, אל נא תרפא שבר גדול על נקלה. הספר וכל אגפיו - גילוייו של הלב הם, ואיזה לב - לב האומה, הלב של נשמתה, הלב של תמצית כל הוייתה, של מעמק חייה, זה הלב דוקא בספר הוא מונח וגנוז, ותוך כל גרגיר המתגלה מאוצר הספר המון רב של לב ושל חיים מונחים. וחשבוננו של עולם גדול המקיף אותנו ברוחבו, ומושל עלינו בעזו וחוקיו הכבירים, אנו צריכים להביא כאן, חשבוננו של עולם ברור, הנראה לנו עין בעין, כמו שהוא עם בהליו ונוראותיו. (אחים חביבים - שנואים, נשמות קדושות - משוקצות כטומאת הנדה). אוי מה היה לנו!

מה הוא היחס הראוי אל הפורשים מן הציבור, ומדוע?

והאומה העזה שבאומות קנאית היא ונוקמת, נוקמת היא בקנאה קשה כשאל מעוכרי חייה, לא תשא פני כל, את אחיה לא תכיר ואת בניה לא תדע. עוד חי בלבה קול הכרוז של הרועה הראשון:
"כה אמר ד' אלהי ישראל, שימו איש חרבו על ירכו, עברו ושובו משער לשער במחנה, והרגו איש את אחיו ואיש את רעהו ואיש את קרובו".

יודעת היא האומה, בידיעה פנימית, אינסטינקטיבית, שאינה חסרה גם אצל בעלי החיים כולם, ש"הפורשים מדרכי ציבור, שהם כבני חורין לעצמן כבני בלי דת" (לשון השו"ע), ממיתים הם את נשמתה, נוטלים הם ממנה את המזון המחיה אותה, המשיב את רוחה, והם הם הנם אויביה, אויבי נשמתה, שונאיו של מקום, שונאי ד' אלהי ישראל השוכן בקרבה, שהוא אל חייה. ובזעם תקפץ רחמיה, למען עמדתה וקיומה, כדי להחזיק את נשמתה לדור דורים.

האם החילוניים של תקופת הרב קוק נכללים לגמרי בדין "פורשים מן הציבור"?

אמנם יש נטף של איזה עסיס, שהוא יכול להחליש את הארס המר, אם על דבר היחש (=היחס) הזועם שבין ישראל לעובדי האלילים באה התרבות אשר פעלה את פעלה על גוי ועל אדם והיא גרמה שתצא מכוחה הוראה כזאת: "אומות העולם שבחו"ל, כלומר שבזמן הזה, לאו עובדי ע"ז גמורים הם, אלא מעשי אבותיהם בידיהם", כלומר נחלש התוכן האלילי המזוהם והמסואב. אמנם אין חיים ואין טהרה במקום שיש שריד למות לטומאה, אבל הזוהמא היותר מסואבת כבר פסקה, והחיים הולכים ומתבסמים, הולכים ומתקרבים להאידיאלים הטהורים של "ומלאה הארץ דעה את ד'".

בחוגנו הפנימי הדברים יכולים להיות נאמרים ביותר חום לב: "הפורשים מדרכי ציבור שבזמן הזה לאו פורשים מדרכי ציבור גמורים הם, אלא מעשה תקופת ההתבוללות בידיהם". הזוהמא של ההתנכרות בכל עומק טומאתה פסקה מהחוג של הדוגלים בשם האומה וחפץ תחייתה וגאולתה. הגרעין של התחיה הלאומית כולל בתוכו, באופן טמיר, את כל סעיפי החיים, המעשה והרעיון, שמקורם הוא מקור נשמת האומה. תאר החולשה של תכונת הדת, הנובלת בעמים, ודלדול החיים שבישראל בגולה, שדלדל את מכוני חיי הקודש והחול של האומה, וטשטש את צורתם הבהירה, - הוא סינף את ציור החולשה והנבילה, השנואה על דור חפץ באומץ ופריחה, אל כל קדוש ומרום, והוא שגרם להשפלת הרוח ולעבדות נוראה שתתפשט ביחד עם צללי החלומות של הגבורה וההתנערות.

שוגגים הם הצעירים המתרפקים על אהבת האומה וחפץ תחייתה, כשהם מתרחקים ממקור חייה ברעיון ובדרכי החיים, וחלילה לנו לדון את השוגג כמזיד.

מי הוא הפורש מן הציבור, ולפיכך מה היחס לאנשי דורינו?

הפורשים מדרכי ציבור שבדורות הראשונים, כשם החריבו את האומה, בפעל כפיהם ובהלך רוחם, כך היתה כוונתם וחפצם. הפורש מדרכי ציבור המצוייר בדברי הרמב"ם (פ"ג מהלכות תשובה הלכה יא) הוא גם פורש כזה:

"שלא עבר עבירות אלא נבדל מעדת ישראל, ואינו עושה מצות בכללן, ולא נכנס בצרתן, ולא מתענה בתעניתן, אלא הולך בדרכו כאחד מגויי הארץ וכאילו אינו מהם".

כמובן אין אנו יכולים כלל להעלים עין מהצד של הפרישה מדרכי ציבור של "אינו עושה מצות בכללן ולא מתענה בתעניתן", אבל עם זה יש לנו קורטוב של נוחם, כי בנינו אלה, אם כי נדחים הם, דחיון רוח נורא מאד, הם נכנסין בכל מלא נשמתם בצרתן של הציבור, הצרה האומית נוגעת עד נימי לבם היותר פנימיים, ובשום אופן לא יחשבו בלבם שהם בכלל "כאילו אינו מהם".

אמנם אין הדעה מתקררת עדיין לגמרי, הקצף העז של האומה איננו מתפייס עדיין כל צרכו מכוחן של חילוקי סברות שבין פורשי מדרכי ציבור קמאי ובתראי (=ראשונים ואחרונים). הגרעין נמצא, אבל המכאוב לא נסתלק בזה. סוף כל סוף המצב נורא, המעשים הזרים, המחשבות הזרות, דווקא האדיקות של רוח דווקא זה, עושה שמות ומרבה חרבן ומשטמה נוראה. האומה יכולה לשנוא כשם שהיא יכולה לאהוב, ושנאתה אוי כמה מרה היא, כמה מכאבת. הגיע זמן לשום קץ לטרגדיה איומה זו ע"י שינוי ערכים של תשובה, הגיע הזמן לתור דרכים ומחשבות חדשות עתיקות, להעלות על לב לפחות, אולי צריך לכפור בכפירה, אולי אין המחשבות הללו, שאתם כ"כ מחזיקים אותן לודאיות, ברורות, אולי אין אורחות החיים המנותקים מכל אוצרה של האומה הולמים עם תחייתה והקמת דגלה, שכה חפצים בה אותם האחים השנואים - והחביבים.

מי שנהרג ע"י גויים - מתאבלים עליו בלי קשר למצבו הרוחני.

אמנם לאושר אסוננו או יכולים להספיד, כחפץ לבבנו, על החללים החביבים הללו, מבלי להתחשב כלל עם הרוח הזר המרחף על דגל בני גילם.

אלה החללים החביבים, מלבד מה שאיני יודע את פרטיותם, הם זוכים ביקרא דשכבי (=בכבוד המתים), מתאבלים עליהם ומספידים אותם לא לבד מתוך הרגש הליבי, אלא גם מתוך ההלכה, גם אם היו, חלילה, כמרביית ההמון של הפועל הצעיר באורח החיים והדעה.

בני מזל או לדמעות, מוצלחים או שהבנים היקרים הללו נהרגו בידי נכרים. החמלה הלאומית מוצאה כאן את מנוחתה. למראה האסון האיום גם הלב המר נמתק. אבל אוי או לנו, אם באושר כזה או מוכרחים להשתמש.

שבים או אל ההלכה, שאנו רואים בה את המית האהבה אחריה הזעם העצור: כשנהרג ע"י נכרים - מתאבלים על הכל.

גם על הנבדלים הגמורים כנפי חסד של אהבת אם פרושות, אחרי אשר נהרגו בידי זרים. קול ענות חלושה היא זו, אבל את הד נפש האומה הרצוצה ממכאוב הננו מקשיבים ממנה:

"יש אומרים שמומר שנהרג בידי נכרים מתאבלים עליו" (שו"ע יו"ד, ש"מ ס"ה בהגה).

חלילה לנו להכניס גם את הגרועים שבפורשים מדרכי ציבור שלנו, האוחזים בידם את דגל האומה וקנייניה באיזו צורה שתהיה, בכללם של המומרים הנבדלים וקרועים לגמרי.

מי הם "הרוגי מלכות"?

כשאנו באים לחשבוננו של עולם ברור, או שואבים דלי מלא של מים קרים על נפשנו העיפה, ואנו מקשיבים בשימת לב את האגדה בתלמוד:

"יוסף בריה דרבי יהושע חלש אינגיד [כמעט שמת ויצאה נשמתו. כשחזר] ותואירבל אמר לו אבוה: מאי חזית? אמר לו: עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה. א"ל עולם ברור ראית. - ושמעתי שהיו אומרים אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו. ושמעתי שהיו אומרים הרוגי מלכות אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן. מאן נינהו, אילימא רבי עקיבא וחביריו, משום הרוגי מלכות ותו לא, פשיטא בלאו הכי נמי [הא איכא תורה ומעשים טובים], אלא הרוגי לוד" (פסחים נ. בבא בתרא י:).

וע"פ עומק חשבוננו של עולם ברור נוכל להקשיב ולשמע בקול ברמה של רחל המבכה על בניה, הממאנת להנחם על בניה: תחתונים הללו, אשר מצד אורחות חייהם של בני גילם והלך רעיונותיהם הנם מושפלים כ"כ בעיני המון רבה של האומה, אשר בעד תקוותה באו עד כדי מסירות נפשם, כמה הם למעלה, במעלת קדושים וטהורים כזוהר הרקיע מזהירים.

ויחד עם הד הקול המחבב את התורה ומעשיה על ישראל, "אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו", שומעים או ג"כ ברגשי תנחומים "הרוגי לוד אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן".

בתקוה לנחומים, שגבורי התחיה העתידיים יחיו חיים טובים וארוכים, ולא יהיה שוד ושבר בגבולנו, ויחד עם כל העם המצפה לתשועה יענו תמיד: בית יעקב לכו ונלכה באור ד'.

שאלות:

← מה המתח הפנימי שמתאר הרב קוק ביחסו אל החילוניים?

← מה אתה חושב שהיה אומר הרב קוק היום לו היה רואה את הציבור החילוני החי היום

במדינת ישראל?

← תן מילים לבכיה של רחל אימנו אותו מזכיר הרב קוק בסוף ההספד.

ברכות ו ע"ב

כל המתפלל אחורי בית הכנסת נקרא רשע. אמר אב"י ולא אמרן אלא דלא מהדר אפיה לבי כנישתא, אבל מהדר אפיה לבי כנישתא לית לן בה.

עין איה ברכות א' עמ' 25-26

מה המשמעות של בית הכנסת מבחינה ציבורית?

בית הכנסת הוא מקום הקיבוץ הציבורי לעבודת השי"ת. והנה הכלל הוא שהאדם אף שיהיה רשום במעלה מאד, צריך שישתף נפשיה בהדי ציבורא, אז הוא נהנה מן הציבור והציבור נהנה ממנו.

אדם שדוצה למצוא לעצמו דרך שונה מדרכי הציבור - צודק או טועה?

אבל אם יבור לעצמו דרך, אפילו בעבודת ה', לפרוש מדרכי ציבור, אז לא ירצה, וילך מדחי אל דחי. וזהו נרמז גם כן שלא יתפלל אחורי בית הכנסת, כאילו הוא ראוי לבנות במה לעצמו אפילו לשם עבודת ה'.

ואם זה רק לפעמים?

"ולא אמרן אלא דלא מהדר אפיה לבי כנישתא". גם בזה יש רמז, שהכלל הוא נכון רק אם הכוונה של אותו הפרוש לפרוש מן הציבור לחלוטין, ולדרוך בעצמו בדרך עבודה כפי חזיון לבבו, אז אפילו יהיה גדול שבגדולים הוא בכלל הרשעים, אבל אם מגמת פניו היא להיות נכלל ומשתתף עם הציבור, אלא שלפעמים צריך ללכת בדרכי עבודה לפי ערכו ומצבו, לית לן בה.

אז מה אמור להיות יחסו של האדם אל הציבור?

הרא"ה קוק אגרת תקנ"ה

שאלה: איך ומדוע מקרב הרב קוק את החילוניים?

ומה שכתב מר לתמוה עלי במה שאני מקרב את הכל, גם את פושעי ישראל, כדי להחזירם בתשובה, (...) ומצא בזה סתירה לברכת המינים שאנו מתפללים לעקרום ולשברם, ישים נא כ"ג לבו לדברי, ואבאר לו לא בלשון של סתרי תורה, (...) אלא בדברים פשוטים, באמת אלו ואלו דא"ח.

שני מושגים חשובים - הסגולה והבחירה:

ידע הדר"ג, ששני דברים עיקריים ישנם שהם יחד בונים קדושת ישראל וההתקשרות האלוקית עמהם. האחד הוא סגולה, כלומר טבע הקדושה שבנשמת ישראל מירושת אבות, כאמור "לא בצדקתך וגו'", "רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם", "והייתם לי סגולה מכל העמים",

מה היא הסגולה?

והסגולה הוא כח קדוש פנימי מונח בטבע הנפש ברצון ה', כמו טבע כל דבר מהמציאות, שאי אפשר לו להשתנות כלל, "כי הוא אמר ויהי", "ויעמידם לעד לעולם".

ומה היא הבחירה?

והשני הוא עניין בחירה, זה תלוי במעשה הטוב ובתלמוד תורה. החלק של הסגולה הוא הרבה, באין ערוך כלל, יותר גדול וקדוש מהחלק התלוי בבחירה, אלא שברית כרותה היא, שהסגולה הפנימית לא תתגלה בזמן הזה כי אם לפי אותה המידה שהבחירה מסייעה את גילוייה (...).

יש דורות שבהם הסגולה דומיננטית, ויש דורות שבהן הבחירה:

והשי"ת, הנוהג בחסדו בכל דור, מסדר הוא את סדרי הנשמות הצריכות להופיע בעולם: לפעמים כח הבחירה מתגבר וכח הסגולה עומד במצב ההעלם ואינו ניכר, ולפעמים כח הסגולה מתגבר וכח הבחירה עומד במצב הנעלם. (...), ובעקבא דמשיחא מתגבר ביותר כח הסגולה, שהוא תוכן "זוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה", כלומר לא מצד הבחירה שהיא באה מצד המעשים הטובים שבבנים ומצד התשובה, אלא למען שמו, המתגלה ע"י זכירת חסדי אבות.

במצבים חריגים- אפשר לאבד את הבחירה, ועל זה תוקנה ברכת המינים:

אמנם לפעמים מתגבר חושך כזה שמפסיק את הופעת הסגולה ג"כ. אבל זה אי אפשר כי אם במי שבא למידה זו להיות ח"ו שונא את ישראל ודורש רעה להם בפועל ובציפיית הלב, כמו המינים שמפרש הרמב"ם בהלכות תפילה (פ"ב ה"א) שהיו מצירים לישראל, וגם זה היה קשה לחכמים מאד לתקן, על כן הכריז רבן גמליאל: "כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת המינים", והוצרך לתקנה דווקא שמואל הקטן, שהיה נקי מכל מידה של שנאה כמו שהיה מרגלא בפומיה "בנפול אויבך אל תשמח", כדי שיכוון ביסוד הברכה דווקא על אותם שכבר איבדו את הסגולה כולה.

הסברו של הרב קוק על המיחד את דורו:

ובדורנו נתרבו נשמות רבות שאע"פ שהן שפלות מאד בעניין הבחירה, ועל כן הם נגועים במעשים רעים רבים ובדעות רעות מאד ה' ישמרנו, מכל מקום אור הסגולה מאיר בהם, ועל כן הם מחבבים מאד את כללות ישראל וחושקים בארץ ישראל, ובכמה דברים טובים ויקרים מהמידות שהם באים מסגולת ישראל בטבע נפשם הם מצויינים בהם.

(...)

את מי מקרב הרב קוק, ומדוע?

והשי"ת יודע שלא את כל הפושעים אני מקרב, כ"א אותם שאני מרגיש שכח סגולי גדול מונח בפנימיותם, ודרכים רבים ישנם לידיעה זו, וספרים גדולים צריכים לכתוב בזה כדי לבאר גם רק שמץ מהדבר הגדול הזה.

ד. צדק חברתי וקדושה

מקורות חובה בפרק זה הם: תוספתא יומא, הרב יובל שרלו
מקורות בחירת החובה בפרק זה הם:
1. שניים מתוך פרקי התנ"ך העוסקים ביחס בין צדק לקדושה.

פתיחה:

למדנו הרבה על צורך לתת ותרומה, אך אם אקיים את כל אשר למדנו מתוך "אחוה עולמית" ומתוך "מוסריות טבעית" ולא ממניע דתי-הלכתי, היחסר לי משהו? היחסר במעשי דבר? היש קשר בין "צדק חברתי" לקדוש ברוך הוא? ביחידה זו נעסוק בקשר שבין "צדק וקדושה", אך נפתח דווקא בסיפור העוסק ב"רצח וטומאה".

תוספתא יומא פרק א' משנה י'

מעשה בשני כהנים שהיו רצין ועולין בכבש [דחף] אחד מהן את חברו לתוך ד"א נטל סכין ותקע לו בלבו.

בא רבי צדוק ועמד על מעלות האולם ואמר: שמעוני אחינו בית ישראל הרי הוא אומר (דברים כא) "כי ימצא חלל וגו' ויצאו זקניך ושופטיך ומדדו" בואו ונמדוד על מי ראוי להביא עגלה על ההיכל או על העזרות.

געו כל העם אחריו בבכיה.

ואח"כ בא אביו של תינוק, אמר להם: אחינו אני כפרתכם עדיין בני מפרפר וסכין לא נטמא. ללמדך שטומאת סכין קשה להם לישראל יותר משפיכות דמים, וכן הוא אומר (מלכים ב כא) "וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאוד עד אשר מלא את ירושלים פה לפה", מכאן אמרו - בעון שפיכות דמים שכינה נעלית ומקדש נטמא.

שאלות:

← תאר את ההתרחשות בבית המקדש באותו יום מר ונמהר: כיצד מגיבים הכהנים? מה

שיחת היום במסדרונות המקדש? מה אתה היית עושה לו היית כהן במקדש?

← נסה לחשוב על אביו של הנרצח: מה עובר עליו ברגעים אלו? מה היית מצפה שיעבור עליו

ברגעים אלו?

ישעיהו פרק א

(י) שָׁמְעוּ דְבַר ה' קְצִינֵי סֹדֶם הֶאֱזִינוּ תוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עִם עֲמֶרָה: (יא) לָמָּה לִּי רֹב זְבָחֵיכֶם יֹאמֶר ה' שְׁבַעֲתִי עֲלוֹת אֵילִים וְחֶלֶב מְרִיאִים וְדָם פְּרִים וְכִבְשִׁים וְעִתוּדִים לֹא חִפְצָתִי: (יב) כִּי תִבְאוּ לְרֵאוֹת פָּנֵי מִי בִקֵּשׁ זֹאת מֵיְדֵיכֶם רֶמֶס חֲצָרִי: (יג) לֹא תוֹסִיפוּ הִבִּיא מִנְחַת שְׁוֹא קִטְרֵת תוֹעֵבָה הִיא לִי חֲדָשׁ וְשֶׁבֶת קְרָא מְקֵרָא לֹא אוֹכֵל אֶן וְעֲצָרָה: (יד) חֲדָשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שְׁנֵאָה נִפְשִׁי הִיוּ עָלַי לְטָרַח נְלֹאִיתִי נְשֹׂא: (טו) וּבִפְרָשְׁכֶם כְּפִיכֶם אֲעֲלִים עֵינֵי מִכֶּם גַּם כִּי תִרְבוּ תִפְלֵה אֵינֶנִּי שְׁמַע יְדִיכֶם דְּמִים מְלֵאוּ: (טז) רַחֲצוּ הַזְכוּ הַסִּירוּ רַע מֵעַלְלֵיכֶם מִנְגֵד עֵינֵי חֲדָלוּ הֲרַע: (יז) לָמְדוּ הֵיטֵב דְּרָשׁוּ מִשְׁפָּט אֲשֶׁרוֹ חֲמוֹץ שִׁפְטוֹ יְתוֹם רִיבוֹ אֶלְמָנָה: ס

(יח) לָכוּ נָא וְנוֹכַחַה יֹאמֶר ה' אִם יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כְּשָׁנִים כְּשֶׁלֶג יִלְבִּינוּ אִם יֵאָדִימוּ כְּתוֹלַע כְּצִמְרֵי הַיָּם:

(יט) אִם תֵּאָבִו וְשִׁמְעֵתֶם טוֹב הָאֲרָץ תֹּאכְלוּ: (כ) וְאִם תִּמְאָנוּ וּמְרִיתֶם חֲרָב תֹּאכְלוּ כִּי פִי ה' דֹּבֵר: ס

(כא) איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק יליו בה ועתה מרצחים: (כב) כספך היה לסיגים סבאך מהול במים: (כג) שרף סוררים וחברי גנבים כלו אהב שחד ורדף שלמנים יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבוא אליהם: פ

(כד) לכן נאם האדון ה' צבאות אביר ישראל הוי אנחם מצרי ואנקמה מאויבי: (כה) ואשיבה ידי עליך ואצורף כבר סיגך ואסירה כל בדיליך: (כו) ואשיבה שפטך כבראשנה ויעצרך כבתחלה אחרי כן יקרא לך עיר העדק קריה נאמנה: (כז) ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה: (כח) ושבר פשעים וחטאים יחדו ועזבי ה' יכלו: (כט) כי גבשו מאילים אשר חמדתם ותחפרו מהגנות אשר בחרתם: (ל) כי תהיו כאלה נבלת עלה וכגנה אשר מים אין לה: (לא) והיה החסן לנערת ופעלו לניצוץ ובערו שניהם יחדו ואין מכבה: ס

זכריה פרק ז

(א) ויהי בשנת ארבע לדרגוש המלך היה דבר ה' אל זכריה בארבעה לחדש התשעי בכסלו: (ב) וישלח בית אל שר אצר ורגם מלך ואנשיו לחלות את פני ה': (ג) לאמר אל הפהנים אשר לבית ה' צבאות ואל הנביאים לאמר האבכה בחדש החמשי הנזר כאשר עשיתי זה כמה שנים: פ

(ד) ויהי דבר ה' צבאות אלי לאמר: (ה) אמר אל כל עם הארץ ואל הפהנים לאמר כי צמתם וספוד בחמישי ובשביעי וזה שבעים שנה הצום צמתני אני: (ו) וכי תאכלו וכי תשתו הלוא אתם האכלים ואתם השתים: (ז) הלוא את הדברים אשר קרא ה' ביד הנביאים הראשנים בהיות ירושלם ישבת ושלחה ועריה סביבתיה והנגב והשפלה ישב: פ

(ח) ויהי דבר ה' אל זכריה לאמר: (ט) פה אמר ה' צבאות לאמר משפט אמת שפטו וחסד ורחמים עשו איש את אחיו: (י) ואלמנה ויתום גר ועני אל תעשקו ורעת איש אחיו אל תחשבו בלבבכם: (יא) וימאנו להקשיב ויתנו כתף סררת ואזניהם הכבידו משמוע: (יב) ולבם שמו שמיר משמוע את התורה ואת הדברים אשר שלח ה' צבאות ברוחו ביד הנביאים הראשנים ויהי קצף גדול מאת ה' צבאות: (יג) ויהי כאשר קרא ולא שמעו כן יקראו ולא אשמע אמר ה' צבאות: (יד) ואסערם על כל הגוים אשר לא ידעום והארץ נשמה אחריהם מעבר ומשב וישימו ארץ חמדה לשמה: פ

זכריה פרק ח

(א) ויהי דבר ה' צבאות לאמר: (ב) פה אמר ה' צבאות קנאתי לציון קנאה גדולה וחסה גדולה קנאתי לה: (ג) פה אמר ה' שבתתי אל ציון ושכנתי בתוך ירושלם ונקראה ירושלם עיר האמת והר ה' צבאות הר הקדש: ס

(ד) פה אמר ה' צבאות עד ישובו זקנים וזקנות ברחבות ירושלם ואיש משענתו בידו מרב ימים: (ה) ורחבות העיר ימלאו ילדים וילדות משחקים ברחבתיה: ס

(ו) פה אמר ה' צבאות כי יפלא בעיני שארית העם הזה בימים ההם גם בעיני יפלא נאם ה' צבאות: פ

(ז) פה אמר ה' צבאות הנני מושיע את עמי מארץ מזרח ומארץ מבוא השמש: (ח) והבאתי אתם ושכנו בתוך ירושלם והיו לי לעם ואני אהיה להם לאלהים באמת ובצדקה: ס

(ט) פה אמר ה' צבאות תחזקנה ידיכם השמעים בימים האלה את הדברים האלה מפי הנביאים אשר ביום יסד בית ה' צבאות ההיכל להבנות: (י) כי לפני הימים ההם שכר האדם לא נהיה ושכר הבהמה איננה וליוצא ולבא אין שלום מן הצר ואשלח את כל האדם איש ברעהו: (יא) ועתה לא כימים הראשנים אני לשארית העם הזה נאם ה' צבאות: (יב) כי זרע השלום הגפן תתן פריה

וְהָאָרֶץ תִּתֵּן אֶת יְבוּלָהּ וְהַשָּׁמַיִם יִתְּנוּ טַלָּם וְהִנְחַלְתִּי אֶת שְׂאֵרֵיט הָעַם הַזֶּה אֶת כָּל אֱלֹהִים: (יג) וְיִהְיֶה כַּאֲשֶׁר הֵייתֶם קָלִלָה בְּגוֹיִם בַּיִת יְהוּדָה וּבַיִת יִשְׂרָאֵל כֵּן אוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם וְהֵייתֶם בְּרֻכָה אֶל תִּירָאוּ תַחֲזַקְנָה יְדֵיכֶם: ס

(יד) כִּי כֹה אָמַר ה' צְבָאוֹת כַּאֲשֶׁר זָמַמְתִּי לְהַרְעֵ לְכֶם בְּהַקְצִיף אֲבֹתֵיכֶם אֹתִי אָמַר ה' צְבָאוֹת וְלֹא נִחַמְתִּי: (טו) כֵּן שָׁבְתִי זָמַמְתִּי בְיָמִים הָאֵלֶּה לְהִיטִיב אֶת יְרוּשָׁלַם וְאֶת בַּיִת יְהוּדָה אֶל תִּירָאוּ: (טז) אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַעֲשׂוּ דַבְּרוּ אִמַת אִישׁ אֶת רַעְהוּ אִמַת וּמִשְׁפַּט שְׁלוֹם שִׁפְטוּ בְשַׁעְרֵיכֶם: (יז) וְאִישׁ אֶת רַעַת רַעְהוּ אֶל תַחֲשִׁבוּ בְלִבְבְּכֶם וּשְׁבַעַת שִׁקֵר אֶל תִּאָּהֲבוּ כִי אֶת כָּל אֱלֹהֵי אֲשֶׁר שָׁנֵאתִי נֹאֵם ה': ס

(יח) וְיִהְיֶה דְבַר ה' צְבָאוֹת אֵלַי לֵאמֹר: (יט) כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת צוֹם הַרְבִּיעִי וְצוֹם הַחֲמִישִׁי וְצוֹם הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם הָעֶשְׂרִי יִהְיֶה לְבַיִת יְהוּדָה לְשִׁשׁוֹן וּלְשִׁמְחָה וּלְמַעֲדִים טוֹבִים וְהָאִמַת וְהַשְׁלוֹם אֶהְבּוּ: פ

(כ) כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת עַד אֲשֶׁר יָבֹאוּ עַמִּים וְיִשְׁבְּי עָרִים רַבּוֹת: (כא) וְהִלְכוּ יִשְׁבְּי אַחַת אֶל אַחַת לֵאמֹר גִּלְכָה הַלּוֹף לְחַלּוֹת אֶת פְּנֵי ה' וּלְבַקֵּשׁ אֶת ה' צְבָאוֹת אֲלֶכָה גַם אֲנִי: (כב) וּבֹאוּ עַמִּים רַבִּים וְגוֹיִם עֲצוּמִים לְבַקֵּשׁ אֶת ה' צְבָאוֹת בִּירוּשָׁלַם וּלְחַלּוֹת אֶת פְּנֵי ה': ס
(כג) כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת בְּיָמִים הַהֵמָּה אֲשֶׁר יַחֲזִיקוּ עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים מִכָּל לְשָׁנוֹת הַגּוֹיִם וְהַחֲזִיקוּ בְכַנָּף אִישׁ יְהוּדִי לֵאמֹר גִּלְכָה עִמָּכֶם כִּי שָׁמַעְנוּ אֱלֹהִים עִמָּכֶם: ס

תהלים מזמור קכ"ב

(א) שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד

שְׁמַחְתִּי בְּאִמְרֵים לִי בַיִת ה' גִּלְדָּ:

(ב) עַמְדוֹת הָיוּ רִגְלֵינוּ בְשַׁעְרֵיךָ יְרוּשָׁלַם:

(ג) יְרוּשָׁלַם הַבְּנוּיָה כְּעִיר שְׁחַבְרָה לָהּ יַחֲדוּ:

(ד) שִׁשָּׁם עָלוּ שְׁבָטִים שְׁבָטֵי יְהוָה

עֲדוֹת לְיִשְׂרָאֵל לְהַדוֹת לְשֵׁם ה':

(ה) כִּי שָׁמָּה יָשְׁבוּ כִסְאוֹת לְמִשְׁפַּט

כִּסְאוֹת לְבַיִת דָּוִד:

(ו) שְׁאָלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלַם יִשְׁלִי אֶהְבִּידָ:

(ז) יְהִי שְׁלוֹם בְּחִילְךָ שְׁלוֹה בְּאֶרְמְנוֹתֶיךָ:

(ח) לְמַעַן אַחִי וְרַעִי אֲדַבְּרָה נָא שְׁלוֹם בְּךָ:

(ט) לְמַעַן בַּיִת ה' אֱלֹהֵינוּ אֲבַקֶּשׁה טוֹב לָךְ:

הרב יובל שרלו (מתוך - מסה על חסד וצדק)

חזונו בדבר מדינת התורה ותחיית הגאולה מותנה בשיבת הצדק אל השפה המדוברת, אף אם לעיתים הוא יפגע בחסד. "ציון במשפט תיפדה ושבִּיה בצדקה" לימדנו ישעיהו הנביא, והדברים הפכו להיות נר למחפשי דרך הגאולה והישועה. זהו המינוח בו אנו צריכים להשתמש בשרטוטנו את החזון הגדול של מדינת ישראל עליו אנו מדברים. המבקש את גאולת ישראל ובניין מקדשו לא ייטיב לעשות אם יפתח בבניין המקדש, קודם שטיהר את המחנה.

עולמו של הקב"ה עולם בו צדק וחסד משמשים יחדיו ונושקים זה לזה. פעמים שמידת הגבורה מתעמתת עם מידת החסד, ופעמים שהן מתאחדות, והחסד והצדק משמשים בכתר אחד. קידוש ד' הגדול של מדינת ישראל בנוי כפרמידה: הוא פותח בתשתית החברתית הצודקת, מתרומם אל הקדושה והטהרה, ועליו תלמוד תורה, וענן הקטרת של בית המקדש מתנשא לעין כל בראש ההר הקדוש. במדינת ישראל של היום מצוי אחד הפערים הגדולים ביותר בצדק של משכורות במגזר הציבורי, לא נעשה צדק עם קורבנות אלימות, מערכת המשפט אינה מתקנת עולם, עוולות מוסריות שאינן מתחייבות ממערכת הלחימה באויב אינן מוקעות, עובדים זרים אינם מקבלים משכורת הוגנת, והם נעשקים (היה עדיף שישובו לארצם, אך כל עוד הם כאן הצדק מחייב להילחם על זכויותיהם וכנגד חילול ד' על גזילת משכורתם), הקומבינה החליפה את ההוגנות, העול אינו מוטל בצדק על כולם, העלמת מס ותשלומים 'שחורים' אינם נתפשים כעבירה וכגזל הציבור שלא בצדק וכן הלאה. כך לא בונים את חומת בית ד', וכך אנו מתרחקים מאורה של הישועה הזרוחה. קריאתנו לשיבה לביצרון אל דבר ד' מחייבת את ההאזנה לדברו באמת וביושר, ובניית בית ד' מתחילה מיסודות אלה. מכוחם נזכה למימוש חזונות הנביאים כולם, בראשם ההר הבנוי אשר בראש ההרים, ובוא האומות כולם למשפטו של משיחנו "ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענווי ארץ".

שאלות:

- ⊞ תאר את הפרמידה עליה מדבר הרב שרלו בצורה מפורטת יותר. באיזה שלב של הפרמידה אתה מרגיש אותך? באיזה שלב של הפרמידה אתה מרגיש את הציבור? כיצד מתקדמים?
- ⊞ תאר וויכוח בין הרב שרלו לבין יהודי שומר תורה ומצוות המתפלל בכוונה אמיתית לבניית המקדש אך משלם פחות משכר מינימום לעובדים שלו. אל מי משני הצדדים דעתך נוטה?
- ⊞ כיצד יראה העולם השלם אליו חותר הרב שרלו?